

RURALIA

REVISTA DEL MÓN RURAL VALENCIA

A colorful collage of rural scenes, including a traditional house with a tiled roof, a windmill, and a person working in a field. The background features stylized, overlapping layers of green, yellow, and brown.

*Queremos ejercer nuestro
derecho a producir
alimentos buenos y sanos*

EDICIÓ:

C.R.I.E. (Centre Rural d'Informació Europea)
MAS DE NOGUERA
E-12440 Caudiel-Benafer (Castelló) Espanya
Tel. i fax: (34) 964 13 12 60
E-mail: crie@nexo.net
<http://www2.uji.es/crie>

Edició electrònica:
<http://www2.uji.es/crie/revista>

PORADA:
Fragment de "Lugar golpeado".
Paul Klee, 1922

COORDINACIÓ: Marcelino Herrero Salvador.

COORDINACIÓ TÈCNICA: Carles Rodrigo Alfonso.

CONSELL DE REDACCIÓ:

Jorge Cruz Orozco, Berta Chulvi Ferriols, Javier Delgado Franco, Marcelino Herrero Salvador, Pablo Mestre Navarro i Carles Rodrigo Alfonso.

CONSELL ASSESSOR:

Eladio Arnalte Alegre (Universidad Politécnica de Valencia), Cesáreo Casino Esteban (Plataforma Rural del País Valencià), Juan Corchado Badía (Alto Palancia), Javier Esparcia Pérez (Universitat de València), Diego López Olivares (Universitat Jaume I), Mª José Payá Valdés (Proyecto LEADER II de la Comunidad Valenciana), Antonio Pérez Verbena (Conselleria d'Agricultura), Joan Ramón Peris (Unió de Llauradors i Ramaders), José Sales (Unió Provincial de Cooperatives del Camp de Castelló), José Tomás Varea Varea (La Serranía) i Fernando Vera Rebollo (Universitat d'Alacant).

COLABORADORS:

José Miguel Adell, Jaime Albert, Eladio Arnalte, Carmen Arnanz, Yannick Barret, Mª Carmen Caballero, Alfons Domínguez, Pedro Domínguez, Juan Pedro Fonfria, Juan José García, Vicente García, Yvan Garrel, José Miguel Gasulla, Teresa Giner, Pierre-Yves Guiheneuf, Avelino Hernández, Ignacio Lacomba, Enric Mateu, Lluís Meseguer, Nicolás Murria, José Joaquín Nadal, Julià Pastor, Antonio Pérez, José Luis Porcuna, Josep Roselló, Mª José Sanz i Josep Tortosa.

PATROCINEN:

 GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA D'AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACION

Socis transnacionals:**DISSENY I MÀQUETACIÓ:**

Gençana S.C.V. Tel: 963 64 19 49
Pablo Mestre Navarro i Manuela Valls Menadas.

CORRECCIÓ i REVISIÓ DE TEXTES:

Elena Soriano García.

FOTOMEÇÀNICA E IMPRESSIÓ:

Gráficas Papallona S.C.V. Tel: 963 57 57 00

Dep. Legal: V-3.422-1998

S'imprimiran 5.000 exemplars sobre paper reciclat.

RURALIA no comparteix necessàriament tots els punts de vista dels articles signats. La redacció asumeix la responsabilitat d'assegurar que el debat i la pluralitat de punts de vista es realitze amb respecte i simpatia cap a les persones.

Editorial

RURALIA COMPLEIX UN ANY AMB AQUEST NUMERO DE TARDOR. FA JA DOTZE MESOS QUE SORTIREM AL CARRER amb aquella camperola de Malevich a la portada plantejant un missatge ben clar i provocatiu: “*No queremos ser sólo una estampa. Pensemos cómo construir nuestro futuro*”. Durant aquest any de feina hem tractat d’animar un procés de debat al medi rural valencià que creiem necessari per que siguen els propis habitants de l’interior valencià els que lideren el disseny del seu futur. Amb aquesta intenció hem recorregut diferents comarques: L’Alt Palancia i L’Alt Mijares, La Serranía i el Rincón de Ademuz, La Canal de Navarrés, La Costera, la Ribera Alta i alguns municipis de La Hoya de Buñol, Els Ports, L’Alt Maestrat, la major part de l’Alcalatén i alguns municipis del Baix Maestrat i de la Plana Alta. Amb aquest número haurem treballat als **monogràfics** la major part del que és la geografia de les zones LEADER.

Paral·lelament a aquest “*viatge a l’interior valencià*”, hem realitzat també un recorregut sobre la nostra particular agenda de preocupacions: mitjançant les nostres **carpetes** hem tractat alguns dels aspectes que considerem marquen la realitat actual i futura del medi rural valencià: les polítiques europees, l’educació, la igualtat d’oportunitats entre homes i dones, el patrimoni cultural i l’agricultura. En el proper número abordarem el tema de les noves tecnologies. D’alguna manera hem acomplít el objectius que ens marcàrem per a un primer any de vida: definir un producte editorial per al món rural fins ara inexistent i que es diferenciara dels habituals per diferents aspectes: ser un espai per a repensar el present, conéixer quines iniciatives innovadores estan desenvolupant-se, oferir una plataforma a grups i persones que estan treballant pel medi rural valencià i reivindicar allò que ja sabíem: que des del medi rural es poden fer productes de qualitat amb identitat pròpia.

Amb tot aquest balanç positiu... ara hauríem de preguntar-nos de què no estem contents. Doncs bé, al plat negatiu de la balança trobem que la participació de la gent de les comarques del medi rural és encara escassa. Pensem que **RURALIA** tindrà llarga vida i futur si cada volta és menys nostra (del Consell de Redacció) i més vostra (dels lectors i lectores). La veritat és que hem rebut un muntó de felicitacions i paraules d'ànim que agraïm molt sincerament, però el que nosaltres cerquem no és eixe reconeixement, sinó companys de viatge, el que nosaltres volem és que la gent utilitze **RURALIA** per a contar què està fent, per a expressar les seues opinions, per a llançar propostes. Especialment la gent del medi rural, els que estem tots els dies vivint eixa realitat, amb els avantatges i els inconvenients que això suposa. Açò no ha de interpretar-se com un lament sinó com una crida a la participació. Sabem de la dificultat perquè la gent es pose a escriure i ens envie les seues informacions per que coneixem que en general es pateix d'un excesse de treball, manca de temps, "*i tot açò i tot allò*" que diu el poeta de Vicent Andrés Estellés, però no ens resignem. Pensem que no es pot dimitir de la responsabilitat de participar en el disseny del teu espai vital, en el disseny del teu futur i el de les generacions vinents.

Què cal fer ara en aquest segon any que ara comença? Ens agradaria socialitzar el nostre producte: que **RURALIA** fóra cada volta més vostra que nostra. I que s'obrira a noves propostes i persones. En aquest sentit deixem la nostra porta oberta.

Carpeta

Repensar l'agricultura

Des del seu naixement, **RURALIA** es va plantejar tractar a una de les seues carpetes l'agricultura al món rural. Amb aquesta intenció començàrem a treballar demanant articles a col·laboradors i experts, proposàrem la celebració d'un debat amb agricultors a Quatretonda i recopilàrem les informacions al nostre abast amb un objectiu clar: plantejar la necessitat d'un debat sobre el model d'agricultura possible al medi rural valencià. L'equip de redacció de **RURALIA** —clarament compromés amb l'agricultura ecològica— va tractar, tanmateix, que la reflexió no es centrara exclusivament en aquest tipus de pràctica agrícola no contaminant. Volíem parlar de l'agricultura al medi rural en general. Malgrat aquesta intenció inicial, la carpeta que ara introduïm té una orientació medioambientalista per diferents raons. Per una banda, quan hem plantejat als nostres col·laboradors que ens parlaren de quin model agrícola era possible, ens han parlat de sostenibilitat, i per tant, de sostenibilitat ecològica dels nostres agrosistemes. Quan els hem demanat que ens parlaren de futur, han situat l'agricultura del medi rural en un marc més ample indicant les funcions socials i medioambientals cada volta més centrals a la política agrària europea. A més a més, durant el temps que hem estat preparant aquesta carpeta han aparegut als mitjans de comunicació greus escàndols a l'àmbit alimentari com ara els pollastres amb dioxines, etc., que afecten directament a les pràctiques productives de l'agricultura i ramaderia. Amb tot açò, no podem parlar d'agricultura sense parlar de salut. Finalment, el que ens ha passat és que tant si volem parlar de futur, como si abordem els problemes actuals, acabem enfrontats a qüestions de conservació del Medi Ambient i de salut. A tot açò caldria afegir dos ingredients més necessaris per al debat: l'economia i la cultural. La tasca és molt ampla i profunda i no la donem por acomplida. Aquestsfulls són sols un possible principi per a **REPENSAR EL PAPER DE L'AGRICULTURA AL NOU SEGLE**. Amb tota la intenció del món obrim la carpeta amb un testimoni al qual se li dóna tradicionalment poca importància, el de la identitat dels agricultors i la seua contribució a la nostra cultura. Amb ell volem assenyalar que les persones han d'estar el centre del problema.

Berta Chulvi. Periodista

El agricultor que quiso llegar a ser

PEQUEÑA CRÓNICA DE UNA GENERACIÓN DE AGRICULTORES Y GANADEROS

NICOLAS MURRIA ALCODORI
(Alto Palancia)

LA POSTGUERRA AGUDIZÓ TODO LO malo: el frío se hizo más helado, las querencias ruines, el hambre, las cosechas escasas; fueron años en que nada valía nada y tanto nos costó levantar vidas y haciendas.

Puede que lo que nos ha estado pasando a los agricultores ya venga de entonces: el escaso fruto, las penurias, la imposibilidad de elección y por tanto la obligada dedicación a la tierra o las ovejas. Aquel ambiente cerrado cargado de deseos y energías contenidas; apenas un horizonte cortado de pueblos y campos. Todo terminó por desbordarse con aquellos “planes de desarrollo industrial” de los años 60, que abrieron las puertas del abandono del campo, acabando por herir de muerte la escasa valoración social de la agricultura y lo rural.

Para que sus planes se cumplieran los que mandaban tuvieron que pisar lo que ya había, marginando y desvalorizando el mundo rural para ensalzar las nuevas concentraciones industriales y urbanas. Y apareció el escarnio de chistes y películas sobre el cateto del pueblo, la boina... el labrador inculto y bruto. Nos han ido vaciando de estima, bien poco se han accordado de nosotros, de nuestras necesidades.

A pesar de ello muchos nos quedamos, el sol saliente nos daba energía camino de los campos y el poniente sosiego, ya de vuelta a casa; la sensación de pisar la tierra, de tenerla entre las manos, era y es insustituible; el ciclo de la siembra a la cosecha es nuestro mundo, nuestra vida. Aun así mandamos a nuestros hijos a estudiar fuera: que hicieran carrera, funcionarios o cuando menos que entraran en una fábrica. ¿Qué podíamos hacer? ¿Quién de nosotros ha dicho en voz alta que quería hijos agricultores?

Hemos visto mucho. Tuvimos que bregar con la “industrialización” del campo. Llegaron las máquinas y los tractores que ocuparon el lugar de las caballerías, mejoramos mucho con ello, mucho, y aprendimos cosas nuevas. Pero también a nosotros nos entraron las prisas y tuvimos que olvidarnos en demasiadas ocasiones de los saberes y “del bien hacer” que nos habían transmitido nuestros padres, herencia de generaciones de agricultores.

Junto a las máquinas llegaron nuevas técnicas que nos enseñaron nuevas formas de trabajar, empezamos a utilizar los abonos y otros productos químicos... al principio ¡qué descanso! ¡cuánto ahorro de trabajo... y los resultados parecían buenos...! Quizás si entonces hubiéramos sospechado que terminaríamos trabajando con mascarillas y monos protectores, si hubiéramos sabido que terminaría mos tratando lo que se come con auténticos venenos... quizás nos lo hubiéramos pensado más entonces. Pero ¿qué podíamos hacer? Lo llevaban los tiempos. Fue como deslizarnos por una rampa cada vez más rápida de insecticidas, híbridos, pesticidas, vacunas y hormonas... hasta lanzarnos al vacío de un desarraigo cultural y la dependencia de otros intereses y otros conocimientos.

Nos han convertido, y nos hemos dejado, en fabricantes de pollos, de conejos o de cerdos: más rápido, menos costes, más cantidad, más rentabilidad... eso no es ser ganadero y ahora se ven las consecuencias. ¡Pero

es que no se dan cuenta?, que eso puede valer para los tornillos, pero no para los seres vivos.

La gente ha dimitido de tantas cosas..., una de ellas: la obligación y el derecho de saber qué come, de dónde, cómo se ha criado, se ha transportado, se ha elaborado su alimento... y ahora se “desayunan” con esa realidad que aparece en los medios de comunicación: cadáveres, aceites usados o aguas residuales para hacer el pienso de los animales.

Mientras por la tele veíamos a principios de los 80 las reconversiones de la industria y la siderurgia y los obreros salían a la calle con buenas o peores maneras para pedir sus derechos y compensaciones, nosotros sufrimos una reconversión cruel y oculta: sobraban agricultores y lo consiguieron cada vez quedamos menos. Pero no fuimos capaces, nunca hemos estado unidos, ni nadie levantó la voz para defendernos: para nosotros no hubo ni indemnizaciones, ni paros, ni jubilaciones anticipadas.

Entramos en Europa y poco a poco nos fue llegando la PAC metiéndonos en contradicciones y confusiones... ¿producir menos? ¿abandono de tierra? ¿diversificación?, ¿cuidadores ambientales?, ¿jardineros del Medio Rural?

También comenzamos a recibir algunas subvenciones. Dicen que recibimos muchas, pero no es verdad, las reciben los que tienen mucho terreno, en ocasiones, solo siembran para cobrarlas aunque luego no recojan la cosecha. Para las pequeñas explotaciones agrarias son una ayuda que compensan a duras penas unos precios que son los mismos que hace veinticinco años.

Lo que más nos encorajina es ver los precios a los que se venden los productos en las tiendas y supermercados. Nuestro trabajo, meses de mucha dedicación y cuidados continuos son una parte; la comercialización, la venta, suelen ser las dos o tres partes restantes.

Ahora dicen que somos contaminadores, algo de razón hay en ello... pero que nadie nos señale con el dedo, no somos los principales culpables, la gente, el sistema o lo que sea nos ha encaminado a esa situación... la agricultura y la ganadería que tenemos es reflejo de la sociedad, ni más, ni menos.

Quizás todo esto que ha pasado sea un tramo necesario para encontrar nuevos-viejos caminos a una verdadera agricultura abierta a la elección de los jóvenes, a nuestros hijos. En eso estamos algunos que hemos dicho que ya está bien de ir contra natura, de ser cómplices de algo que no vemos bien. Vamos buscando enfoques y técnicas que vayan en armonía con la tierra. Y con la complicidad de consumidores concienciados queremos ejercer nuestro derecho legítimo de producir alimentos buenos y sanos.

Què volem fer amb l'agricultura?

BERTA CHULVI I MARCELINO HERRERO¹⁾

RURALIA

L'AGRICULTURA, COM A ACTIVITAT FONAMENTAL dels nostres pobles està desapareixent, si no ho ha fet ja. Això significa una transformació d'ordre socioeconòmic i cultural al voltant de la qual s'ha reflexionat molt poc. Gerard Santandreu –ramader de Quatretonda– explica este canvi des de l'experiència viscuda: “Jo no soc massa major, tinc trenta i pico anys, vora quaranta, i he conegit en el poble una realitat ben distinta pel que fa a l'agricultura. Quan jo era xiquet, pràcticament totes les cases d'un carrer vivien de l'agricultura directament. En 20 anys hem passat a tot el contrari. Ara el que és difícil és trobar un carrer amb una única família que viscà de l'agricultura”.

Resulta evident que l'actual model de desenvolupament ha dut als agricultors a un carreró sense eixida. “El que hauríem de preguntar-nos –assenyala Carles Barberà, apicultor d'Albalat de la Rivera– és per què està passant açò. Pense que és important recalcar que els productors agrícoles estem al mig de dos blocs d'interessos totalment brutals, per una banda som consumidors d'unes multinacionals que volen vendre'ns el que siga i al preu que siga (ahí tenim l'exemple dels pollastres). Ens creen un munt de necessitats i comprem, de vegades, sense preguntar-se què estem comprant en tant que siga barat. Quan som productors estem sota la pressió d'un altre grup de multinacionals que ens torna a exprimir d'una manera realment brutal exigint-nos preus barats, tractem de satisfer eixa demanda sense preguntar-nos què estem produint. En-

mig d'eixos dos grups estem tots els agricultors. Si intentes traure qualitat no te la paguen. Perquè el que està comprant el que vol es venre molt barat, i si el consumidor està menjant dioxines o el que els done la gana no importa. El consumidor no menja, tu no vens, però l'altre es fabric. Hem d'aconseguir trencar eixe sanwich i obrir un mercat de qualitat al marge de les multinacionals, però es molt difícil perquè són molt poderoses, amb molt diners i molta publicitat: Basta recordar el cas Danone”.

Hui els agricultors tenen moltes dificultats a l'hora de traure rentabilitat econòmica al seu treball i les paraules de Carles Barberà no estan tan llunyanes d'iniciatives como la posada en marxa recentment en França²⁾. Al país veí, el ministre d'agricultura, Jean Clavany, a petició de les associacions d'agricultors va dictar recentment una norma per la qual la fruta i verduera –la francesa i també la provenent de la importació– hauria de dur des d'eixe moment una doble etiqueta, la primera amb el seu preu i la segona indicant els diners que havia cobrat l'agricultor per produir eixe producte. La intenció de la mesura era cridar l'atenció de l'opinió pública les elevades despeses de la distribució. El Ministre francès va senyalar que amb aquesta nova norma “la major transparència permetria al consumidor triar els productes amb molt més coneixement de causa” i va indicar que “es tractava d'una gran notícia per al dret dels consumidors i dels productors”. Davant la impossibilitat d'establir dispositius més exacts, el preu de producció que s'indicaria en l'etiqueta seria fixat en base al preu pagat a la exida de la cooperativa, al que se li descontarien els costos de magatzem i de conservació dels productes.

Una setmana més tard³⁾, quan la UPA (Unión de Pequeños Agricultores) de Castilla y León sol·licita al Ministerio de Agricultura Español que adopte la mateixa

¹⁾ Amb les manifestacions d'agricultors i ramaders, fetes a un debat celebrat a Quatretonda.

²⁾ “El País”. 14 d'agost, pág. 20.

³⁾ “El País”. 23 d'agost, pág. 21.

norma, s'anuncia que la mesura ja es dóna per fracassada en França enmig de les protestes d'agricultors i ramaders. Les raons que es donen per a explicar este fracàs són, per una banda que tal mesura no anava acompanyada de cap sanció pel seu incompliment i per altra banda la dificultat suposada o real que per a alguns comerciants suposa conéixer diàriament el preu de cotització dels productes afectats per la mesura. En Espanya la UPA ha demanat que no sols s'incloga el preu de producció sinó també l'origen dels productes, cosa que sembla molt raonable perquè molt d'eixos costos de distribució són de transport contaminant. No saben que haurà passat amb açò quan aquest número de **RURALIA** estiga al carrer, el que sí sabem és que estos esdeveniments posen sobre la taula amb molta claredat que els agricultors es troben en una situació difícil i la societat no es planteja què vol fer amb la seua agricultura.

Com senyalava Carles Barberà, és evident que l'agricultura es situa dins d'un mercat globalitzat i que les anàlisis que fem sobre el seu futur han de tindre en compte la reforma de la Política Agrària Comuna i les negociacions de l'Organització Mundial de Comerç, en este sentit resulta molt aclaridor l'article d'**Eladio Arnalte** en esta carpeta.

El que s'observa hui, tant quan parles amb agricultors com amb altres professionals és que els problemes de rentabilitat van acompanyats d'un altre tipus de qüestions greus i urgents. Ens referim als problemes de salut, recollits a l'article d'**Alfons Gento i Pedro Domínguez** que hem degut resumir per manca d'espai però que es troba sencer a l'edició electrònica de **RURALIA**⁴⁾.

Parlar de salut i d'agricultura és, malauradament, parlar dels escàndols alimentaris (vaques i pollastres amb dioxinas, etc) que sorgeixen a les pàgines dels mitjans de comunicació alertant a la societat sobre la necessitat de demandar-se "Què estem menjant?". Aquesta pregunta ja no sols interessa a uns pocs concienciat sinó

que comença a inquietar a tothom. L'agricultor que vol produir qualitat no ho té fàcil: "Jo parle del corder que és el que coneix –explica Maite Bataller, ramadera de la Pobla del Duc–, el meu és una raça autòctona sense dioxines i sense res, val 1.200 pesetes el kilo, i al seu costat hi ha corder d'importació, que es fa en dos mesos, com menys temps millor, a 600 ptes/kilo i la gent el compra per que amb les altres 600 es pot comprar una barra de gelat que val 90 pesetes i què no es sap el que té dins".

En realitat el que resulta impactant és que la societat sembla desconeixer-ho quasi tot en torn a la salut i l'alimentació. "El que fa falta és informar al consumidor –apunta Emilia Asensio, consumidora de Bonrepòs– perquè si no la gent compra el més barat sense conéixer que està comprant. El que cal plantejar és si la gent faria el mateix si sapigués què està menjant i quines conseqüències té per a la seua salut?".

Carles Barberà ho va dir tan rotundament que a nosaltres ens costa trobar altres paraules. "El problema és que els agricultors estem en una societat que no ens toca. Estem en una societat que no vol agricultors".

Sembla que les transformacions necessàries per a reprendre el pols d'una agricultura en "perill d'extinció" requereixen la participació de tots: consumidors concienciat del que mengen, consumidors que donen suport a les produccions autòctones, polítics conscients de la importància de la salut, del Medi Ambient i de les necessitats de treball de les poblacions agrícoles que dicten normes que faciliten els canvis, però també agricultors que estimen la seua feina i la revindiquen com una fons de salut i cultura.

⁴⁾ L'article complet serà enviat per correu convencional a aquells lectors que no puguen accedir a la pàgina [www.](#)

La sostenibilidad de los sistemas agrarios

EL CASO VALENCIANO

JOSE LUIS PORCUNA

Dr. Ingeniero Agrónomo. Servicio Sanidad Vegetal

DURANTE LOS ULTIMOS 30 AÑOS, LA agricultura valenciana, viene sufriendo un retroceso importante en su capacidad productiva, debido por una parte al agravamiento de los problemas fitosanitarios, especialmente las virosis, que provocan limitaciones importantes a la hora de planificar los cultivos, y por otra, a la creciente competitividad de los mercados mundiales, que sitúan a las agriculturas de los países desarrollados, consumidoras de importantes cantidades de insumos (fitosanitarios, semillas, tecnologías y abonos químicos...) en una situación difícilmente sostenible. Sólo la intervención de los estados, mediante subvenciones directas o indirectas, parece poder garantizar en la actualidad una rentabilidad mínima a los agricultores.

La agricultura de la Comunidad Valenciana se sitúa, a pesar de ser una de las más consumidoras de insumos en el continente Europeo, (la tercera en Europa en consumo de pesticidas por Ha y la quinta en consumo de fertilizantes), como una de las más limitadas en cuanto a su capacidad productiva. Los grandes desequilibrios ecológicos presentes en nuestra zona, se manifiestan con la presencia de enfermedades muy agresivas de origen viral, en cítricos, hortalizas y frutales, que imposibilitan la producción de numerosas hortalizas en

época de primavera-verano, y limitan la rentabilidad de frutales y cítricos. La presencia de estos patógenos obligan a desarrollar técnicas muy costosas de protección: invernaderos de mallas, injertos, tratamientos continuos, utilización de variedades resistentes, etc.

Esta situación, provocada por las enfermedades, conlleva aparejada otro coste indirecto importante, que es la dificultad para poder garantizar en los mercados internacionales, la calidad de los productos, tanto en lo referente al contenido de los residuos fitosanitarios presentes en ellos, como a la adecuación de las prácticas realizadas durante el proceso productivo con el respeto del medio ambiente.

Si por una parte los altos costes empleados en la adquisición de insumos, ponen en duda la sostenibilidad económica, los problemas de contaminación y deterioro ambiental regional evidencian la insostenibilidad ecológica. Los altos niveles de erosión de suelo agrícola se sitúa en una media de 40 tn/Ha y año, la contaminación de acuíferos por nitratos (superando en 3 y 4 veces los límites de potabilidad F.A.O.) y en algunos casos por trazas de herbicidas, se ha generalizado en la mayor parte del territorio de producción intensiva y probablemente estarán presente entre nosotros durante cientos de años; la erosión genética, plasmada en la pérdida irrecuperable de miles de variedades agrícolas de incalculable valor, seleccionadas durante cientos de años de pacientes procesos de observación y selección de los agricultores valencianos, es ya una realidad sin posibilidad de vuelta atrás, y por último, las deficiencias hídricas de nuestro sistema productivo hacen cada vez mas cuestionable la pervivencia de los actuales modos de producción y desarrollo agrario.

Sin embargo, no puede pasar desapercibido, que una de las bazas más fuertes de nuestra agricultura, la constituye su propia estructura microparcelada de la tierra, que le confiere una extraordinaria plasticidad económica y ecológica.

Efectivamente, la capacidad de adaptación (variedades, técnicas de riego, tratamientos sanitarios, ...) es posible porque la pequeña superficie de las parcelas, obliga y permite compatibilizar la actividad agraria con otras actividades, siendo éstas las que principalmente proveen al agricultor de los recursos económicos necesarios para su sustento, convirtiéndose así la propiedad, más que en un recurso productivo, en un símbolo cultural y de compromiso afectivo con sus antepasados, que viene a evidenciar las profundas raíces agrarias presentes aún en los valencianos.

Esta estructura microparcelada, heredada de la concepción agraria “ajardinada” de los Árabes, criticada en numerosas ocasiones por poca eficiencia económica, constituyen sin embargo hoy, uno de los apoyos fundamentales que mantienen los frágiles equilibrios ecológicos de los fitoparásitos y patógenos del sistema productivo, al mantener en este una biodiversidad importante, desde el punto de vista genético (multitud de variedades), zonal (espacio muy heterogéneo) y espacial (representada por miles de kilómetros de setos, ribazos, márgenes, etc...). Este agrosistema puede y debe de servir de base para el desarrollo de métodos de producción de bajos costes que permitan la mejora de la calidad de los productos agrícolas, respetando, conservando y mejorando los elementos de producción: suelo, agua y semillas.

La Agricultura Ecológica y la Producción Integrada constituyen dos estrategias de tránsito hacia sistemas más sostenibles. Dos estrategias que, en la medida que aprovechen la cultura (manejo) y el diseño (estructura) agrario de la Comunidad Valenciana, se situarán a la vanguardia de las producciones agrícolas, tanto para el mercado exterior como interior. Y es en este último punto, el desarrollo de los mercados locales, donde hay que poner un especial énfasis, ya que si la exportación constituye, indudablemente, la pieza fundamental que mantiene los ingresos del sector, el consumo local

debe de servir por una parte para que la comunidad se identifique y valore la calidad de sus productos y, por otra, para garantizar la estabilidad de los precios y consumo frente a los altibajos de demanda y de precio de los mercados internacionales

El desarrollo e impulso de estas líneas requieren, del apoyo institucional, junto a un cambio del marco legislativo que los enmarca, así como el desarrollo de una percepción social que los valore.

En la práctica, tanto la Agricultura Ecológica como la Producción Integrada, aparecen como actividades apoyadas y/o subvencionadas, pero nada más lejos de la realidad. Se estima que un agricultor ecológico está diez mil veces más controlado que uno químico, al exigírsele fichas, inscripciones y controles periódicos. Paga los mismos impuestos que uno químico, aunque sus prácticas no son contaminantes, y además, tiene que hacer frente al coste de los controles, visitas de inspectores, análisis... Por último, los servicios públicos de asesoramiento a los que teóricamente tendría derecho como un agricultor más son prácticamente inexistentes. Se podría resumir así: “el agricultor que no contamine será vigilado, registrado, debiendo hacer frente él mismo a los costes derivados de dichos controles”.

Por lo tanto, modernizar la agricultura valenciana, debe significar, además de incorporar nuevas tecnologías, salvaguardar el diseño del paisaje, conservar la biodiversidad, el suelo fértil y los acuíferos limpios. Progresar en el sector agrario no debe significar exclusivamente crecer, sino entender el progreso en su concepción más global, y más humano. En este sentido, habrá que rediseñar un espacio social para que los modelos agrarios que no hipotecan el progreso, sean real y abiertamente apoyados por el conjunto de la sociedad.

Alimentación y salud

¿RESIDUOS A LA CARTA?

ALFONS D. GENTO Y PEDRO DOMÍNGUEZ (La Ribera)
Asociación para el desarrollo de la Agricultura Ecológica

QUIÉN ULTIMAMENTE NO SE HA PREGUNTADO qué implicaciones sobre nuestra salud tiene el sencillo acto de comprar un alimento? Estamos viendo cómo desmontan en Castelló toda una red de producción y venta de hormonas de uso ilegal para ganaderos. El clenbuterol ha vuelto a estar en el punto de mira, junto a otras decenas de productos ilícitos. Mientras, las autoridades sanitarias siguen insistiendo en que todo está bajo control. En Bélgica, otro escándalo parecido: dioxinas en alimentos destinado a la ganadería. Miles de pollos envenenados son retirados de las tiendas, los mismos que nos habían vendido como alimento unas horas antes. El pienso contaminado estaba siendo consumido también por otros animales, como vacas y marraños. Por supuesto, los pollos belgas llegaron a España (también ciertos refrescos con problemas de fungicidas en los envases), de legislación bastante más permisiva, al juzgar por las declaraciones de nuestros responsables políticos frente a estos gravísimos casos de atentados contra la salud pública: la dioxina debería tomarse en grandes cantidades para que pudiese ser perjudicial para la salud. No piensa lo mismo gran parte de la comunidad científica mundial o la propia Unión Europea, al realizar un bloqueo de control a Bélgica.

Parece que la idea de que la agricultura es el arte de producir alimentos sanos, manteniendo o mejorando

los recursos que necesita, está siendo relegada, omitida. Vivimos en la sociedad del riesgo, en la carretera, en el trabajo, en la casa. Y la industria alimentaria lo tiene bien asumido. Cualquier alimento convencional, intensivo o industrial (ya no sabemos cómo denominarlo) que compramos en el mercado nos llega con una carga de sustancias de nitratos y otros abonos de síntesis, plaguicidas de todo tipo, hormonas y antibióticos de uso ganadero, aditivos del proceso de elaboración y, la nueva gallina de los huevos de oro de la industria agraria, organismos manipulados genéticamente (OMG). Esto unido al principio libremercantil de extraer el máximo beneficio con el mínimo coste, nos llevan a una problemática medioambiental muy seria. Pero que los alimentos ya no sólo no se conciban como una fuente de salud sino que su ingestión continuada pueda llegar a ser nociva es simplemente intolerable. ¿No debería plantearse poner una etiqueta obligatoria en estos alimentos en la que se lea "Las autoridades advierten que su uso puede ser perjudicial para la salud", en vez de crear nuevos sellos ecológicos?

BIBERONES CON NITRATOS

Los abonos artificiales llevan aparejados una gran multitud de problemas, sobre todo en el caso de los nitrógenados, que hacen insostenible su actual uso. Ya en su fabricación se está generando residuos y contaminación, sin embargo es en su utilización en campo donde causa mayores problemas contaminando las aguas: el 65% de los pozos de nuestro territorio poseen niveles mayores de 50 ppm de NO₃ (límite legal en nuestro país para el consumo humano), mientras que el 27% sobrepasan las 100 ppm, como en la comarca de l'Horta, o las planas de Gandía-Denia, Oropesa-Torreblanca, Castelló o Vinaròs-Peñiscola. En total, aproximadamente unas 700.000 personas reciben aguas no potables en sus casas por esta causa. Además de por el agua, podemos ingerir nitratos por las propias plantas. Los vegetales tienen tendencia a acumularlos en sus tejidos (so-

bre todo las hortalizas de hoja ancha y las de raíz). A los nitratos en aguas y alimentos procedentes de los abonos, hay que añadir los de los aditivos: nitritos (E-249, E-250), nitratos (E-251, E-252), presentes en embutidos, conservas, quesos curados, etc., y que agravarán el efecto. Los nitratos en ciertas condiciones se transforman en nitritos. Esto resulta más fácil en bebés de pocos meses, ancianos o rumiantes. Los nitritos pueden producir metahemoglobinemia (falta de oxígeno en la sangre), y cánceres hepáticos y otros órganos, al combinarse con las aminas del cuerpo, dando nitrosaminas; ciertas combinaciones de los nitratos con plaguicidas y otras sustancias químicas pueden producir nitrosaciones, igualmente cancerígenas (Coscollá, 1993). Estudios recientes detallan que los nitratos pueden ocasionar malformaciones en fetos y efectos perniciosos en glándulas hormonales.

ENSALADAS CON PLAGUICIDAS

Insecticidas, fungicidas, herbicidas, acaricidas, desinfectantes del terreno, conservantes, colorantes..., en el campo o en la elaboración y envasado, dejan residuos en el ambiente y en los alimentos. Están presentes en la leche materna, las papillas de bebés, las frutas o las carnes consumidas y problemas como la esterilidad, los trastornos reproductivos, las alergias o los cánceres están aumentando por su causa. Pueden afectarnos por intoxicaciones agudas o crónicas (ingestión continua de bajas dosis, mucho más peligrosas para la salud de la población). Hay dos cosas importantes que distinguen este tipo de contaminantes del resto producidos por las demás actividades humanas: los plaguicidas son tóxicos de reconocida capacidad biocida (literalmente "matan la vida"), puesto que se utilizan con este fin. Y además son liberados intencionadamente, dispersados hasta llegar a todos los rincones del planeta.

Carecemos de la experiencia evolutiva que nos dé la suficiente capacidad adaptativa con todos ellos. Nece-

sitaríamos milenios, y sólo llevamos décadas esparciéndolos. Y surgen a razón de centenares de productos nuevos cada año. Hay ya más de 100.000 sustancias químicas sintéticas en todo el mundo, y aparecen 1.000 nuevas más cada año (Colborn et al., 1997). Entre los propios trabajadores es donde se dan los primeros casos de intoxicaciones. Según N. Olea (1998), en las zonas de agricultura intensiva (invernaderos de El Ejido, etc.), están aumentando alarmantemente los casos de cáncer cerebral, el gástrico, el de próstata, el de testículos o el Linfoma No de Hodgkin. Estudios realizados por el Servicio de Salud en Almería (Parrón, 1998), relaciona el mayor índice de suicidios y depresiones con el uso de organofosforados de la agricultura intensiva. En los grupos de riesgo (los de mayor exposición son los fumigadores a sueldo y los de explotación propia) aumenta el número de enfermedades mentales y alteraciones nerviosas inespecíficas (temblores, cefaleas). Se le achaca a un descenso del litio en la sangre, producido fundamentalmente por los plaguicidas organofosforados (paratión, metamidofos o clorpirifos) y por herbicidas como el paraquat. Según el informe anual sobre residuos de plaguicidas (El País, 14-09-99, 19-09-99), en la Unión Europea el 33% de las frutas y hortalizas poseen residuos de plaguicidas detectables (en España se buscan unos 73 plaguicidas), un 3,4% por encima de los Límites Máximos de Residuos (LMR). En las tiendas españolas se encontraron residuos en un 40% de las muestras. El número de muestras con residuos eran mayores en la frutas (el 60%). Con niveles de residuos similares a los nuestros, el Gobierno Británico ha hecho este año una lista de productores y establecimientos afectados, y las Asociaciones de Consumidores están tomando cartas en el asunto, pidiendo medidas urgentes.

El caso de mayor indefensión es el de los bebés. Muchas de estas sustancias sintéticas atraviesan la barrera de la placenta y llegan al útero, donde pueden afectar al embrión en las fases más vulnerables de su desarrollo. Le pueden causar trastornos hormonales o malfor-

maciones (efectos denominados teratogénicos). Según A. García (1998), del Dpto. de Medicina Preventiva y Salud Pública de la Universidad de Valencia, el 3% de los bebés de esta comunidad nacen con efectos teratogénicos. De ellos, 1 de cada 3 les puede causar la muerte. De un estudio epidemiológico se deduce que las madres que están en contacto con los plaguicidas tienen 3 veces más probabilidades de tener hijos con defectos congénitos. Incluso si es el padre quién está en contacto, parece existir también mayor posibilidad. Cuando una madre amamanta a su hijo también le está traspasando elevadas dosis de estas sustancias. En sólo 6 meses, un bebé europeo recibe la dosis máxima aceptada de dioxinas, PCBs y DDT (Colborn et al., 1997). En la zona de Granada, se cruzan perfectamente los datos de criotorquidismo en niños con la zona agrícola intensiva (Olea, 1998). Todos los niños analizados presentaban organoclorados en la grasa.

ENTRECOT CON DIOXINAS

Los productos obtenidos de granjas intensivas tampoco son de una calidad natural. En estas granjas, verdaderas cárceles donde se explota a los animales, hay una pérdida de sus necesidades vitales: cerdos de 95 kg en 0,72 metros cuadrados, baterías de 32 a 36 gallinas/metro cuadrado con más de 14 horas de luz artificial para que no paren de producir. El forraje que reciben, proveniente de la agricultura química, disminuye su valor nutritivo, pudiéndoles provocar además enfermedades (metahemoglobiemia, tetania hipomagnesémica o carencias de aminoácidos azufrados). Entre los residuos de abonos y plaguicidas que lleva el forraje y los piensos se encuentran también ciertos contenidos en metales pesados, como cadmio o plomo (Clua y Sorianó, 1999). A los cerdos se les administra intencionadamente cobre para que aumenten de peso.

Otros tipos de alimentos concentrados pueden ser más peligrosos aún, incluso rayar en la aberración, co-

mo la harina de carne (compuesta de despojos y huesos) que se les suministra a animales herbívoros como las vacas. Debido a ello, han aparecido problemas como la encefalopatía espongiforme bovina ("vacas locas"), contaminadas con priones ("proteínas malignas") procedentes de cadáveres de ovejas y cabras, que tras su paso por las vacas pueden afectar a las personas.

A los pollos comunes (los más baratos), se les alimenta con piensos compuestos entre otros de subproductos de la agricultura y la industria. En estos ingredientes podemos encontrar grasas industriales recicladas, como los aceites de fritura o de transformadores. De ahí que puedan aparecer residuos de dioxinas, como en el caso de Bélgica. No es un caso aislado: en marzo de 1998 se detectó también en Alemania granjas de animales con la leche y carne contaminadas de dioxinas, debido a otro pienso procedente de Brasil (Mascarenhas, 1999). Lo más curioso es que tras el escándalo no se plantea cambiar de método de cría o los piensos, sino ser más rigurosos en los controles de los residuos.

Otro tanto podríamos decir del uso de antibióticos y sustancias hormonales. El uso del clenbuterol y otras hormonas similares (estilbenos, antitiroideos, esteroides, progesterona, testosterona) están prohibidas en la UE, y sin embargo son abiertamente utilizadas, como lo demuestran los casos que salen a la luz de vez en cuando. Su efecto es un crecimiento más rápido de los músculos debido a una mayor acumulación de agua en los tejidos, o la regulación artificial de sus ciclos naturales para extraer un mayor rendimiento del animal. La carne de los animales alimentados con estas sustancias se queda en la mitad de su peso al cocinarla, y sin sabor. Volvemos a comprar agua al precio de alimento. Las hormonas suelen producir alergias, alteraciones de nuestro metabolismo, afecciones nerviosas y, en algunos casos, cánceres.

Los antibióticos y otros medicamentos similares (bacitracina, espiramicina, tranquilizantes, sulfamidas...), se

les administran sistemáticamente a los animales para que superen las condiciones de intensidad y hacimiento, que les provocan estrés y debilidad. Según el Ministerio de Agricultura (Clua y Soriano, 1999), en la Unión Europea se están tratando con estas sustancias 60 millones de Tm de piensos (el 50%), mientras que sólo un 14,3% se realiza con fines terapéuticos. Estos pueden ocasionar alteraciones en nuestro organismo, como alergias, disminución de nuestras defensas y flora beneficiosa, así como, lo más grave, resistencias bacterianas cruzadas, que después no responden a tratamientos con antibióticos cuando es necesario.

TARTA HELADA LECITINA TRANSGÉNICA

Basta comparar para darse cuenta de la falta de sabor que tienen los alimentos producidos industrialmente, procedentes de semillas híbridas. Estas variedades producen más sólo si la cantidad de insumos (abonos, fitosanitarios) y cuidados es mayor. Pero el gran descubrimiento tecnológico del siglo XXI son los alimentos manipulados genéticamente. Por un lado, se “inventan” (más bien manipulan y patentan) seres vivos sin pararse a pensar siquiera en las consecuencias de poner en el medio un organismo vivo de respuesta inesperada, sin preguntarse si es realmente necesario, ni cómo puede afectar a nuestra salud y a los ecosistemas. Si con las sustancias químicas podemos esperar reacciones desconocidas o una degradación lenta, qué nos puede ocurrir con seres que poseen la capacidad de reproducirse, mutar, mezclarse con otros organismos ya existentes, etc.

¿Son la gran solución que plantean sus acérrimos defensores? De nuevo parece seguirse la misma dinámica: conseguir unas ventas mayores del nuevo organismo y de aquellos productos (fabricados por la misma empresa) necesarios para el cuidado del mismo. Al margen de consideraciones éticas como patentar a un ser vivo, asegurarse la dependencia total y bajo amenazas

de los agricultores, violar el derecho a la información, los chantajes, o poner en peligro la biodiversidad y la conservación de especies y variedades locales, existen cada vez más evidencias de las implicaciones que estos organismos pueden tener sobre la salud. El primer dato surgió del Instituto Rowett de Aberdeen (Escocia) (Riera, 1999). El Dr. Arpad Pusztai realizó un experimento donde demostró que unos ratones alimentados con patatas transgénicas (durante un tiempo equivalente a 10 años humanos) mostraban problemas de crecimiento y debilitamiento del sistema inmunitario. A partir de este estudio el Dr. Pusztai fue relevado de su puesto y el Instituto lo desautorizó. Sin embargo, veinte científicos más revisaron la experiencia y llegaron a la misma conclusión.

La colza patentada por la empresa Monsanto es resistente a un herbicida que fabrica la propia empresa. Aumentará el uso indiscriminado de biocidas, con lo que los problemas derivados ya comentados también irán en aumento. Otras consecuencias son el aumento de la producción de estrógenos (que interfieren el sistema hormonal) en aquellas plantas tratadas con glifosato. Pero el peligro es mayor, puesto que parece que el metabolito procedente del herbicida, degradado dentro de los cultivos resistentes, puede ser activado por los microorganismos presentes en el cuerpo de los animales de sangre caliente (Aguilar, 1998), acutando así el herbicida dentro de nuestro cuerpo. Las organizaciones ecologistas y de consumidores piden una moratoria de cinco años para que se estudien estas y otras consecuencias. De momento, no está claro ni siquiera el etiquetado de aquellos alimentos que lleven entre sus ingredientes OMGs. Las investigaciones serias son silenciadas, los debates aplazados. Las presiones que están realizando las multinacionales implicadas son enormes.

(Este artículo ha sido cortado por falta de espacio, su versión completa se encuentra disponible en la página www.ruralia.org o puede ser remitida por correo a quienes lo soliciten).

Desarrollo sostenible y agricultura

ENRIC MATEU
Universitat de València

EN LA DÉCADA DE LOS AÑOS SETENTA EL Club de Roma realizó un informe en el que se dudaba de la continuidad del crecimiento económico. No se creía en la viabilidad de un aumento sostenido de la producción industrial. Los autores del informe consideraban que este crecimiento de características exponenciales conllevaría un agotamiento de recursos y un inaceptable nivel de contaminación. A la vuelta del milenio, predecían, la humanidad se enfrentaría a una crisis ecológica, económica y social de consecuencias muy graves.

Las previsiones del Club de Roma sirvieron para llamar la atención sobre un crecimiento peligroso, y abrieron el camino a las críticas a un modelo económico más que discutible. Se inauguraba pues, la crítica ecologista al sistema industrial nacido en Inglaterra un par de centurias antes. Con el fin de salvar las limitaciones que contenía el crecimiento económico, se promovió el desarrollo sostenible, que adquirió carta de naturaleza cuando en 1987, lo popularizó y definió la World Commission on Environment and Development (la Comisión Brundtland) como “*aquel capaz de proveer las necesidades presentes sin comprometer su disfrute por las generaciones futuras*”. De esta forma se constituía una clara y estrecha relación entre los ámbitos económicos, medio ambientales y sociales.

En 1992 fue convocada en Río Janeiro la Conferencia de las Naciones Unidas por el Medio Ambiente y el

Desarrollo, en la cual se dio respaldo político y difusión amplia entre los medios de comunicación, a la teoría del desarrollo sostenible. Los ciento sesenta países asistentes consideraron la idoneidad de sus propuestas para liderar el desarrollo económico en el próximo siglo XXI.

El término desarrollo sostenible incluye cuatro condiciones que lo caracterizan. La primera, la obligación de reunir en un mismo marco los ámbitos económico y medio ambiente. La segunda, el principio de equidad que añade a la ineludible conservación del medio ambiente a escala mundial una redistribución de la riqueza entre los países desarrollados y subdesarrollados, y entre las poblaciones que los integran. La tercera define el desarrollo sostenible no por el crecimiento de la riqueza de una nación, sino por las mejoras conseguidas en el bienestar de su población (salud, educación, cultura,...). La cuarta y última condición asegura una herencia medio ambiental correcta a las generaciones futuras.

La economía y el medio ambiente están y actúan fuertemente interrelacionados. La actividad económica puede dañar el medio ambiente, contaminando o agotando recursos naturales, modificando o eliminando patrimonios culturales y biológicos; destruyendo partes de la naturaleza que pueden ser útiles en el futuro. A su vez un medio ambiente deteriorado influye negativamente en la economía, ofertando recursos degradados o escasos, promoviendo poblaciones con alto riesgo sanitario y patrimonios culturales y biológicos de nulo interés.

Después de más de diez años de su primera aparición, el desarrollo sostenible se ha situado como objetivo principal de las economías mundiales. Cualquier propuesta de actividad económica debe pasar el test de su sostenibilidad, sin el cual resulta inviable su ejecución. Los temas que se agrupan en el desarrollo sostenible han dejado de ser materia de investigadores para llamar la atención de la población en general que considera imprescindible la aplicación de los principios de

sostenibilidad al crecimiento económico. La teoría del desarrollo sostenible se aplica tanto en el ámbito de los países desarrollados como en los que se encuentran en vías de desarrollo. Puede también emplearse para orientar programas de desarrollo rural, industrial, etc, y para planificar actuaciones sectoriales concretas.

La agricultura actual, surgida de la Revolución Industrial del siglo XIX, presenta las mismas limitaciones que hemos citado para el crecimiento económico. Su sostenibilidad, tanto económica como medio ambiental, resulta muy difícil a corto plazo, y, en mi opinión imposible, también a largo plazo. Se impone pues realizar un análisis de los problemas que le acontecen, desde el modelo de desarrollo sostenible.

La actividad agraria está poniendo en peligro los recursos naturales imprescindibles para su mantenimiento. El exceso de abonado y uso de plaguicidas, así como las prácticas de laboreo equivocadas mediante una potente mecanización, están arruinando el suelo. La puesta en regadío de grandes superficies sin una debida planificación de la oferta de agua, seguida de malas prácticas en el riego agotan las existencias de agua. En resumen, los dos recursos más importantes en la agricultura están amenazados, lo que llevará ineludiblemente a la producción agrícola más pronto que tarde a los rendimientos decrecientes.

La agricultura es cada vez más dependiente del exterior. No se trata solamente de su relación con el mercado donde vende sus productos. Espacio cada vez más amplio, en algunos casos a escala mundial, donde el agricultor tiene escasas posibilidades de influir en precios y cantidades a ofertar. Pero esta dependencia, con la irrupción cada vez mayor de la industria en la agricultura, se ha extendido a los insumos (semillas, abonos, plaguicidas,...). Con el agravante de que estos productos los extrae la industria química de recursos no renovables, lo que aumenta la dependencia agraria

de sectores alejados de su actividad. Los derivados del petróleo utilizados como abonos y productos energéticos para la mecanización, son ejemplos, donde queda patente la ineficiencia energética y la dependencia de la agricultura convencional. Por último la baja calidad de los alimentos, tanto nutritiva como sanitaria, consecuencia de las prácticas incorrectas tanto en la agricultura como en la ganadería, pone en peligro al consumidor. Bastaría para probar esto los desastres ganaderos ocurridos en Inglaterra y Bélgica estos últimos años.

Llegados a este punto de la crítica a la agricultura convencional, surge la defensa de la misma, por parte de algunos, con el argumento de que es más rentable económicamente. Razonamiento que puede objetarse si en el cálculo económico introducimos las externalidades, que no serían, en este caso, más que la valoración contable de los desperfectos ocasionados por la actividad agraria convencional. Si a los costes habituales de una explotación agraria añadimos los que tendrían que tenerse en cuenta por el agotamiento del suelo, la contaminación del agua, la destrucción del paisaje, el estrago en la flora y fauna de la zona, entonces veríamos como esa explotación no solamente no es sostenible ecológicamente como ya sabíamos sino que tampoco lo es económica mente.

Por el contrario un buen manejo agrario puede crear externalidades positivas, entre las cuales destacaría la mejora del patrimonio natural de la zona, con la conservación de paisajes, flora, fauna, muy importante para el desarrollo rural en áreas donde la economía no puede basarse sólo en la actividad agraria. En estas comarcas, pueden servir como ejemplo las interiores valencianas, los recursos naturales son los bienes que deben conservar con mayor ahínco los agricultores, porque es la base de su actividad, pero también la de otras muchas que ayudan a su sostenimiento económico. Me refiero al turismo rural cuya principal demanda es una correcta gestión del espacio rural.

La agricultura del interior frente a la PAC reformada

Y LAS NEGOCIACIONES DE LA OMC

ELADIO ARNALTE

Dr. Ingeniero Agrónomo. Catedrático ETSIA.

EN UNA ECONOMIA MUNDIAL MARCADA POR una creciente interconexión e interdependencia esas tendencias también afectan a los mercados agrarios y las políticas agrarias son, lógicamente, cada vez menos independientes. Así, la recientemente aprobada reforma de la Política Agrícola Común europea, la Agenda 2000, puede constituir, en la práctica, solo una toma de posición inicial de la Unión Europea frente a la próxima Ronda de negociaciones de la Organización Mundial de Comercio (la denominada "Ronda del Milenio") que se va a iniciar con la conferencia a celebrar en Seattle (Estados Unidos) a finales de 1999.

El objetivo de esas negociaciones, en lo que afecta a la agricultura, es dar un paso más en la liberalización de los mercados agrícolas, estableciendo compromisos mutuos para que los Estados reduzcan progresivamente las formas de protección a la agricultura que "distorsionan" los mercados agrícolas e impiden el acceso a los mismos de aquellos productos teóricamente más competitivos. El alcance de sus resultados va a depender de factores diversos, pero es muy probable que se avance en la eliminación de determinadas formas de protección, como las subvenciones a la exportación o las barreras no arancelarias al comercio exterior. También serán abordados temas que tienen que ver con la

sanidad humana y la seguridad alimentaria, como el comercio de productos agrarios genéticamente modificados o del ganado alimentado con hormonas, cuya liberalización defiende Estados Unidos. Parece también segura la inclusión en la agenda de esas negociaciones de la revisión del status de las llamadas medidas de apoyo interno a la agricultura que utilizan la Unión Europea y otros países desarrollados. Se trata, en nuestro caso, de las ayudas directas o pagos compensatorios por hectárea (aplicados por ejemplo en cereales) o por cabeza de ganado (ovino, bovino), así como los otros diversos tipos de ayuda que regula la PAC.

El criterio que se utiliza para analizar esas ayudas es su grado de "desconexión" de la producción agraria. Es decir, se consideran aceptables en la medida en que su percepción no implique incrementos de la producción agraria. En la situación actual, fruto de una especie de armisticio al que se llegó al final de la anterior Ronda de negociaciones (la "Ronda Uruguay", finalizada en 1994), las ayudas por hectárea y por cabeza de ganado se mantienen en una situación intermedia (en la denominada "caja azul"), temporalmente aceptadas, al haber hecho valer la UE el argumento de que la cuantía de su importe no depende de la producción que obtiene el agricultor, sino de rendimientos de cultivo (o de censos de ganado) históricos, consolidados en el pasado. Mientras que se incluyen en la "caja verde" (ayudas aceptadas y no sujetas a compromisos de reducción ni revisión) otras ayudas que se consideran completamente desvinculadas de la producción agraria, como los pagos por servicios medioambientales, ayudas al desarrollo rural o a la comercialización de productos. Pero es seguro que en la próxima Ronda va a ser cuestionada la misma existencia de la "caja azul", así como los criterios que deben cumplir las ayudas para poder ser incluidas en la "caja verde".

¿Cuál está siendo, ante estas perspectivas, la estrategia de la UE para hacer "aceptables" sus ayudas por la OMC?

En relación a los pagos directos por hectárea o por cabeza de ganado, la UE va a seguir argumentando su desconexión de la producción y su funcionalidad para otros objetivos (mantener población en el campo, desarrollo rural...), pero lo cierto es que la única modificación efectiva (obligatoria para los Estados) que se ha introducido en el status de esas ayudas es la eco-condicinalidad, es decir, que solo serán percibidas si el agricultor cumple determinadas normas de cultivo "medioambientalmente correcto" que deben ser definidas por cada Estado.

En la reforma aprobada se ha modificado otro régimen de ayudas directas que también era cuestionado a nivel internacional, el de Indemnizaciones Compensatorias de Montaña, con mucha menos importancia cuantitativa, pero con incidencia en las zonas de montaña y desfavorecidas. Ahora la percepción de las ICM, posiblemente de mayor cuantía, no dependerá del número de cabezas de ganado que tenga el agricultor y exigirá practicar una agricultura sostenible, compatible con la salvaguardia del medio ambiente.

Por otra parte, la UE insiste en su reforma en dar mayor importancia a las ayudas específicas agro-ambientales (consideradas un pago por servicios medioambientales), así como otras líneas de apoyo al desarrollo rural. Ante esta situación las estrategias productivas posibles para los agricultores y ganaderos de las zonas del interior valenciano son: evidentemente siguen teniendo la posibilidad de "jugar al mercado" en algunas producciones concretas. Es el caso, por ejemplo, de la ganadería intensiva, un sector muy poco regulado y que prácticamente funciona ya en régimen de mercado libre, y en el que, por tanto, apenas tendrían efecto futuras liberalizaciones. En particular, la localización de la producción porcina va a estar muy condicionada en el futuro por sus problemas medioambientales (posibilidad de eliminar los purines), pero a este respecto algunas zonas del interior valenciano presentan todavía ciertas ven-

jas comparativas (menor densidad de animales) frente a otras áreas productivas europeas y españolas.

También pueden orientarse las explotaciones agrícolas y ganaderas de esas zonas a la búsqueda de determinados "nichos de mercado", especializándose en productos locales, de calidad, con prácticas de cultivo menos "duras", satisfaciendo así la creciente demanda urbana de unos productos más tradicionales y naturales. Al tratarse de mercados locales, restringidos, pueden quedar al margen de la "globalización" general. Pero también hay que advertir que esos "nichos de mercado" tienen una capacidad limitada y no pueden constituir una salida generalizada para la producción agrícola de estas áreas.

La agricultura y la ganadería del interior van a tener que compaginar en el futuro la orientación hacia sus limitadas posibilidades comerciales con una fuerte dependencia de las distintas ayudas y subvenciones que proporciona la PAC. Unas ayudas cada vez más condicionadas a la utilización de métodos productivos respetuosos con el medio ambiente y que, en muchos casos, constituirán realmente el pago de servicios a la conservación de la naturaleza y la gestión del territorio que realiza el agricultor. Sin embargo, para que esas ayudas cumplan su objetivo medioambiental y contribuyan a que los agricultores de estas zonas alcancen de forma digna un nivel de vida aceptable deben darse, al menos, dos condiciones. Por una parte, que las exigencias medioambientales de cada práctica de cultivo o cada línea de ayuda se definan teniendo en cuenta la situación específica de cada zona o comarca, de forma que tenga sentido establecer allí esas condiciones; en caso contrario, los requisitos para la percepción de las ayudas pueden convertirse en una absurda maraña legislativa. Por otra, que los agricultores y ganaderos tengan suficiente formación medioambiental para ser conscientes de que están cumpliendo una función social, que hacen un servicio medioambiental que la sociedad demanda y por eso son remunerados.

Estimar la terra

RURALIA¹⁾

UAN ELABORANT ESTA CARPETA ENS hem dirigit als agricultors hem trobat diferents veus. Per una banda els que posen en evidència les situacions insostenibles a les quals s'enfronta l'agricultor, i per altra,

aquells que cercant una altra manera de fer les coses plantejen com a motor de canvi els sentiments de les persones que estimen la seu feina d'agricultors i com a objectiu un altre destí social per a l'agricultura.

Per a Vicent Martí, agricultor ecològic d'Alboraya, “l'educació és el gran problema a l'hora de plantejar el manteniment d'activitats com l'agricultura, la ramaderia i la pesca. Si el xiquet des de xicotet no sap el que és l'agricultura quan se faça gran no podrà triar si vol o no vol ser agricultor. Quan s'ha tingut una formació es pot triar, però eixa formació el sistema la impedeix. Estem vivint en una nova Edat Mitjana, en una ignorància completa, per a produir qualitat fa falta saber com fer ús d'un agrosistema amb els mateixos recursos que eixe agrosistema et proporciona i hui, amb l'agricultura química són eixos sabers els que s'han perdut. Produint amb tècniques tradicionals i ecològiques es trau un rendiment superior a l'agricultura química. Tenim exemples. Ahí estan els camps que es poden vore i estan les vendes. No estem fent cap aventura, estem ací i ara, i tanmateix per ahí es continua sentint que l'agricultura ecològica no es possible o no és rendible”.

No molt lluny de les seus paraules es troben les de Gerard Santandreu, de Quatretonda: “la llàstima és que una cosa que era totalmente normal fa 40 anys, perquè els nostres avantpassats feien agricultura ecològica i no ho sabien, s'ha perdut a partir que les multinacionals vingueren ens vengueren «el paquetet» i es trenca la cadena ecològica. El

problema és que ara, quan nosaltres som conscients de tot el que això suposa patim moltes dificultats per tornar enrere. Estem en un medi en el qual tothom està fent un altre tipus d'agricultura i moltes persones creuen que si no ho fas així no pots viure. Vivim en un món, en un sistema, on el pensament cada vegada és mes igual, hi ha menys individualitats, no es fomenta que cadascú averigüe de quina manera és més felic, seguir els canons que ens donen i és molt difícil fer les coses d'una altra manera. La gent jove del poble ha estat educada per anar-sen a la ciutat, fa ja moltíssims anys”.

Esta perdua de sabers suposa la desaparició, no sols de coneixements pràctics, sinó també de paraules, de paisatge, d'arrels, de memòria, d'identitat, en una paraula, de cultura. Vicent Martí, és tanmateix optimista. Segons ell els agricultors i agricultores que estimen la seu relació amb la terra poden fer coses per canviar la situació: “el que és decisiu és que nosaltres es creuem allò que és l'agricultura i que tinguem la suficient capacitat per a dir-lo als nostres fills, o per a obligar-los: «Treballa la terra que es una meravella». El que està clar és que La Masia desapareix, L'Alqueria desapareix... i a les escoles, igual que hi ha un gimnàs, un laboratori... etc., fa falta un hort escolar, però no un hort teòric sinó de veritat. S'estan desenvolupant experiències aïllades molt vàlides: enguany els xiquets i xiquetes de la Malvarrossa han fet 40 varietats de cultius, els han vist creixer i se'ls han menjat. Es tracta de transmetre la saviesa que ens han transmés els nostres pares i avis, i de revindicar nostre dret i els dels nostres fills és que l'agricultura i els agricultors no desapareguen”.

¹⁾ Manifestacions fetes a un debat celebrat a Quatretonda amb agricultors i ramaders valencians.

Artículos que se incluyen en nuestra página www

El espacio disponible en **RURALIA** para la carpeta es, como ya sabéis, siempre limitado; en el caso de este número, dedicado a la agricultura nos ha sido imposible incluir todas las colaboraciones recibidas. Exponemos a continuación una reseña de estos artículos que pueden encontrarse en la edición electrónica de la revista (para aquellos que no dispongan de acceso a Internet se pueden solicitar al C.R.I.E. los artículos en los que se esté interesado).

Alimentación y salud. ¿Residuosa la carta? Alfons y Pedro Domínguez Gento (ADAE-La Ribera). En la edición impresa de **RURALIA** se incluye un extracto de este artículo. En la edición electrónica se puede encontrar completo con todas sus fuentes y referencias.

Diversitatbiològicai diversitatcultural. Josep Roselló i Oltra (Estació Experimental Agrària de Carcaixent). El autor desarrolla el paralelismo y la necesaria complementación entre la diversidad ecológica y la cultural, basándose en el ejemplo concreto de los sistemas agrarios tradicionales valencianos.

La apicultura en la encrucijada Jaime Albert Rubio (apicultor). El autor traza un recorrido desde la aparición de la varroasis en nuestros colmenares y analiza los problemas generados con los tratamientos químicos, así como las posibles actuaciones de cara al futuro.

Recursos genéticos ganaderos tradicionales de la Comunidad Valenciana. Vicente García Menacho Oset (Ingeniero Técnico Agrícola). Consellería de Agricultura, Pesca y Alimentación. Paulatinamente han ido desapareciendo razas autóctonas fruto de una selección y mejora de cientos de años, con ellas perdemos unos recursos genéticos de un valor incalculable.

Conservación, caracterización y redistribución de variedades hortícolas tradicionales Alfons Domínguez Gento (Estació Experimental Agrària de Carcaixent). La adaptación a cada lugar de las variedades hortícolas tradicionales, las hace imprescindibles para la agricultura ecológica. De ello y de la importancia de la conservación de los recursos genéticos en manos de los agricultores trata este artículo.

Influencia de la contaminación atmosférica en los cultivos José Sanz.

Las actividades agropecuarias en la gestión de los espacios protegidos Nacho Lacomba. Biólogo. El previsible aumento de los espacios protegidos por la puesta en marcha de la red NATURA 2000 hace necesario plantearse el papel de las actividades agropecuarias en la gestión de estos territorios.

— En la edición electrónica se incluye un apartado bibliográfico más extenso —.

PÁGINAS EN INTERNET SOBRE AGRICULTURA

Índices de páginas sobre agricultura ecológica:
<http://www.pangea.org/personasenaccion/agricultura.html>

Agricultura ecológica en general:
<http://www.arrakis.es/~ecoagro>

Listado de bibliografía y revistas en castellano y enlaces con otras bibliotecas:
<http://www2.ujj.es/crie>

Información institucional del Comité de las Regiones (COR):
http://www.inforegio.cec.eu.int/wbover/overlang/res_es_en.htm

Política agraria y de desarrollo rural de la Unión Europea.
Página de la Dirección General de Agricultura y Desarrollo Rural de la Comisión Europea:
http://europa.eu.int/comm/dg06/index_es.htm

Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación:
<http://www.mapya.es>

Organización para la Alimentación y la Agricultura. Organismo responsable de Agricultura en la ONU:
<http://www.fao.org>

Conselleria de Agricultura, Pesca y Alimentación de la Generalitat Valenciana:
<http://www.gva.es>

Sobre el terreno

CARLES RODRIGO ALFONSO
Geògraf

NA VEGADA MÉS la nostra semblança de l'àrea s'enfronta a la dificultat que representa el fet que una zona LEADER abarque pobles de diverses comarques. En aquest cas l'inclusió de municipis de cinc comarques a la zona LEADER Els Ports-Maestrat torna a posar d'actualitat aquella denominació "d'un LEADER trencaclosques" que vam utilitzar per referir-nos al CEDER-Aitana i que també seria aplicable al Alto Palancia-Alto Mijares o el Macizo del Caroig.

Aquesta zona LEADER comprén íntegrament les comarques de Els Ports i l'Alt Maestrat, la major part de l'Alcalatén i alguns municipis del Baix Maestrat i la Plana Alta. Es tracta d'una zona complexa

i diversa, estesa per l'àrea muntanyosa noroccidental del territori valencià però alhora amb característiques comunes a les terres que la integren com el poblament dispers, un ric patrimoni cultural i natural, una activitat turística representada, etc. El valencià és l'idioma de la pràctica totalitat dels municipis de l'àrea amb l'única excepció d'Olocau del Rey, situat a l'extrem occidental de la comarca d'Els Ports. En conjunt l'àrea reuneix 30 municipis, sobre una superfície d'uns 2.400 km², el que representa una extensa zona.

ELS PORTS

Rep aquesta denominació per estar situada entre alguns colls o famosos passos de muntanya, com són els de Torre Miró o Querol al camí d'Aragó. Reuneix catorze municipis sobre un territori de 1.000 km² d'extensió, inclòs el de Vilafranca del Cid que algunes fonts adscriuen a l'Alt Maestrat. El relleu és accidentat, amb presència de diverses serrelades i de les característiques moles que delimiten amples espais o petites valls aptes per la utilització agrícola i l'assentament del poblament. La major part del territori supera els 900 metres d'altitud, amb exten-

ses àrees per damunt dels 1.000 metres i cims com el Turmell (1.122 m), la Nevera (1.281 m), el Montsiacre (1.293 m), tot i que l'extrem nordoccidental, la vall del Bergantes, es situa per davall dels 700 metres. Destaca com la seu xarxa hidrogràfica s'organitza al voltant del riu Bergantes, un curs fluvial que rep com a ventall els seus afluents principals Forcall, Caldés i Morella a més d'altres menors com el barranc de Xiva. El Caldés té com a antecedent a la rambla de Celumbres o riu de les Truites, de llarg recorregut i procedent d'Aragó. El riu Bergantes presenta la particularitat de vessar les seues aigües a l'Ebre a través de l'Aiguaviva, posteriorment convertit en el Guadaloze, totsdós a Aragó. Els Ports és, per tant, l'única comarca valenciana que vessa les seues aigües cap altra comunitat autònoma, a aquest gran riu peninsular. Sols una porció menor de la comarca en el seu confins orientals conduceix cap a l'est a través dels rierols Cèrvol i de Les Covetes i la rambla de Cervera.

Entre relleus abruptes s'estenen espais agrícoles com la Riera del Bergantes, la vall del Cantavieja, les vegues de Moll i Els Lliris, etc. La

vegetació natural és abundant, molt variada i rica per efecte del clima, la diversitat orogràfica i la natura dels aprofitaments tradicionals. Destaca així la presència d'extensos carrascars, rouredes i altres formacions vegetals de gran valor.

La despoblació patida per Els Ports al llarg del segle XX ha reduït la seu població a 8.500 habitants segons el cens de 1991, lluny dels 15.000 que reunia l'any 1960 o els 12.300 que encara mantenia el 1970. El despoblament ha afectat amb intensitat a pràcticament la totalitat dels nuclis de població, a excepció de Morella i Vilafranca, que romanen estabilitzats, de forma que la majoria tenen en l'actualitat menys de 250 habitants i alguns han perdut la categoria municipal. Aquesta desigual despoblació ha motivat un notable dualisme, patent en el fet que Morella amb 2.880 habitants i Vilafranca amb 2.750 són no sols els majors municipis per número d'habitants sinó que es situen a notable distància de la resta i concentren dos terços del conjunt dels residents. Vilafranca, ciutat industrial, i Morella, ciutat de serveis i turística, han pogut afrontar millor aquesta conjuntura recessiva desenvolupada al llarg del

segle XX. Però a més l'impacte ha estat més accentuat als centenars de massos, al poblament dispers tan representat a la comarca a l'igual que succeeix a la major part de la resta de la zona LEADER, que ha vist anar-se'n els seus pobladors a excepció d'una part menor integrada per explotacions ubicades habitualment a les terres més fèrtils i millor comunicades. Qui recorre aquestes terres pot observar les centenars, si no milers, de construccions d'aquesta mena, moltes edificades als segles XVIII o XIX però altres amb orígens que es remunten a l'Edat Mitjana, sòlides, en molts casos de grans dimensions o inclús amb obres defensives. El Mas forma part de la cultura de Els Ports però tant o més de l'Alcalatén o l'Alt Maestrat.

L'accés a Els Ports pot realitzar-se per la carretera nacional 232 de Vinaròs a Saragossa, amb entrada pel port de Querol i eixida pel de Torre Miró, principal eix viari de la comarca; per la CV-15 o accés a Vilafranca del Cid; la CV-12, de l'anterior a Morella i la CV-14 de Morella cap a Valderoures, completades per diverses carreteres locals. La xarxa comarcal es caracteritza per la dificultat d'un traçat

adaptat als condicionants del rileu. Això fa els desplaçaments llargs a excepció de la N-232 que ha sofert notables reformes a la present dècada, inclosa una gran variació de traçat, millores patentades a altres vies com la moderna construcció de la CV-12. Algunes carreteres d'apertura recent, anys 80 i 90, i diversos camins pavimentats permeten suprir alguns d'aquests problemes a l'enllaçar carreteres. El servei d'autobusos és prou complet a les poblacions principals com Morella o Vilafranca però molt escàs a la major part dels municipis petits. Lluny resta el ferrocarril a l'igual que succeeix a la resta de la zona LEADER.

Tradicionalment les activitats agràries han estat les principals, que descansaven sobre una agricultura cerealista i una ramaderia ovina extensiva molt desenvolupada. Al llarg de les darreres dècades s'ha consolidat un model ramader que descansa bàsicament sobre la ramaderia porcina intensiva, completada per l'oví i per un boví extensiu destinat a la producció de carn que aprofiten les pastures i el munt en expansió. L'agricultura té un paper secundari al sector agrari i en gran part permet proveir de pinsos a la ramaderia. Les hor-

talisses i fruiters són pràcticament inexistentes, el regadiu ocupa una reduïda superfície, mentre l'escassa vinya de la Vall de Bergantes o l'ametller retrocedeixen. En conjunt, junt a l'importància que assoleix el porcí destaca el predomini d'explotacions agràries mitjanes en una estructura de propietat distinta a la majoritària en el territori valencià pel seu dimensionament mitjà.

La indústria, ben present a segles passats i gran part del XX ha estat relegada al modern centre fabril de Vilafranca del Cid, en menor grau a Morella i altres enclavaments com Portell de Morella o Cinctores. Algunes antigues fàbriques encara assenyalen el passat explendor dels productes tèxtils com les coneudes faixes de Cinctores o les mantes morellanes. Tot i això es manté el predomini dels tèxtils on actualment destaca el nucli de Vilafranca, desenvolupat al llarg del segle XX i especialitzat a la fabricació de calces, que ocupa nombrosos treballadors procedents de la ciutat i la seua rodalia, inclús procedents d'Aragó. Ha desaparegut l'elaboració del teixit al domicili, vinculat a artesans i fàbriques, tan extés al passat. D'aquesta important tradició

fabil i artesana resten escasses mostres com l'elaboració d'esparrenyes a Villores, La Mata de Morella i La Todolella, o de faixes a Cinctores. Als darrers anys s'ha desenvolupat un sector de transformació de productes agroalimentaris, amb bones perspectives de futur però encara de reduïdes dimensions i escassa ocupació. El sector serveis constitueix actualment un dels pilars de l'economia comarcal, després del notable creixement experimentat als darrers anys. Tradicionalment el comerç ha estat una de les bases econòmiques de la ciutat de Morella, centre de serveis de l'àrea, però aquest paper s'ha consolidat al llarg de les darreres dècades i ha passat a ocupar bona part de la mà d'obra local. Únicament Vilafranca centralitza una reduïda àrea de la seua rodalia. També el turisme s'ha configurat al període recent com una activitat econòmica decisiva per la zona, on s'ha desenvolupat una xarxa d'establiments hostelers i de forma més local ha impulsat el comerç de productes lligats a l'artesanía o la transformació alimentaria. Aquest desenvolupament turístic s'ha centrat en la ciutat de Morella, on representa un motor bàsic de l'economia local, però escampa pro-

gressivament la seu influència sobre altres poblacions de l'àrea. El turisme disposa pel seu impuls d'un ric patrimoni cultural, entre ell l'arquitectònic i el natural, que ha permés el recent increment progressiu del número de visitants i ofereix bones perspectives de futur sempre i quan es puga aconseguir un creixement ordenat.

L'ALT MAESTRAT

La comarca de l'Alt Maestrat està situada al sud de Els Ports i l'integren vuit municipis dels que sis estan compresos als límits de l'àmbit d'aplicació del Programa LEADER, exclosos del mateix Albocàsser i Tirig. La seua denominació té l'origen en la tradicional adscripció d'aquests pobles a l'Ordre Militar de Montesa.

L'orografia d'aquesta àrea és més accidentada que la de Els Ports, amb multitud de serres i serrelades entre les quals discurren nombrosos barrancs de dificultós traçat. Als pobles adscrits al LEADER l'altitud mitjana oscil·la entre els 600 i els 1.300 metres, assolint els 1.318 metres a la Mola d'Ares i els 1.311 a la Mola de la Vilà, però amb altres cims de referència com el tossal d'Orenga amb 1.144 o el

Zona LEADER II: dades bàsiques (1991):

MUNICIPIOS	EXTENSIÓN	POBLACIÓN		DENSIDAD DE P. 1991
		1970	1991	
ELS PORTS	14	1.003 km ²	12.304 hb	8'4 hb/km ²
ALT MAESTRAT	6	444 km ²	5.719 hb	9'2 hb/km ²
BAIX MAESTRAT	4	325 km ²	3.699 hb	7'8 hb/km ²
L'ALCALATÉN	4	300 km ²	4.072 hb	8'5 hb/km ²
PLANA ALTA	2	102 km ²	1.761 hb	12'5 hb/km ²
TOTAL	30	2.174 km ²	27.555 hb	8'7 hb/km ²

Número de municipis per volumen d'habitantes (1991):

	0-250	251-500	501-750	751-1.000	1.001-2.000	2.001-5.000	>5.000
ELS PORTS	8	2	2	-	-	2	-
ALT MAESTRAT	2	1	-	2	1	-	-
BAIX MAESTRAT	2	-	-	-	2	-	-
L'ALCALATÉN	1	1	1	-	1	-	-
PLANA ALTA	1	-	-	-	1	-	-
TOTAL	14	4	3	2	5	2	-

Distribució percentual de la població ocupada per sectors productius (1991):

	AGRICULTURA	INDUSTRIA	CONSTRUCCIÓN	SERVICIOS
ELS PORTS	29%	30%	8%	33%
ALT MAESTRAT	46%	22%	11%	21%
BAIX MAESTRAT	27%	38%	7%	28%
L'ALCALATÉN	29%	25%	10%	36%
PLANA ALTA	48%	20%	10%	22%
TOTAL	34%	28%	9%	29%

tossal de Sant Cristòfol amb 1.111. El riu Montlleó, amb el seu espectacular caixer encaixat entre muntanyes, assenyala el límit meridional amb la comarca de l'Alcal-

tén però per a la comarca resulta més decisiva la Rambla Carboneira, que recorre el centre i l'est de la comarca i serveix de fita amb el municipi de Serra d'En Galzerà, a

la Plana Alta. Una reduïda extensió de l'àrea, la septentrional del terme d'Ares, vessa les aigües cap al Bergantes i per tant al riu Ebre. Existeixen extenses i variades

masses vegetals, formacions de característiques semblants a les dels Ports. Les serres d'En Segures i de La Nevera marquen un canvi orogràfic i el pas cap als corredors que centren la porció oriental de la comarca. Als municipis comarcals inclosos a la zona LEADER destaquen l'extens corredor de Catí, el de menor entitat de Torre En Besora i el final del d'Albocàsser.

L'Alt Maestrat i especialment la zona interior adscrita al LEADER, ha estat afectat pel despoblament fins disminuir a poc més de 4.000 habitants la població dels sis municipis de l'àrea. Aquest procés ha estat especialment intens a alguns municipis com Ares del Maestrat que ha evolucionat dels 2.200 residents a l'any 1910 als 340 de 1991. Però el retrocés demogràfic ha afectat especialment a la població dispersa en un àrea on aquesta tingué una gran relevància. La difícil orografia justificà l'implantació de centenars de massos per tota l'àrea però especialment als termes d'Ares del Maestrat, Benassal i Culla. De fet, tant a Ares com a Culla tradicionalment residia més població als massos que als pobles. Tot això justifica que la cultura al voltant del món de la masia es troba molt arrelada a la zona.

Una carretera principal, la CV-15, enllaça la ciutat de Castelló amb Vilafranca a través de l'Alt Maestrat i ha estat objecte de millores de traçat. Discorre junt a Ares, on supera l'obstacle del Coll d'Ares, i a ella connecten els enllaços de Benassal o Vilar de Canes. La resta de la xarxa viaria presenta un traçat encara més dificultós amb la situació més extrema a Culla. De forma perifèrica, puntual, la N-232 o carretera de Vinarós a Saragossa, travessa en un breu tram a l'extrem septentrional comarcal al terme de Catí.

Les activitats agràries presentaven característiques similars a les dels Ports, amb predomini de la ramaderia extensiva ovina i el cultiu dels cereals. Però l'Alt Maestrat ha participat dels canvis dels darrers anys de forma que la ramaderia porcina intensiva s'ha assentat a tots els municipis i la bovina extensiva està present als interiors. A més altres cultius s'han extés al llarg de les darreres dècades de forma simultània a l'abandonament de les terres de conreu i el retrocés del cereal. Com a conseqüència d'aquest procés l'ametller ocupa extenses àrees de tota la zona oriental, on pràcticament representa un monoconreu

a moltes zones. Més limitada ha estat la implantació de l'avellaner, cultiu que va tenir relevància a Benassal, on constitueix un peculiar enclavament d'aquest conreu a les serres valencianes.

Els serveis constitueixen un sector econòmic decissiu a la zona, representats bàsicament pels comercials i l'hosteleria. Benassal, tradicional nucli turístic, concentra un elevat volum de places hospitaleres i de restauració desenvolupats a partir de les aigües minero-medicinals de la Font d'En Segures. El complex de Font d'En Segures manté entre les seues instal·lacions turístiques, alguns establiments construïts a començament del segle XX, però sobretot l'Avellà, petit assentament turístic a Catí, conserva el regust dels antics estius de balneari. Bona part de la població de l'àrea està ocupada al sector i participa del general increment de l'ocupació. Pel contrari, la indústria ocupa un lloc secundari en tant que és pràcticament inexistent a la majoria dels municipis i únicament Catí o Benassal compten amb alguns establiments de transformació agroalimentària o de petits tallers. Tot i això destaca com part dels treballadors del sector industrial es

desplacen a altres municipis, com succeeix especialment cap a les fàbriques tèxtils de Vilafranca. Finalment també ací la construcció, aquesta de forma creixent, completa l'estructura productiva, impulsada pel mateix procés general a altres àrees rurals i al que no és alien la resta de pobles pertanyents a la zona LEADER.

EL BAIX MAESTRA

La zona del Baix Maestrat inclosa en l'aplicació del Programa LEADER comprén els quatre municipis més interiors de la comarca: Castell de Cabres, Pobla de Benifassà, Rossell i Xert. Dos d'aquests municipis, els primers esmentats, conformen una subcomarca amb suficient entitat pròpia, a tots els efectes, la Tinença de Benifassà, mentre que els altres dos, Rossell i Xert són els extrems occidentals de la comarca en la transició del pla a la muntanya.

La Tinença de Benifassà és la denominació que rep la franja intramontana disposada entre els contraforts finals de la serra de Els Ports de Beseit, a Aragó i Catalunya, pel nord i les muntanyes de Benifassà pel sud. Elevades muntanyes presideixen aquestes terres

com el Tossal dels Tres Reis (1.356 m) o l'Encanadé (1.393 m), drenades en la porció occidental per diversos barrancs que vessen cap al riu Matarranya i per tant a l'Ebre mentre a l'oriental es troba la capçalera del riu de La Sènia, amb l'Embassament d'Ulldecona situat dins d'ella. La riquesa natural de l'àrea és notable de forma que actualment està en curs la seuclaració com a parc natural.

La denominació de Tinença de Benifassà es vincula a la seu adscripció territorial al Monestir de Benifassà, que durant segles ha administrat aquesta àrea d'escassos recursos. Com a conseqüència de la despoblació, patent en que la subcomarca compta amb 250 habitants censats el 1991, els set municipis preexistents s'han reduït a dos: Castell de Cabres i Pobla de Benifassà, mentre que Bel ha estat transferit a Rossell. L'accés per carretera és realitzat per una comarcal de tortuós traçat que enllaça La Sènia amb la N-232 a Torre Miró, amb ramals cap als diferents nuclis de població.

L'economia cereal-ramadera tradicional desenvolupada sobre aquesta àrea pobra i agrest, compensada pels recursos de l'explotació

forestal o una artesania com el treball del boix a El Boixar, donà pas a l'implantació massiva de l'ametller a les terres baixes durant els anys 60 i 70 i l'abandonament de la pràctica totalitat de parcel·les de cultiu a la zona alta. Actualment l'escassa població resident a la Tinença viu de l'agricultura, les pensions, els serveis i una creixent activitat turística. De fet existeix un patrimoni molt ric, que inclou pobles despoblats i un paisatge de gran bellesa, el que presenta un recurs pel futur.

Per la seu banda, el altres dos pobles de la comarca, Rossell i Xert, participen del pla i de la muntanya, amb extenses zones muntanyoses que al segon d'ells culminen a la Mola de Xert (807) i al Turmell (1.281 m) ja al límit amb Els Ports. El terme de Rossell té el seu límit meridional al riu Cérvol mentre que el de Xert està travessat per la rambla de Cervera, ambdós cursos procedents de Els Ports.

La població està concentrada en les dos capitals municipals a excepció del barri de Cases del Riu, separat del poble de La Sènia pel riu d'aquest nom, a Rossell, i del barri d'Anroig, a Xert, en tant que

l'antic poble de Bel està deshabitat. El poblament dispers tot i que representat és escàs, a diferència dels Ports i el Maestrat. El terme de Xert està travessat per la N-232 i a ell conflueix l'antiga comarcal 234, actual carretera local CV-132 mentre Rossell té accés per carretera local cap als pobles de La Sènia i Sant Rafel del Riu. Ambdós pobles careixen de connexió amb la Tinença, Els Ports o entre ells, limitada aquesta a camins pavimentats.

L'economia d'aquests pobles presenta una certa diversificació. Ambdós municipis disposen d'extenses àrees agrícoles ocupades per cultius de secà entre els que destaca l'olivera, amb nombrosos exemplars centenaris que enriqueixen el paisatge, o la ramaderia porcina intensiva. El sector industrial actualment és més important i està representat per activitats com la primera transformació del marbre a Xert o la industria del moble a Rossell. En aquest darrer la proximitat a La Sènia, municipi català adjacent i conegut per la indústria del moble, ha estés a ell l'activitat alhora que molts treballadors de Rossell es desplacen a La Sènia. Completa l'economia local el desenvolupament del sector

serveis o la construcció, tot i que ací a diferència dels Ports i l'Alt Maestrat té menor relevància.

L'ALCALATEN

Quatre municipis de l'Alcalatén, estan integrats a la zona LEADER Ports-Maestrat, que reuneixen uns 300 kilòmetres d'extensió i uns 2.500 habitants. Tres d'ells, Benifigós, Xodos i Vistabella, es situen a l'àrea muntanyosa interior mentre que el quart, Adzaneta del Maestrat, participa també dels corredors més orientals.

El relleu de la zona està presidit al sud pel Massís de Penyagolosa, on el cim del seu nom, el Penyagolosa, assoleix els 1.813 metres d'altura. El seu vessant meridional, més agrest que el septentrional, mira cap a l'Alto Mijares mentre al nord descen cap al Pla de Vistabella. Aquest altiplà, de diversos quilòmetres de longitud, és el pla d'origen càrstic, un poljé, més extens de les terres valencianes, a més de resaltar per constituir un veritable enclavament en aquest espai muntanyós. Per l'oest el límit amb Terol està assenyalat per la rambla de Puertomingalvo, afluent del riu Montlleó. Pel nord i nordest serveix de divisoria comarcal el riu

Montlleó, mentre la zona forma part de la capçalera del riu Llucena.

L'accesibilitat és reduïda degut a que les carreteres són escasses i de traçat difficultós, especialment als tres pobles interiors, tots tres desconectats amb les terres situades al nord i el sud i amb entrada per Adzeneta. L'accés als mateixos deu salvar alguns colls de muntanya entre els que destaca el Coll del Vidre, en la carretera de Vistabella. Adzeneta presenta una millor situació com a cruilla de cinc carreteres locals, la seu proximitat a la CV-15 o carretera de Vilafranca i l'orografia més favorable pel pas de vies.

El despoblament ha afectat molt als quatre municipis, amb més intensitat als tres pobles interiors i especialment a les nombroses masies que existeixen a la zona. Mentre Adzeneta del Maestrat manté uns 1.500 habitants censats, amb el manteniment de nombrosos masovers, Vistabella es situa en torn als 500 residents, Xodos i Benafígos compten amb uns 150 i 250 respectivament i l'abans molt abundant població dispersa és actualment molt escassa. Lluny resta eixe temps, proper cronològicament, en que molts dels habitants,

la major part en algú dels municipis, habitaven als masos existentes per tot arreu.

L'economia de la zona està en part vinculada a l'agricultura i la ramaderia així com als serveis, amb una creixent participació del turisme, i la decisiva aportació de la construcció, en augment com a altres comarques d'aquestes característiques. La indústria és mínima, limitada a la presència d'alguns petits centres i tallers, principalment vinculada al sector agroalimentari.

LA PLANA ALTA

Únicament dos municipis d'aquesta comarca, Serratella i Serra d'En Galceran, pertanyen a la zona LEADER Ports-Maestrat, ambdós situats a l'extrem noroccidental de la mateixa, tot i que presenten moltes característiques comunes amb els veïns municipis de l'Alt Maestrat. Segons el cens de 1991 el municipi de Serra d'en Galceran comptava amb uns 1500 habitants, mentre que Serratella únicament tenia 230 residents.

Els dos municipis ocupen gran part de la serra Galceran-Serratella, un dels accidents orogràfics

d'orientació NE-SO de l'àrea pre-litoral castellonenca, situat entre el Pla de l'Arc i Les Coves, a l'est, i el corredor la Barona-Albocàsser, a l'oest, que assoleix la màxima altitud a 1.100 metres. Els termes municipals, dels dos pobles dels que el de Serra d'En Galceran és de molt major extensió, participen de la muntanya per llevant i en menor grau del pla per l'oest, el que dona lloc a un notable dualisme territorial. Tant Serra d'En Galceran com Serratella es situen a l'àrea muntanyosa, en un àrea agrest tradicionalment caracteritzada per una activitat agraria de muntanya i amb la notable presència d'un poblament dispers representant per numeroses masies. El procés de despoblament produït al llarg del segle XX ha afectat intensament a aquesta àrea. Es tracta d'un àrea de limitada accesibilitat i així l'accés es realitza per dues carreteres de difícil traçat.

Pel contrari la zona occidental, el Pla, disposa de terres agrícoles planes o situades sobre els peudemonts de la serra, en descens cap a la Rambla de Carbonera, límit occidental dels municipis. Así el sector agrari és més prosper recolzat sobre conreus con l'olivera,

l'ametller i altres fruiters i una desenvolupada ramaderia intensiva. Mentre, al llarg del segle XX s'ha consolidat progresivament el poblament en torn al pla i l'accésibilitat que li atorga la carretera CV-15 com a eix de trànsit de Castelló cap a Vilafranca. Aquesta evolució ha donat lloc al cas de Serra d'En Galceran a la consolidació d'alguns nuclis secundaris com Los Rosildos i sobretot a Els Ivarsos fins el punt que aquest darrer concentra més activitat econòmica que la capital municipal, situada a la muntanya. Molts treballadors es desplacen fora del poble per la proximitat a altres municipis més dinàmics econòmicament.

Entrevista

“Un futur professional pels joves”

**JOSÉ MIGUEL ADELL,
GERENT ZONA LEADER
ELS PORTS-MAESTRAT**

RURALIA

JOSÉ MIGUEL ADELL ÉS EL gerent del Grup d’Acció Local Els Ports-Maestrat. Nascut i resident a El Ports, la seua activitat professional ha estat vinculada a la promoció de la zona s’ha desenvolupat a la mateixa.

P. Quina és la seua valoració del Programa LEADER?

R. “Crec que el programa representa una iniciativa positiva i necessària per l’àrea. Destacaria el fet de que el LEADER II està completant tot el programa previst de forma que permet una aplicació molt més ampla i eficaç que l’experiència pilot del LEADER I, que ja va funcionar a la zona. Pense que s’ha aconseguit que tota la societat de la zona la considere com

Mare de Déu de La Font (Castellfort).

una oportunitat de desenvolupament perfectament consolidada”.

P. Que opinió té de l’aplicació del Programa LEADER a la zona Els Ports-Maestrat?

R. “Al ser un programa en que la gestió es realitza a la propia zona d’aplicació permet que la iniciativa pública i privada puga dur a terme projectes que de no disposar d’aquest suport difícilment s’atrevirien a desenvolupar. El programa permet la participació en la seu

gestió d’ajuntaments, sindicats, cooperatives, empresaris i associacions, elevant propostes, prioritant accions durant el desenvolupament d’ell pels representants al grup de decisió. Cal destacar com a la zona “Ports-Maestrat” qualsevol projecte està plagat de problemes per la seua execució. El promotores no es poden permetre en cap moment invertir sense tenir perfectament estudiada l’oportunitat de negociació, de forma que els fa mereixedors de tot el mèrit als seus projectes”.

P. Què objectius s’han primat a l’aplicació del programa a la zona?

R. “L’objectiu principal és provocar el desenvolupament rural autocton, de caràcter local i enfocament innovador, que revaloritze el potencial propi de Els Ports-Maestrat mitjançant diversos incentius. L’atracció dels joves, especialment d’aqueells qualificats, perquè desenvolupen el seu futur professional a la comarca; la generació de llocs de treball, tant en forma d’autocupació com dependent, incentivant activitats amb grans possibilitats d’expansió i efecte multiplicador com és el cas de la indústria agroalimentària i el turisme rural; la millora de la qualificació professional de la població activa per augmentar la seu competitivitat, impulsant la impartició

Procedència de fons del LEADER II Ports-Maestrat

UNIÓ EUROPEA

FEDER	293.034.231 ptas.
-------	-------------------

FSE	70.172.696 ptas.
-----	------------------

FEOGA	284.571.905 ptas.
-------	-------------------

ADMINISTRACIÓS NACIONALS

CENTRAL	29.280.000 ptas.
---------	------------------

AUTONÒMICA	359.155.200 ptas.
------------	-------------------

de cursos especialitzats, la realització de viatges tècnics i la participació en jornades i fires dels interessats; l'aprofitament dels recursos naturals a través de la creació de nous productes i serveis turístics, la introducció de noves produccions i tècniques agropecuàries i la millora de la imatge exterior de tota l'oferta autòctona; la revalorització dels productes locals incorporant valor afegit, mitjançant l'aparició d'indústries transformadores especialitzades i la creació d'una o varíes denominacions de qualitat; l'aplicació de noves tecnologies de la informació i comunicació al medi rural; per últim la detenció del deteriorament mediambiental a través d'una sèrie de mesures”.

P. Arribat al final de l'aplicació del Programa LEADER, pensa que caldria plantejar-se alguna alternativa que continuara impulsant el desenvolupament de la zona?

R. “Si, crec que la situació en què es troben zones com aquesta, amb problemàtiques específiques, precisa d'actuacions diverses i a més enfocades a les característiques pròpies de les àrees rurals desfavorides. Seria important l'existència d'un centre de promoció de l'àrea amb l'objectiu de canalitzar recursos econòmics de l'exterior i desenvolupar o recolzar iniciatives diverses a la zona. A

aquestes comarques, hi ha un potencial d'empreses, de persones amb iniciativa, de projectes a desenvolupar, que necessiten del recolzament financer i informatiu que permeta el seu impuls. A aquestes comarques hi ha un potencial d'empreses, de persones amb iniciativa, de projectes a desenvolupar, que necessiten del recolzament financer i informatiu que permeta el seu impuls”.

Inversions del LEADER IIots-Maestrat (*)			
MESURES	FONS		
B. PROGRAMA D'INNOVACIÓ RURAL			
B1. Recolzament tècnic al desenvolupament rural	previst compromés nº de projectes	143.209.280 ptes. 81.783.016 ptes.	12
B2. Formació professional i ajut a l'ocupació	previst compromés nº de projectes	114.103.360 ptes. 136.362.147 ptes.	16
B3. Turisme rural	previst compromés nº de projectes	502.251.200 ptes. 872.157.246 ptes.	60
B4. Petites i mitjanes empreses, artesania i serveis	previst compromés nº de projectes	650.574.240 ptes. 1.130.672.423 ptes.	88
B5. Valorització-comercialització de la producció agrària	previst compromés nº de projectes	108.614.720 ptes. 375.955.019 ptes.	24
B6. Conservació i millora del medi ambient i de l'entorn	previst compromés nº de projectes	347.250.720 ptes. 355.119.976 ptes.	27
C. COOPERACIÓ TRANSNACIONAL			
TOTALS	previst compromés nº de projectes	52.219.040 ptes. 1.962.000 ptes.	1
(*) Dades de juliol de 1999.	previst compromés nº de projectes	1.918.222.560 ptes. 2.954.011.827 ptes.	228

La tòfona

RURALIA

JES DELS ANYS 60 la tòfona és un producte conegut i recollit pels habitants de la zona, on es va divulgar per aragonesos i catalans després que començara a conéixer-se com producte valuos a les terres valencianes entre 1955 i 1958. L'increment continu de la comercialització durant aquells anys provocà el naixement espontani d'un mercat de tòfona a Morella que es va consolidar com un dels més importants d'Espanya. Entre els anys 60 i mitjans dels 70 la producció comarcal era molt elevada i l'esmentat mercat va comercialitzar en alguns casos més de 30 tones de tòfona anual.

A partir de finals dels 70 s'inicià una caiguda espectacular de la producció degut a la reducció general de precipitacions, més accentuada a l'estiu, l'increment de la presència de matolls i herbes a les zones productives, la tala de roures i carrasques, els incendis forestals, l'augment del número

de porcs senglars i sobretot l'augment de l'actuació humana. La davallada de la producció va influir en la desaparició de la cooperativa de tofonaires "Cotruma", sortida als anys 60 per defensar els interessos dels collidors d'aquest producte, ha disminuït la importància del mercat de Morella i ha reduït el pes de la tòfona a l'economia local.

Aquesta evolució negativa ha estat comuna a altres llocs productors nacionals i estrangers, inclosa França, el principal centre de producció, comercialització i consum. És precisament al país veí on va sorgir la iniciativa de realitzar plantacions d'arbres dedicades específicament a aquesta producció, en forma de parcel·les cultivades com a truferes.

Les truferes deuen caracteritzar-se per un terreny apropiat, amb estructura franca, textura granellosa, un pH entre 7 i 9 i disponibilitat de matèria orgànica. Les plantacions d'arbres més adequades, en el cas de Els Ports, són la carrasca, l'avellaner i el roure, tot i que la majoria de les existents al territori valencià han utilitzat la primera. Existeixen diferències entre ells i així la carrasca és rústica però de creixement lent, l'avellaner és més ràpid i amb capacitat d'adaptació a diferents sòls mentre el roure és

lent i amb varietats adaptables a distintes terres.

Els arbres, per produir la tòfona, han d'estar micorritzades amb el fong de tòfona *Tuber melanosporum*, tòfona negra o del Perigord, coneguda popularment en alguns llocs com "Perla Negra". Es tracta d'una varietat de la tòfona o fong soterrat que viu amb simbiosi micorrítica amb diferents espècies de plantes. Una sèrie de treballs culturals a les plantacions arbòries deuen afavorir el coneixement ràpid del mateix i una formació adequada per que tinga les màximes possibilitats de produir tòfona.

Cal eliminar herbes, escardar, fer una poda adequada o abonar correctament alhora que és aconseillable regar l'arbre a l'estiu o concentrar la humitat al seu entorn. En etapa productiva els treballs deuen adaptar-se a les noves necessitats i no afectar a la tòfona.

La pedra seca

JULIÀ PASTOR AGUILAR
Geòleg

EN LES NOSTRES contrades la pedra és un dels elements més abundants i més evidents. De molt menut un s'acostuma a conviure-hi i a utilitzar-les, si més no com a projectil de diana incerta.

Com a tantes altres coses de la vida, la pedra ens mostra una situació pa-

radoxal, que des d'un punt de vista representa una dificultat per al cultiu i la subsistència i, de l'altre és el gran recurs per a les construccions.

És l'element més familiar i més abundant. Cal aprendre a dominar-lo i aprofitar-lo. D'altra banda és un entrebanc per al conreu de les nostres terres.

La pedra ha estat també una de les causes o condicions de l'enginy humà i de les construccions emblemàtiques amb pocs recursos i molta imaginació des de la construcció d'un bancal o hort fins als habitatges més elaborats.

Les edificacions majors, de vivenda i edificis públics, han estat fets amb

pedra treballada i morter aglutinant. De totes formes el que ens ocupa és tot el treball fet amb pedra sense aglutinants, és a dir tota la construcció de la pedra seca.

Les construccions de pedra seca estan relacionades amb les necessitats rurals: la necessitat del cultiu i el regadiu, la divisió de les terres, l'aixoplug o refugi, la conducció dels ramats i la protecció dels conreus i les heretats. És precisament des d'aquest punt de vista que es pot anar fent la classificació i la descripció.

Fites, mollons: per assenyalar i delimitar els termes, les finques, les propietats i les particions.

Peirons: mollons amb una fornícula on hi ha la imatge d'algun sant i on, en la festa corresponent, se sol fer la benedicció del terme i donar la prima.

Enllosats: normalment de pedra de rambla posada de cantó als carrerons i les costes, al carrer dels massos davant de la porta principal, a les entrades dels masos amb dibujos més fins i als sòls de les ermites.

Parets: són els elements més visibles del paisatge, que qualsevol visitant pot observar i que són un element que segueix en totes direccions al paisatge. N'hi ha de tres formes principals. Paret de

bankal: que manté la terra, acumula les pedres que van eixint quan es llaure, i permet escalonar els vessants per poder aprofitat-los en forma de terrasses per al cultiu. Aquestes parets van seguint les corbes de nivell. **Paret d'acumulació:**són molt amples, treballades pels dos cantons i a la part central serveixen de magatzem de les pedres. **Paret serrada:** d'estructura característica un poc atalussada pels dos costats i rematada a la part de dalt per lloses (aleres) col·locades verticalment i en posició transversal a la filada de la paret. La utilitat de les parts serrades ha estat de forma característica la partició i el tancat: la delimitació i protecció de les finques

i heretats, la guarda dels tancats i de les devesetes, la delimitació dels camins i assegadors.

Corrals i paridores: per resguardar el bestiar quan cria. Moltes vegades fent només de tanca dada, aprofitant baumes i cavitats naturals de la roca.

Casetes de refugi: tenen una funció de protecció o d'espai per a guardar eines i ferramentes o per mantenir la frescor en temps de gran calor i per a guardar-se en les tempestes i pluges. N'hi ha de varíes formes, encara que totes tenen algunes característiques en comú: les parets molt amples, la forma ovalada de la cavitat inte-

rior, la forma d'imbricació de les lloses llargues que van fent la cúpula, fines de dins i grosses de fora per aprofitar la gravetat com a sistema de subjecció i la porta com a única abertura per a la llum i la ventilació. Parlem primer de les que són totes de pedra amb planta rodones o quadrades i alçat recte o escalonat. N'hi ha unes altres de paret més fina, amb planta de ferradura, que es cobreixen amb lloses, però recolzades sobre bigues de ginebre o savina.

Un altre apartat de les construccions de pedra seca el constitueixen les construccions relacionades amb l'aigua. Les casetes per a protegir les fonts i els pous, amb

canalets de circulació, bassiets, abeuradors i safareigs. També hem de fer referència a les sèries, estructures d'elevació d'aigua per a reg d'horts.

A les parets hi feien uns forats davall de les aleres per poder fer passar el ramat.

L'espardenya

RURALIA

'APROFITAMENT DE recursos naturals, de matèries primeres, mitjançant processos artesinals, constitueix una font econòmica a la zona. Les comarques de Els Ports, l'Alt Maestrat o l'Alcalatén han tingut tradicionalment una notable representació de l'artesania als seus sectors productius, on a més constitueixen una alternativa en un context de pluriactivitat. Existeix tradició artesana al tèxtil, variada i on destaquen les famoses "mantas morellanes" o les faixes de Cintorres, al treball de la fusta amb els escudellers de El Boixar, la pedra, l'espardenyeria, etc.

Actualment encara es treballa la pedra i la fusta per la construcció o l'elaboració de mobles, continuen fabricant-se faixes a Cintorres i altres peces de roba al conjunt de la comarca, espardenyes a diversos pobles de la zona, etc.

La fabricació d'espardenyes antigament estava desenvolupada als pobles de Forcall, La Mata, La Todolella i Villores, amb tradició artesana en aquest camp, on existien

diverses famílies dedicades a ella. Aquesta activitat va tenir el seu esplendor als segles XVIII, XIX i XX i va assolir un elevat grau d'especialització com mostra la diferenciació entre les distintes fases amb els rastelladors, els enllaçadors, els filadors, els cosidors, les assentadores i les tancadores. Uns anys enrere encara hi havia varíes famílies d'espardenyers a La Mata i a Villores així com quatre a La Todolella. En l'actualitat ha desaparegut aquest ofici a Forcall i mantenen la tradició tres famílies a La Mata, La Todolella i a Villores. Tant La Mata com Villores mantenen la seu tradicional especialització en espardenyes d'home, especialment de pinxo, amb caretta, talonera i vetes, mentre en La Todolella se'n fan més les de dona que les d'home. Les de dona, de cara ampla, ara inclouen normalment taconet i goma baix. Han desaparegut models anteriors com el de "sapatilla" mentre se'n fan ara de "copete", "inglesa" i "tibet".

La matèria primera procedeix de l'exterior, cà nem, iute i cotó bàsicament, de forma que la segona d'elles cada dia té un paper més important respecte a la primera. Tradicionalment s'utilitzava el cà nem quasi exclusivament, sense participació de materials també habituals en aquesta artesania com l'espart, mentre que als darrers anys s'ha afegit altres com el

plàstic de les soles. Es tracta d'un treball lent i constant on com succeix habitualment en l'artesania el preu de venda del producte no cobreix suficientment l'esforç realitzat. En aquest cas un espardenyer de la zona realitza per terme mitjà, segons la varietat d'espardenya, entre 8 i 12 parells diaris. La comercialització ha evolucionat i així mentre que uns anys enrere gran part de la producció es vinculava a comandes externes ara es distribueix entre la venda a particulars que acudeixen als pobles on s'elaboren, l'assistència a fires i el manteniment d'un volum d'encàrrecs. El destí del producte és bàsicament Barcelona i València, tot i que el demanen d'altres punts de l'Estat.

El manteniment d'aquesta tradició no està assegurat tot i que presenta possibilitats de futur. Tant a La Mata com a Villores hi ha persones joves ocupades que garanteixen el manteniment a curt plaç d'aquesta artesania de la terra.

Uns fòssils molt especials: els dinosaures

JOSE MIGUEL GASULLA
Arqueòleg

UI, A LA SEVA INFANTESA, no ha guardat en una capsula uns quants fòssils, replegats al camp, per a després, mostrar-los als seus amics? Possiblement, almenys en aquestes terres, siga aquest, un dels motius més comú per a iniciar-se dins del món del col·leccionisme. I es que la major part del paisatge de les comarques dels Ports i del Maestrat gaudí d'una riquesa paleontològica molt important, formada mitjançant molts i molts milions d'anys.

Com a altres indrets del País Valencià, l'activitat biològica extraordinària de la flora i la fauna, tant terrestre com marina, de fa més de 100 milions d'anys, anava depositant capes de sediments, que a poc a poc, es comprimien i es fossilitzaven. Més tard, els moviments i les pressions internes de la Terra van fer aparéixer les diferents cadenes

muntanyenques; doblant, trencant i portant a la superfície les antigues capes de sediments. Finalment, les condicions mediambientals i, com no, l'ésser humà van model·lar i model·len el paisatge actual.

Aquestes condicions es compleixen perfectament als Ports i al Maestrat i per tant hi ha una riquesa extraordinària en quant a fòssils d'origen marí, ja que la major part dels estrats d'aquestes terres es formaren en aquest ambient, principalment a una època denominada Cretaci. Però, també va haver moments en què els retrocessos del mar, van permetre una activitat biològica terrestre i

la formació d'un estrat, que en alguns indrets de les nostres comarques aflora a la superfície. Aquest estrat, denominat Capes Roges de Morella, format principalment per argiles, conté restes dels fòssils més espectaculars i admirats: els dinosaures.

Ja tenim, puix, un interessant patrimoni paleontològic que converteix a aquestes terres en un punt de referència per a científics, estudiosos i aficionats a la paleontologia. Però tot i això, encara, ni per part de les diferents administracions públiques ni per a la major part dels habitants, exceptuant el cas de Morella, no han pres cons-

ciència de la font important de recursos que significa aquest patrimoni, i per tant de l'extraordinària cura en que hi ha què tractar-lo i conservar-lo.

Cal exceptuar el cas de Morella, perquè encara que no es troba totalment generalitzada i assumida la importància de la paleontologia com a generadora de recursos ni la conservació i protecció d'aquest ric patrimoni, s'han realitzat algunes iniciatives interessants que han donat el seu fruit.

Després de les troballes de restes de dinosaures realitzades en els anys setanta i vuitanta, durant molt de temps abandonades, l'any 1994 es va crear el "Museu Temps de Dinosaures", on molt dignament es troben exposades part d'aquestes restes. L'exit del museu es evident ja que és visitat per més de 25.000 persones a l'any des de la seua inauguració, al mateix temps que va, a poc a poc, conscientiant als morellans d'un altre tipus de patrimoni. Això també es deu a la creació d'una associació d'amics de la Paleontologia, que té com a missió vigilar i difondre aquest patrimoni. Pot ser hi hagi futur?

Iniciativas

REHABILITACIÓ DELS MOLINS D'ARES

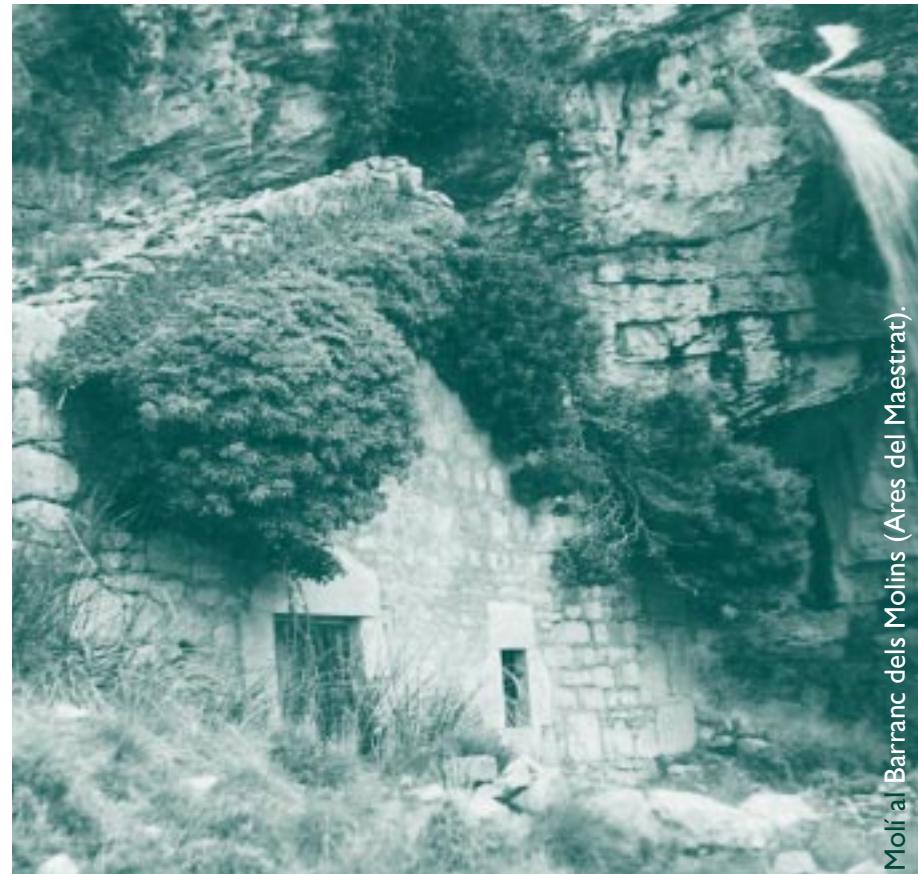
A la localitat d'Ares del Maestrat, a la comarca de l'Alt Maestrat, actualment es treballa en la rehabilitació de quatre molins hidràulics situats al barranc dels Molins, en la rodalia del poble. Es tracta d'un sistema moliner que representa un dels conjunts més notables de les comarques de Castelló, on destaca junt a la qualitat de les obres realitzades i l'esforç i l'ingeny aplicats a aquestes construccions l' intel·ligent aprofitament d'un recurs natural com l'aigua.

Aquestes obres formen part del desenvolupament d'una iniciativa de recuperació patrimonial dins del projecte internacional "Molins i Paisatges a Europa" en el qual participen diferents conjunts de molins a Gyöngyössolymos (Hongria) i Boticas (Portugal) a més dels esmentats. L'objectiu d'aquest projecte és recuperar, estudiar i revaloritzar un patrimoni preindustrial a través d'anàlisis comparades, amb perspectives interdisciplinars i amb dimensió europea. Està previst que el conjunt dels molins d'Ares puga ser visitable de forma que les persones que acudeixen observen aquestes estructures en el seu recorregut i el

seu entorn així com el funcionament d'aquests establiments. A hores d'ara, les actuacions de rehabilitació d'edificis dutes a terme a Gyöngyössolymos i a Ares estan pràcticament enllestides i disposades a acollir, en el seu interior, els materials més adients.

Aquest projecte compta amb un finançament important de la Comissió Europea, en el marc dels antics programes Rafael, que ha permès desenvolupar tot un seguit d'actuacions conjunes entre els tres socis internacionals. Com a resultat d'aquestes s'ha generat una sèrie de materials comuns, com exposicions o guies, que serviran a qualsevol ciutadà europeu per conéixer un tema tan arrelat a les societats agràries com són els molins fariners. Al cas valencià la iniciativa és desenvolupada per la Fundació Mediambiental sota la direcció de l'estudiós dels molins Sergi Selma.

Les obres efectuades a Ares han afectat els quatre primers molins del conjunt del barranc dels Molins, integrat al projecte, com són el Molí de la Roca, el Molinet, el Molí de Dalt i el Molí de la Bassa Redona així com altres construccions hidràuliques annexes com basses, sèquies, cups i rampes. Als dos primers molins s'ha consolidat el diferent nivell de degradació que l'abandonament de l'edifi-

Molí al Barranc dels Molins (Ares del Maestrat).

ci havia provocat mentre que als altres dos s'ha substituït i renovat les cobertes i els forjats dels terres per tal de condicionar els seus interiors per a les visites del públic i l'exposició dels materials i els mecanismes del molí pertinents. També es treballa a la recuperació dels camins d'accés i de determinades parts del camí de l'aigua amb l'objectiu que permeten visualitzar el funcionament i facilitar l'accesibilitat del conjunt a tot tipus de públic.

Els gestors del projecte destaquen com aquest tipus d'actuacions orientades a la recuperació patrimonial haurien d'anar acompanyades d'un autèntica integració i participació de la població local que faça seu la intervenció o defense que això té capacitat per generar noves iniciatives que revitalitzen el teixit social i econòmic de la zona. En cas contrari pensen que es desaprofitaria tot el potencial possible de les inversions econòmiques de caràcter públic realitzades.

ASSOCIACIONS I COOPERATIVES DE CASES RURALS

L'existència d'un ric patrimoni cultural i natural i el nivell que ha assolit el turisme rural a la zona de Els Ports i el Maestrat han impulsat l'aparició de nombrosos allotjaments rurals a la mateixa d'acord amb les noves tendències d'altres comarques capdavanteres de la resta de l'Estat. Per tal d'organitzar aquest mercat han sorgit diverses associacions que faciliten als propietaris la seuva explotació i als demandants l'accés a aquests allotjaments que abarquen una amplia gamma que inclou des de masies en dispers fins a cases als pobles.

Al llarg dels darrers anys diverses associacions o cooperatives radicades a la zona o fora d'ella han desenvolupat a la mateixa una xarxa d'allotjaments rurals de forma que existeix una extensa oferta a l'actualitat. Entre aquestes empreses destaca Turistrat, Cooperativa Agroturística de l'Alt Maestrat, pionera a la zona, amb seu a Albocàsser. Aquesta cooperativa asumeix també la funció de central de reserves i a l'actualitat compta amb més d'una quinzena d'allotjaments.

Altres iniciatives en la gestió d'allotjaments són: Cases de Morella, depenent del CISE (Centre Integral de Serveis), amb seu a

Morella; Agrotur, associació amb seu a València que actua com a central de reserves a nivell autonòmic; o Altretur, empresa privada amb seu a Castelló, amb allotjaments tant a les comarques castellonenques com a algú municipi proper de l'Aragó.

A més, al llarg d'aquests anys s'han creat altres associacions i cooperatives per facilitar l'aparició i promoció de cases rurals a la zona. Entre elles es troben Tural, a Morella, i Arestur, a Ares del Maestrat i Catí. També existeix altra cooperativa d'àmbit local com les existents a Ortells i Palanques.

Restaria incompleta aquesta relació sens mencionar la Asociación de Casas Rurales del País Valenciano, a la que estan adscrites gran part dels allotjaments, ja siguin cases o albergs, situats a l'actualitat a aquestes comarques.

LA XALERA

El grup d'animació "La Xalera" es va afermant, a poc a poc com el grup d'animació representatiu de correfoc i animació de carrer de la comarca dels Ports. La majoria dels membres, en l'actualitat 18, són de Vilafranca i la resta són d'altres pobles de la comarca dels Ports. Segons podem llegir al seu historial, i amb el que ens han contat algunes persones del grup,

tot va començar l'any 1992 quan es va organitzar a Vilafranca un curs d'animadors culturals. Sense adonar-se'n, un grup de joves començaven a embolicar-se en fer activitats lúdiques i festives per a xiquets. Sembla que van agradar les seues accions, ja que l'any següent també els van buscar per a organitzar festes de final de curs a les escoles. A les festes majors del 1993 el grup va presentar el primer espectacle de carrer, anomenat "La Xalera". Al públic li va agradar i també el grup va restar satisfet. Van agafar aquest nom i des d'aleshores han anat preparant diferents espectacles.

A partir del 1996, es van consolidant com a grup i augmenten la varietat de les seues representacions, sempre a la recerca de la participació del públic. Potser l'acció més coneguda siga el correfoc, però també representen obres com ara: "Aquelarre", "Una de Gals" i altres, i sessions de "Contem contes", que com bé diuen: és un recull de contes, contats i representats amb tècniques variades que desperten la tendresa en els més menuts i l'alegria desbordada en rialla en els més grans.

Des de fa dos anys també participen en l'Aplec dels Ports i procuraen acudir a tots aquells pobles on es sol·licita la seuva presència, sempre que les diferents obligacions laborals dels membres els s'ho permeta, perque cadascú desenvolupa la seuva activitat professional i, ara per ara, no és possible dedicar-se de manera exclusiva a aquesta activitat, però... potser arriba el dia.

De moment van preparant espectacles, guions, vestuari, materials... idees i ganes no en falten. Si recorrem la comarca, i hi ha un poble en festes, el més probable és que en alguna plaça o carrer ens trobem amb personatges que ens proposen ballar sota les espurnes del foc, cantar i córrer com a xiquets, en definitiva, ens faran "xalar".

A la comarca dels Ports s'utilitza sovint el verb "xalar" i mots derivats. Fa referència a situacions d'esbargiment alegre.

Si voleu "xalar" de valent podeu contactar amb el grup mitjançant Rosa (964 44 15 24) o Josep M^a (964 44 02 43).

PROJECTE DE COOPERACIÓ MITJANS DE COMUNICACIÓ A ZONES RURALS

El Grup d'Acció Local Els Ports-Maestrat està desenvolupant un projecte de cooperació transnacio-

nal en l'aplicació de mitjans de comunicació a zones rurals. Jun al Grup d'Acció Local Els Ports-Maestrat participen altres grups o entitats com són Millevaches, a França; el Grup d'Acció Local Adeca-Patronato Pedro de Ibarra, a la comarca d'Alcántara i la Sociedad para la Promoción y Desarrollo Valle del Jerte, ambdues d'Extremadura; el Grup d'Acció Local Adraçes Raia Centro-Sul de Portugal.

D'aquests cooperants únicament Els Ports-Maestrat i Millevaches tenen ja una prolongada experiència a l'ús dels mitjans de comunicació al medi rural, a diferència

dels altres tres. L'objectiu del projecte és consolidar la implantació dels mitjans de comunicació locals a les comarques rurals, en la línia de que constitueixen ferramentes molt útils pel desenvolupament integral d'aquestes zones.

Entre les accions bàsiques a emprendre destaquen:

- Completar la informació aportada pels socis amb major experiència mitjançant el coneixement d'altres iniciatives exitoses.
- Definir les necessitats formatives dels equips humans implicats als mitjans de comunicació al medi rural, especificant el contingut de

la formació necessària.

- Assajar l'intercanvi de programes.
- Perfeccionar el funcionament dels dos socis experimentats.
- Definir possibles produccions audiovisuals que podrien servir a altres grups de desenvolupament.
- Concretar i planificar les inversions tecnològiques necessàries en les distintes fases d'un projecte.

A través d'aquest treball de cooperació i intercanvi de informació es pot aconseguir millorar la situació a les iniciatives amb experiència i el desenvolupament de nous projectes.

Ayuntamientos

PER QÜESTIONS DE DATES EN AQUESTA OCASIO **RURALIA** SOLS HA POGUT COMPTAR AMB L'OPINIO D'UN ALCALDE DE LA ZONA.

“Cal moure tot”

**MANUEL MONFORT
MOLINOS, ALCALDE
DE FORCALL**

RURALIA

fORCALL ÉS UN POBLE de la comarca dels Ports situat a la vall del Bergantes, a la confluència dels rius Cantavieja i Caldés. Manuel és l'alcalde de Forcall des de 1987, és a dir, ha estat elegit per quarta vegada per representar el seu poble tot i que amb anterioritat va ser regidor durant quatre anys. Al llarg d'aquests més de quinze anys a l'Ajuntament ha treballat pel seu poble, primer compaginant el càrrec amb la seua ocupació a l'obra i ara a més com a diputat a Castelló per aquesta comarca. Aquest forcallà de 43 anys ens parla de la

situació i dels projectes d'un poble que vol continuar treballant pel seu futur.

P. Que destacaria en la evolució recent, dels canvis, a l'economia del poble?

R. “Ací s'ha notat sobretot com la gent ha anat deixant l'agricultura com a ocupació principal de forma que ara la major part dels forcallans treballen al sector servicis, principalment en llocs relacionats amb el turisme. Encara hi ha gent que treballa el camp però la major part són jubilats i granjers, veïns

als quals no hem d'oblidar perquè ací també hi ha gent que viu de les granjes de porcs. A més, a Forcall acudeixen moltes persones des dels pobles del costat a comprar i això fa que també les botigues funcionen. També estan els obrers de la construcció degut a que els últims anys la gent del poble, però que viu fora, s'arregla les cases i això dóna treball. Hi ha una sucursal de la fàbrica Marie Claire que dóna treball a unes vint o trenta dones. Forcall és un poble menut però que als darrers anys ha aconseguit mantenir la seua població

arribant als 600 habitants. Això en un poble d'aquestes característiques té molt de valor”.

P. Quines problemàtiques destacaria vosté de la gestió d'un poble com Forcall?

R. “Principalment destacaria les limitacions dels pressupostos municipals. Les inversions per poder realitzar actuacions importants, aquelles que aprecia la població, són molt grans. Amb un pressupost anual de vint milions de pesetes pots fer obres en qüestió

d'aigües, enllumenat i coses així, però no molt més. Després està el tema de les comunicacions: les carreteres necessiten una millora, sobretot si es compara les de la zona amb les d'altres zones. Altre tema comú a tota la comarca és el dels purins i els animals morts de les granjes. Cal instal·lar una planta de tractament de purins i tindre un lloc controlat on deixar els animals".

P. *Quines han estat les darreres actuacions de l'Ajuntament?*

R. "Entre elles destaca la inauguració de la residència per a la gent gran, un projecte que teníem plantejat des de 1983. S'ha necessitat molta inversió per la seua execució però ara s'ofereix un important servei i a més s'han creat 21 nous llocs de treball, que representen molt per un poble com Forcall. Recentment s'ha remodelat la plaça de la Vila, un obra amb setanta milons de pressupost, així com l'acondicionament de les oficines de l'Ajuntament, que abans estaven al Palau dels Osset i ara ocupen l'antiga casa de la vila. També es va millorar el Centre de Salut i pel que fa a actuacions vinculades amb el turisme es van construir les piscines i es restaurà l'antiga nevera. Molts d'aquests projectes no s'hagueren pogut realitzar sense les ajudes d'altres institucions o programes, com és el LEADER, la Diputació o a través del conveni existent amb Endesa".

P. *Quins projectes de futur té per a Forcall?*

R. "Jo destaque aquells adreçats al foment del turisme, per la seua importància, però sense oblidar a la resta dels sectors. L'objectiu és buscar una economia diversificada que podria funcionar amb la col·laboració de tots. En quant a projectes concrets destacaria la creació d'un càmping i d'un museu

que es recolzara en el jaciment romà que existeix al municipi a la Mola dels Frares. Aquestes són iniciatives que requereixen molta inversió i que per tant anirem fent a poc a poc. Un altre projecte és la construcció de vivendes, pot ser de protecció oficial, destinades a la gent més jove que vol viure al poble".

P. *Què sol·lucions proposaria per millorar la situació dels petits ajuntaments?*

R. "Gran part de les inversions que es realitzen a la Comunitat Valenciana per part de la Unió Europea arriben per l'existència de comarques com Els Ports, amb les seues greus problemàtiques, però ací no es veuen molt. Sembla que les majors inversions van a parar a projectes com l'AVE o similar i no a pobles menuts que, a aquesta marxa d'ací a no res no quedarà ningú. Cal moure tot per a que la gent vinga i s'instal·le".

Publicacions

L

A REVISTA "Au!" és una publicació de periodicitat trimestral que edita el Centre d'Estudis dels Ports.

Inicià la seu andadura a l'any 1987 i des d'aleshores s'han publicat mig centenar de números. Es tracta d'una interessant revista cultural i d'informació general sobre la zona d'entre 30 i 40 pàgines d'extensió. "Au!" compta amb diverses seccions entre les quals destaquen el Monogràfic i Notícies, recull de l'actualitat de la comarca, completades per la Calaixera cultural i altres que informen sobre novetats editorials vinculades a la zona, materials històrics, memòries personals així com l'aportació de cartes a la revista.

"Notícies de les Comarques Nord" és una publicació setmanal que des d'octubre de 1993, quan va aparéixer com "Notícies de Morella" en una primera i breu fase, s'ha consolidat com publicació periòdica comarcal. És editada per Comunicacions dels Ports. Amb una tirada de 500 exemplars, que es distribueixen per subscripció i

quioscos de la comarca, la publicació consta de 8 pàgines de mesura Din-A4, amb creixent tendència pel model de revista i la participació pública. Es completa amb l'elaboració de suplements sobre temes comarcals i està previst incrementar el número d'aquells.

Altres mitjans de comunicació

COMUNICACIONS DELS PORTS és una empresa de mitjans de comunicació amb seu a la comarca de la que rep el nom. Es tracta d'una companyia de tasca reconeguda com a iniciativa innovadora a l'àmbit rural i que gestiona la televisió i la ràdio comarcal. És el cas de la televisió comarcal "Canal Nord", una iniciativa que va sorgir l'any 1982 sota la denominació de "TeleMorella". Al llarg d'aquests anys ha anat ampliant l'àmbit informatiu i consolidant-se com a mitjà de comunicació comarcal de forma que actualment arriba de manera directa a Morella i Vilafranca i indirectament a la resta de Els Ports. Les emissions són de periodicitat setmanal durant l'hivern i diàries a l'estiu, amb una programació basada fonamentalment en la informació i els repor-

Una romeria a Els Ports.

Cursos formatius

EN LA ZONA LA OFERTA formativa complementaria es bastante variada aunque en gran parte se centra en las principales poblaciones. Como muestra de esta oferta formativa ofrecemos un par de ejemplos.

Durante los meses de julio, septiembre y octubre de 1998 se desarrolló en Olocau del Rey el "Curso de iniciación a la alfarería", una iniciativa municipal apoyada por el programa LEADER dels Ports-Maestrat. Este curso pre-

tendía recuperar un oficio de tradicional implantación en el municipio, donde existen restos de hornos alfareros del siglo XIX. La primera tarea fue construir el horno y adiestrarse en el manejo del barro y del torno. De este modo las manos de adultos y escolares han ido modelando todo tipo de recipientes, prácticos y decorativos, como platos, vasijas, macetas, botijos, escudellas, etc. Actualmente el municipio dispone del horno y dos tornos para utilizar en posteriores cursos y para cualquier iniciativa que pueda surgir. Según los organizadores el alumnado ha mostrado un notable interés y ha trabajado con entusiasmo de modo que ahora resta exponer sus obras con el fin de que puedan ser admiradas por el resto de vecinos y visitantes. Esta exposición se realizará en cualquier ocasión que se considere apropiada.

El "Centro Formativo de Morella", consciente de las dificultades para acceder a los centros que imparten formación informática por parte de los residentes en las comarcas castellonenses interiores, puso en marcha en octubre de 1998 un aula móvil para poder proporcionar formación en materia informática. Esta aula móvil ofrece cursos de iniciación a la ofimática (Word, Excel, Access), ofimática avanzada, informática para niños, mecanografía, contabilidad por ordenador e in-

ternet. El centro oferta el traslado hasta la localidad interesada, la disponibilidad de un horario flexible, profesorado cualificado, un temario adaptado, etc., y un equipo integrado para 10 ordenadores conectados a la red, una impresora y un equipo de proyección conectado a un ordenador que permite seguir las clases en una pantalla. En el breve periodo que funciona esta interesante oferta de difusión educativa en el medio rural ya se han realizado cinco de estos cursos.

Fires, festes i romeries

L'APLEC DELS PORTS

ELS POBLES DE LA ZONA que abordem a la revista es caracteritzen per la conservació de les seues tradicions i entre elles pel manteniment d'un abundant i festiu de variat caire del qual únicament podem mostrar algunes pinzellades. Des de 1978 es celebra l'Aplec dels Ports, una iniciativa puntera al territori valencià. La marxa de l'Aplec va iniciar-se més de vint anys arrere quan al poble de La Todolella es va celebrar per primera vegada

aquesta festa amb l'objectiu de reivindicar la llengua, defensar els valors ecològics i sobretot reforçar la unitat comarcal. Al llarg d'aquests anys aquesta festa anual ha anat celebrant-se a tots els pobles de la comarca i s'ha convertit en una celebració habitual de cada estiu.

La reivindicació de la identitat comarcal així com la unió de la gent de la comarca en torn a la seu llengua, cultura, tradicions, realitat social i econòmica, constitueix l'objectiu d'aquesta festa tan arrelada. A l'actualitat a l'estiu l'Aplec reuneix a cada poble on es celebra més de 10.000 visitants, gent de la comarca i de fora d'ella que acudeix al llarg dels tres o quatre dies en què es suceeixen actuacions de teatre, concerts, corre-focs, danses, dinars populars, etc., en densos programes festius.

FIRES COMARCALS

A la zona, concretament a la comarca dels Ports, es celebren dues importants fires agrícoles, ramaderes i industrials, que es remunten a l'Edat Mitjana: la Fira de la Magdalena de Vilafranca i la Fira Agrícola, Ramadera, Industrial de Morella. Ambdues fires, actualment en fase de recuperació i rellançament, aconsegueixen movilitzar milers de persones durant la seua celebració. Així la Fira de la Magdalena, recuperada el 1997 i

que fou una important fira de ramat cavallar, s'exposen productes d'artesanía, vehicles, maquinària agrària i ramadera, i es realitzen diverses exposicions dins d'una aposta per l'aprofitament cultural i natural. La Fira de Morella, celebrada des del segle XIII, té lloc al mes de setembre quan al passeig de l'Alameda de la ciutat s'exposen tecnologia agrícola i ramadera, artesanía, vehicles, utensilis per l'activitat agrària i ramadera.

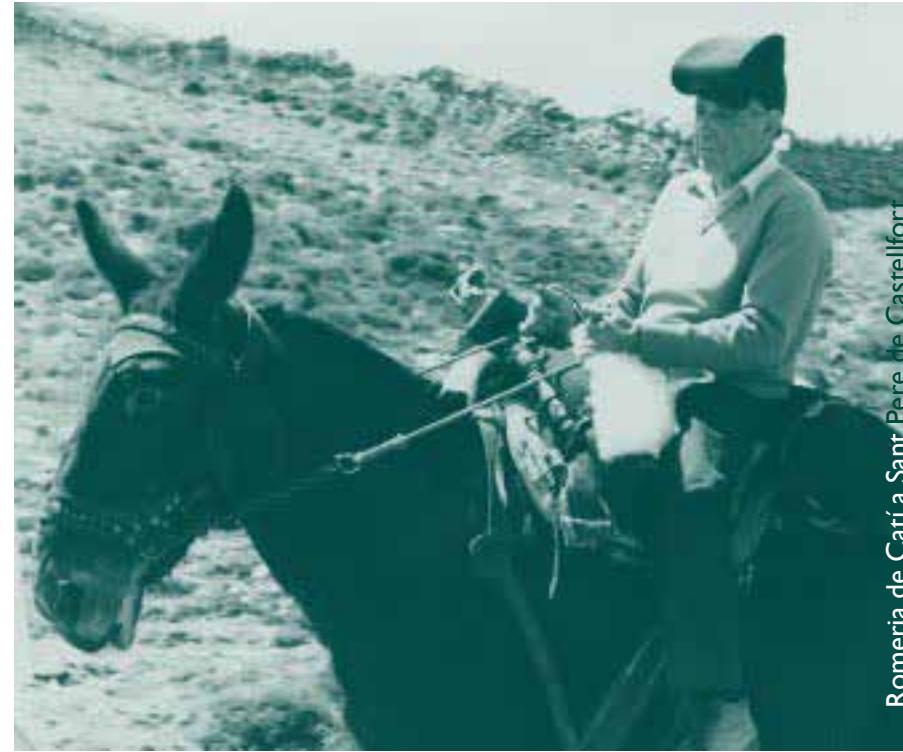
FESTES I ROMERIES

Tota la zona es caracteritza per la seu tradició festera, representada per les nombroses celebracions de variat caire que tenen lloc al llarg de l'any, en molts casos festes molt antigues i amb forta personalitat en tant que conserven costums tradicionals. És el cas de la festa del Sexenni de Morella, que es celebra cada sis anys i que als darrers anys s'ha convertit en un acte més que multitudinari. Aquesta variada oferta permet a la zona disposar d'un ric patrimoni cultural i festiu alhora que d'un indubtable recurs turístic.

Cada primavera els habitants d'aquesta zona celebren un nou cicle de rogatives, romeries i entregues de rotllos i primes. Es renoven els vots de poble o compromís mantinguts des de fa segles que vinculen amb el seu pas-

sat, cultura popular i amb la seu història. Aquestes celebracions signifiquen també el rencontre amb la primavera i la retrobada de la gent. Veïns de la zona, antics habitants o visitants en general, acudeixen durant aquests dies als nombrosos i espectaculars santuaris emplaçats a les muntanyes en recorreguts tradicionals de gran bellesa. A algunes d'aquestes romeries els romers han substituït el camí a peu pel cotxe, com ha succeït a tants pobles, però tot i això encara es conserven les que es realitzen a peu per la qual cosa és habitual l'imatge de personnes caminant darrere el seu penó a través de valls i muntanyes. Existeix una notable diversitat i riqueça, de forma que algunes romeries destaquen per mantindre millor el ritual amb l'utilització de roba, cants, ceremonies, etc. Constitueix una variant d'aquest tipus de romeries que per la seu caràcterització estan implantades a les veïnes terres aragoneses.

La Santantonà, la festa en honor a Sant Antoni del Porquet, és la festa d'hivern de Els Ports, on sants, dimonis i foc són elements comuns. La festa de Sant Antoni, lligada al passat a l'activitat del món agrari, i on l'origen pagà es barreixa amb el caràcter religiós, constitueix una de les tradicions festives més expectaculars i representatives de la comarca. Als

Romeria de Catí a Sant Pere de Castellfort.

darrers anys s'ha produït una revitalització de les santantonades que en alguns pobles fins i tot havien desaparegut. La despoblació i la concentració de l'afluència de la gent els caps de setmana ha produït la concentració de les santantonades de divendres a diumenge, no el dia del sant como era tradicional, i en molt casos la successió entre els diferents pobles en la seu celebració. Així entre mitjans de gener i mitjans de febrer una vintena de pobles celebren aquesta festa de modo que en algun cap de setmana coincideixen una decena d'ells.

En eixos dies s'alça a cada poble una gran barraca de llenya quina incineració junt amb les representacions, benediccions d'anims, passacarrers i degustacions de menjars i begudes que acompanyen la cremada, constitueixen el punt central d'una festa que inclou la festiva recollida de llenya i construcció de la barraca. L'expectacularitat del foc, entre la fosquedad de la nit, s'incrementa per la presència de Sant Antoni, de les botargues –els dimonis– i altres personatges populars que ocupen els carrers durant unes hores.

Museus de la zona

IVERSOS MUSEUS integren la xarxa museística de la zona, encara no molt desenvolupada

i concentrada en algunes poblacions. Dues d'aquestes poblacions destaquen com són Morella i Benassal amb cinc instal·lacions museístiques en conjunt. Així a Morella és possible visitar el "Museu de l'Arxiprestal Basílica de Santa Maria", que exposa patrimoni religiós, a més del de "Temps de Dinosaures" i el de "Temps d'Història", ambdós gestionats per l'ajuntament i emplaçats a diferents torres de la muralla de la ciutat. Per la seu banda a Benassal s'ubiquen el "Museu Arqueològic de l'Alt Maestrat" i el "Museu d'Art Religiós". Completen aquesta xarxa altres tres establiments situats a la comarca dels Ports: el "Museu Arqueològic Municipal" de Forcall, el "Museu d'Art Religiós" de Vilafranca i el "Museu de Ceràmica dels Sants Joans" de Cinctores.

Associacions de dones

LS PORTS I L'ALT Maestrat estan ben representats els grups de dones, associacions que desenvolupen un paper molt important a la zona. És el cas dels grups de dones de Benassal, Morella, Portell i Vilafranca. Per les seues dimensions destaca el grup de Vilafranca, un col·lectiu que reuneix unes 400 dones associades en un municipi de 2.750 habitants, que organitza tallers de matèries diverses, xerrades, conferencies, etc. També molt actiu i amb nombroses associades és el grup de Benassal, que duu a terme activitats semblants. Més reduït però també molt actiu és el grup de Morella que compta amb unes 35 ó 40 associades i que ha centrat la seu tasca en l'impulsió de la promoció cultural a través de xerrades, cursos, visites, participació en programes de la dona, etc. Aquest col·lectiu realitza rutes culturals de coneixement de la comarca on inclús algunes de les assistents han pogut visitar pobles

La Fira de la Magdalena de Vilafranca.

pròxims que no coneixien. Pel que fa al grup de Portell aquest compta amb mig centenar d'associades, un número molt elevat en relació als menys de 300 habitants del poble, i es tracta d'un col·lectiu molt participatiu on destaca el nivell d'assistència a totes les activitats que es programen.

Actualment està integrada dins del Patronat Municipal de Turisme de Morella i compta amb quasi 200 socis, tant de la comarca com de les veïnes del Baix Maestrat i el Bajo Aragón.

L'objectiu principal de l'associació és dinamitzar el sector serveis de cara al turisme i s'ocupa de la promoció i publicitat de la comarca a l'exterior. Entre els sectors representats destaquen els d'hosteleria (allotjaments, restaurants i bars), comerç especialitzat (pa, carn i artesanía) i comerç en general, tot i que també s'afegeixen col·laboradors i professionals d'altres sectors.

Entre les activitats que desenvolupa destaca: el sopar que es realitza durant el Mercat Medieval de Morella, la celebració de Sant Julià,

Asetmyco

A "ASOCIACION empresarial turística de Morella y comarca" va sorgir l'any 1991 en substitució del "Centro de Iniciativas Turísticas" existent anteriorment.

el 7 de gener, amb un sopar de germanor entre els socis on es premia a la persona, entitat o corporació que s'ha destacar per la promoció turística de la comarca o la presentació de Morella i la comarca, amb mostra gastronòmica, com s'ha fet a les ciutats d'Alacant, Sant Sebastià o Tarragona. També s'organitzen activitats de formació com cursos de cuina o d'anglès i viatges a exposicions.

Associació les Quatre Dones

FINALS DE 1996 es va fundar l'"Associació les Quatre Dones" del poble d'Ares del Ma-

estrat, a la comarca de l'Alt Maestrat. Aquesta associació va naixer amb l'objectiu de recuperar i mantenir el patrimoni del poble. Entre les activitats desenvolupades al llarg d'aquests tres anys ha organitzat en una ocasió la Festa de Sant Antoni i es va realitzar una exposició sobre llana. Aquesta darrera comprenia tot el procés de tractament, des de l'esquila de les ovelles a l'elaboració de la materia

primera, amb fotografia i filmació de tot el procés. Hi ha un projecte de realitzar una exposició sobre l'apicultura, altra activitat tradicional a la zona.

Pero l'associació s'enfronta a la problemàtica resultant de l'escassa població d'Ares i especialment de la manca de joves amb la conseqüent dificultat per desenvolupar projectes. Cal tener present, com exemple, que al municipi d'Ares únicament resideixen tres xiquets en edat escolar. Tot i això l'associació va registrar la inscripció de 80 socis, en gran part residents fora del poble, al primer any de funcionament.

La Mola Garumba.

Grup Ecologista de Vilafranca

L “GRUP ECOLOGISTA de Vilafranca - Ecologistas en Acción”, és un dels col·lectius més actius d'aquesta població de

Els Ports i la més representativa de les associacions d'aquesta natura a la zona. El Grup fou fundat a finals dels anys vuitanta amb l'objectiu principal d'oposar-se a la

contaminació produïda a la comarca per la central tèrmica d'Andorra, a Terol.

Durant aquests anys aquesta ha estat el principal camp d'actuació però el grup ha desenvolupat altres diverses tasques com són: participar en la “Fundació Els Ports-Maestrat”, realitzar un cens de rapinyaires del nord de Castej lló amb la col·laboració del “Grup d'Estudi de les Rapinyaires”, campanyes a favor de les aus insectívores, educació ambiental centrada en la flora i fauna local, a diverses escoles de la comarca, voluntariat mediambiental, diverses activitats amb xiquets, etc.

El “Grup Ecologista de Vilafranca” té en l'actualitat uns 130 socis, tant de la comarca com de fora d'ella, edita trimestralment el “full informatiu” pels socis i disposa d'un fons de documentació obert on destaquen els materials relatius a la tèrmica d'Andorra o als paratges naturals comarcals.

Actualment el grup centra el seu treball en el seguiment dels als index de pèrdua d'ozó a la comarca, de la possible instal·lació de parcs eòlics i de la problemàtica que representen els residus dels pobles. Completa la seua tasca amb l'edició de la publicació infantil “El Voltor”.

Centre d'Estudis dels Ports

LA CIUTAT DE Morella té la seu seu el “Centre d'Estudis dels Ports”, un col·lectiu que porta més d'una dècada treballant a la zona. El centre té el seu antecedent direpte a l’“Associació Cultural dels Ports”, una entitat fundada a l'any 1987, tot i que funciona com a “Centre d'Estudis dels Ports” des de 1996.

En l'actualitat el centre d'estudis compta amb uns trescents socis, residents a la comarca o fora d'ella, número que avala el notable grau d'implantació que presenta. Al llarg d'aquests anys el centre ha desenvolupat diverses activitats en la seua línia de ferm compromís per la comarca, de defensa de la mateixa i de promoció cultural de la zona.

El “Centre d'Estudis dels Ports” edita la revista trimestral “Au!”, que intercanvia amb altres entitats culturals, i es té l'objectiu de editar un butlletí o revista especialitzada en articles culturals.

Associació Cultural El Peiró

A

QUESTA ASSOCIACIÓ, amb seu social a Forcall, a la comarca dels Ports, fou creada a Morella el mes d'Abril de 1996. Actualment compta amb uns 150 socis i representació mitjançant els seus vocals de tots els municipis i pedanies de la comarca. Aquesta associació és membre associat de la Fundació Blasco de Alagón.

Els seus objectius són la contribució a la conservació, estud i investigació del patrimoni artístic, arquitectònic i mediambiental existent a l'àmbit territorial de l'associació; la restauració, promoció, rehabilitació i reutilització dels bens que conformen el patrimoni que afecte o pose en perill la conservació d'aquests bens.

Entre les actuacions realitzades destaquen:

- La recuperació completa del peiró gòtic de l'Ermita de El Llosar de Vilafranca, a partir de fotografies, realitzada pel professional local Rafael Ferreres, d'Art i Pedra de Cinctorres.

El Boixar.

- Participació econòmica en la reconstrucció de la Creu del Placet de la Todolella.
- Contribució econòmica per la renovació del vestuari i materials de la Dança Guerrera de la Todolella.
- Treballs de recolzament davant les administracions per la rehabilitació d'edificis com l'església de Coratxà i Santa Elena a Ares.
- En aquests moments es realitza

la catalogació del patrimoni artístic de la comarca, amb el recolzament del programa LEADER i la Diputació, amb l'intenció d'editar-se per municipis. El primer en eixir al carrer pròximament és el de Castellfort.

MOLTS ALTRES COL·LECTIUS HAN RESTAT FORA EN AQUEST RECORREGUT. AQUESTS SON UNICAMENT UNA REPRESENTACIÓ DE LES NOMBROSES ASSOCIACIONS EXISTENTS A LA ZONA.

XELO PÉREZ (MORELLA)

Xelo és una dona enamorada de la vida al camp i més concretament als masos. Viu a Morella, població on es troba totalment integrada tot i que ella va naixer a Castelló. És una persona molt activa i participativa com demostra la seua vinculació a diversos col·lectius locals.

Als setze anys va descobrir el mon dels masos, la va encisar, i va plantejar-se que volia ser masovera. Així a partir de l'any 1976 va intentar instal·lar-se a un mas, un objectiu que fou difícil d'aconseguir en tant que no trobava masies degut a les seues condicions o a l'elevat preu que demanaven. Finalment l'any 1985 va aconseguir instal·larse a Els Ports i el 1988 va adquirir amb el seu marit el Mas de la Cabrida, a Xiva de Morella. Posteriorment ambdós van adquirir dos vells molins i un antic batà i van arrendar un altre mas per tal de completar una explotació que arribà a tenir una rabera de 400 ovelles. Allí explotaven la terra i els animals, amb tècniques d'agricultura ecològica, i realitzaven treballs de tapisseria, per completar l'economia familiar, mentre residia amb la seua família.

Xelo va realitzar cursos de tècniques d'alimentació, dins d'un programa NOW, centrats en la transformació de productes alimentaris com són el formatge i l'elaboració de productes del porc i les aus. L'objectiu d'aquesta formació era arribar a engegar algú establimet d'aquesta natura.

Posteriorment, degut a circumstancies familiars, Xelo tingué que deixar l'explotació del mas on tant havia treballat. En principi continuava resident en ell, tot i que l'octubre de 1994 començà a treballar com a "netejadora i auxiliar de cuina" a l'escola de Morella, ocupació que desenvolupa actualment. Finalment el març de 1995 traslladà la seua residència a Morella.

Però Xelo vol tornar a viure al camp i de l'agricultura i està plantejant-se la possibilitat de continuar conreant la superficie de regadiu que posseeix a Xiva, amb cultiu d'hortalisses i cria d'animals, desenvolupar la transformació dels productes i la seua comercialització a través d'una casa de menjars de qualitat. Es tracta d'un interessant model integrat d'explotació que ella va observar en funcionament a França durant unes estances a aquell país entre els anys 1993 i 1995.

Xelo és una persona realista respecte a la qüestió d'instal·lar-se al

camp, pensa que "la gent està molt idealitzada" i que això és negatiu. Segons ella molts "tenen una idea romàntica però això és dur i cal esforçar-se i treballar molt".

Ella destaca la importància de la constància, de tenir un objectiu clar pel que lluitar. Aquest fet permet fer front als problemes que es presenten. Ella també pensa que "és difícil instal·lar-se al món rural per diferents aspectes", que si montes una empresa "sempre estàs invertint, les ajudes tarden en arribar i sense capital t'entrampes". Tot i això, encara que ha patit circumstàncies desfavorables valora positivament el seu camí i ja es planteja nous projectes pel futur.

VICENTA ALBALAT VALLS I MANUEL BOIX CASTELLÓN (SERRA D'EN GALZERÀN)

A un mas prop del llogaret de Los Rosildos, al terme de Serra d'En Galzeran, a la comarca de la Plana Alta, viuen amb els seus fills Vicenta i Manuel, un jove matrimoni de masovers. Vicenta va naixer al proper Mas Roig mentre que Manuel ho va fer a Sant Pau d'Albocàsser i els dos han viscut sempre ací.

Tant Vicenta com Manuel han estat en contacte permanent amb l'agricultura, una activitat que els agrada i des d'un primer moment es van interessar pel manteniment de sistemes antics de conreu. Ells

produeixen i conserven productes com es feia antigament, inclús vi i oli, però amb adaptació a les tècniques d'agricultura ecològica. En un primer moment es van arriscar a vendre part dels seus productes pels pobles de la zona com a producte ecològic o de qualitat però a preu de mercat el que suposava que tenien una gran demanda. Posteriorment, fa dos anys, va sorgir la possibilitat de vincular-se a una cooperativa de consumidors ecològics, el que els estalviava la venda ambulant i la possible oposició de comerciants locals.

Ara aquest matrimoni d'agricultors comercialitza la seu producció a través de la cooperativa “El Lledoner” de Castelló. Produeixen productes de secà com ametlles u oli però també de regadiu com algunes fruites (bresquilla, poma, ciruela i cirera principalment) i diverses verdures així com llegums com els cigrons. A més venen directament aquests productes a aquelles perones que visiten la casa i també fan envasat o conserves d'alguns d'ells.

Per completar l'economia familiar han acondicionat dos cases rurals, el conegut com Mas Roig, l'antic mas familiar situat a les proximitats. A més a més al camp del turisme rural organitzen activitats alternatives com senderisme u ofereixen participar en les propies

com la matança del porc o l'elaboració de pa i pastes, així Vicenta asegura que “tots els que venen col laboren”. Actualment es plantejen incrementar l'oferta d'activitats i així estan estudiant la possibilitat d'acondicionar la bodega, on elaboren el vi, per ser visible i que els visitants puguen participar en la vinificació.

Manuel i Vicenta disfruten del seu treball, l'agricultura ecològica, que troben molt satisfactori i amb la resta de la família, inclòs un fill molt aficionat al camp, prenen continuar produint prioritant la qualitat així com diversificar l'oferta de productes i activitats.

RAFAEL FERRERES CARCELLER (CINCTORRES)

Rafa és un veí de Cinctores que treballa de pedrapiquer. Naixut a aquest poble de Els Ports, va viure alguns anys a Barcelona, d'on va tornar als anys 80. Rafa no té antecedents familiars directes en el treball a la pedra, un ofici que va aprendre en torn als trenta anys i que ha desenvolupat posteriorment una dotzena d'anys. La seua vinculació amb la pedra s'inicià per la participació en una escola taller de la comarca on inicialment volia participar al modul de medi ambient però finalment va assistir

Escultura de Rafael Ferreres.

al de treball de la pedra. Va estar entre tres i quatre anys a l'escola taller, perque va perllongar l'estada a la mateixa, on va aprendre els rudiments d'aquest ofici. Després d'un anys indecessió sobre el camí a emprendre finalment fa mitja dotzena d'anys muntà un taller i des de dos anys enrere treballa en solitari.

Actualment Rafa té un taller al poble tot i que realitza treballs per tota la comarca i fora d'ella per tal de complir el seu objectiu de “viure de treballar la pedra”. Entre els materials que utilitza destaca la pedra d'Ulldecona, població més propera on hi ha cantera en explotació i que presenta característiques molt similars a la de la co-

marca. Les característiques de la demanda en el sector han fet que realitze una ampla gamma de treballs de tota mena, des de làpides funeràries, la restauració de peces o edificis a la participació en la construcció i així afirma “és un ofici per fer de tot”. A més realitza escultures com a afició. Rafa destaca com habitualment els treballs de restauració encomanats per l'Administració, que representen una part dels seus encarrecs, són millor cotitzats però també exigeixen una major responsabilitat.

Segons Rafa s'aprecia un increment de la demanda dels treballs de canteria però aquesta augmenta més pel que fa a coses puntuals com la mamposteria. Són abundants els encarrecs de treballs puntuals, de reduïda envergadura, mentre es dona el cas de que hi ha obrers col·locant silleria sense conèixer la tècnica tot i que aquests s'ofereixen als promotores. Per a d'ell pot arribar un moment en que “l'arquitectura popular no es distinguirà”.

Una vivienda rural

RURALIA

CONSEGUIR UNA vivienda en un pueblo se ha convertido en la actualidad en una meta no fácil de alcanzar para muchas personas. Lejos han quedado los tiempos en que la emigración y la crisis socioeconómica de las áreas rurales produjo la existencia de una oferta de viviendas a un precio escaso e injusto para sus propietarios, cuando era fácil adquirir una casa en cualquier pueblo.

A la situación especulativa que padece el mercado inmobiliario a nivel estatal, con unos precios elevados y al alza, se suma en el medio rural un mayor encarecimiento progresivo y la escasez de oferta. La multiplicación del número de segundas residencias en el campo y la revalorización, más o menos consecuencia de la moda, de las áreas rurales, están en la base de este proceso. Muchos son los que desean poseer una casa en un pue-

blo o que al menos no están dispuestos a deshacerse de la que heredaron, en un proceso en el que ni los pajares se libran de la reconversión. Los propietarios son conscientes del alza de los precios del mercado inmobiliario y su evolución reciente por lo que tienden a no vender si no precisan invertir en otra cuestión. También son abundantes las propiedades que por herencia corresponden a varios titulares y ya se sabe lo difícil que suele ser alcanzar un acuerdo entre ellos sobre qué hacer puesto que siempre hay uno que va a la contra. Todo esto se enmarca dentro de la lógica del mercado, propia del sistema capitalista en que nos movemos, en la contraposición oferta-demanda, por lo que se esté más o menos de acuerdo no hay mucho que alegar.

Pero convendría reflexionar sobre las consecuencias sociales que esta situación del mercado inmobiliario está originando en muchos de nuestros pueblos. En ellos se da la circunstancia de que junto a los precios prohibitivos llega a producirse una escasez absoluta de oferta de viviendas. Todo esto se produce en un contexto en el que abundan las segundas residencias de escasa utilización, en muchos casos unas semanas al año y a veces ni eso, o aquellas deshabitadas. Es habitual que la persona interesada en instalarse en un pueblo o

en cambiar su lugar de residencia en él pase ante decenas de casas cerradas, incluso en estado ruinoso, mientras le llega con cuentagotas información sobre la existencia de una casa en venta o alquiler, habitualmente a precios prohibitivos.

En un momento en que se ha aceptado el hecho de que para mantener los pueblos pequeños es imprescindible la instalación en ellas de gente de fuera, de personas que acuden a desarrollar allí su vida, éstos lo tienen difícil. Pero además no es tampoco extraño el caso de jóvenes de un pueblo que intentan independizarse o pasar a residir con su pareja y se enfrentan a la misma cuestión.

El problema alcanza sus máximas cotas en municipios pequeños, donde la escasez llega a ser total. Se da así el caso de que en pueblos con cincuenta o cien habitantes, que superaron los quinientos residentes en el pasado, por tanto con más de cien viviendas, no es posible que se instalen una o varias parejas jóvenes que lo han intentado, decididas a ello y con posibilidades laborales. Mientras, se pasea uno por sus semivacías calles un día laborable y casi todo son casas cerradas, aquí vive un vecino, al final de la calle otro... En algún caso el ayuntamiento ha debido habilitar dependencias municipales o de otra administración para instalar a

trabajadores de la brigada forestal residentes fuera. Además, los ayuntamientos se ven imposibilitados para construir por la elevada inversión que requiere, mientras la administración en general permite la ruina de edificios como escuelas, casas de médicos, casas-cuartel de la Guardia Civil y destina a funcionarios a lugares sin posibilidad de residencia, si es que desean residir allí, que no es lo habitual.

Pero los pueblos medios o grandes lo sufren con intensidad y diferente caracterización. Aquí, junto a las razones que favorecen la instalación de la gente en los modernos ensanches, más accesibles, mejor comunicados, más abiertos, dotados de comercio, etc., se encuentra unos precios de las casas antiguas que impulsan a la construcción de nuevas viviendas. El resultado de todo ello son pueblos en expansión mientras que sus cascos históricos avanzan hacia el abandono prácticamente absoluto, un despilfarro territorial por otra parte. Se habla de la problemática de los centros históricos de las ciudades pero se trata de una cuestión generalizable a muchos pueblos y no hay más que darse un paseo por ellos para comprobarlo.

Una reflexió sobre el territori

CARLES RODRIGO ALFONSO
Geògraf

DURANT L'ANY QUE RURALIA està al carrer alguns dels que colaboren en el projecte que representa la revista, han fet referència en diverses ocasions al problema que representa la vinculació entre àmbit d'aplicació del programa LEADER i comarca.

En eixa línia és notori que l'aplicació del Programa LEADER requereix per la seu posada en marxa la delimitació d'un àmbit d'acció adaptat a criteris determinats per la Unió Europea i que al mateix temps permeta l'inclusió del major número de municipis. Aquest fet ha provocat alguns problemes perquè ha suposat l'agrupació de diverses comarques, en molts casos de forma incompleta, en entitats sense existència prèvia. D'aquesta manera s'ha pogut dur a terme l'aplicació del programa en esta segona

Paisatge de Vistabella.

versió sense grans desigualtats, tot i la dificultat afegida que això suposa i inclús el recurs a pactes o a fòrmules de gestió diverses. En així sentit LEADER s'ha confrontat als localismes o a la visió local de polítics, una situació que per altra banda resulta habitual.

Però alguns pensen que ha servit també per mostrar la desigualtat, la desvertebració que pateix el territori valencià i reafirmen la necessitat d'impulsar l'officialització d'una divisió del mateix a través de fòrmules com la comarca o la regió. En aquesta societat en què es tendeix a la unificació recórrer els nostres pobles, i alguns ho fem de forma continuada, no sols permet apreciar la força de fenòmens negatius com el localisme exacerb-

bat sinó d'altres positius com la creixent acceptació del concepte de comarca i d'integració comarcal o l'assumpció progresiva de la necessitat d'incrementar la col·laboració entre pobles. Día a dia més gent parla de la seua comarca, l'esmenta, mentre es multipliquen els col·lectius de caire comarcal, i això ha passat, per exemple, amb diferents partits polítics al seu front.

Mentre això succeix l'Administració es troba al marge d'aquesta realitat, en part per desconeixement i en gran part per altres qüestions que no entrem a valorar. És necessària una organització oficial del territori valencià, amb presència d'un o diversos nivells que superen el restringit àmbit del

municipi o les limitacions de les mancomunitats intermunicipals de prestació de serveis. La creació d'entitats territorials d'àmbit inferior a la província, continua com a una assignatura pendent que a qui correspon, al govern valencià, no ha afrontat independentment del partit polític que ha estat al front de la Generalitat Valenciana.

Però, a més, cal reflexionar sobre l'efecte d'iniciatives d'àmbit difús creades amb objectius diversos com en part succeeix amb el propi LEADER. En alguns casos aquestes actuacions influeixen decisivament sobre una qüestió tan elemental però alhora important com els noms de lloc, és a dir la toponímia. Cal ser conscient que si bé la situació no és tan greu com a la microtoponímia on les pretensions de qualsevol promotor urbanístic sense massa cultura ni interès transformen en pocs anys al Tossal Roig en Urbanización Buenavista o el Pla de Sant Llorenç en Entrelospinos també es donen a altres àmbits. Així tenim no sols una Costa Blanca o una Costa del Azahar eixides d'una taula de despatx sino un territori al que molta gent i institucions denominen Maestrazgo quan a més dels pobles de l'històric Maestrat de Montesa inclou Els Ports i algunes antigues bailies a l'Aragó, a l'entorn de la Serra de Gudar, on l'esmentat maestrat no va tindre cap presència.

En torn a les granjes

RURALIA

A

MOLTES COMARQUES interiors valencianes la implantació de la ramaderia intensiva és notable, en un procés desenvolupat des dels anys setanta. Els Ports-Maestrat constitueix una bona mostra d'aquestes àrees per la nombrosa presència de granjes porcines, unes instal·lacions que s'enfronten a diversos problemes que aquesta activitat genera. La ramaderia intensiva, tots i els problemes a què s'enfronta, representa un sector dinàmic en conjunt, com testimonia el continu increment del número de granjes i actualment és la principal font d'ingressos de moltes famílies i un recurs econòmic de primer ordre per a molts pobles.

El desenvolupament de la ramaderia intensiva, especialment de la porcina, al llarg de les darreres dècades ha incidit amb especial intensitat sobre el paisatge d'algunes de les nostres comarques. Les granjes esguiten el paisatge de molts pobles valencians, sovint al-

terant-ho notablement i en alguns casos fins pràcticament amagar la visió d'algún nucli de població. Això representa un problema que junt a altres afecta a eixe entorn en condicions al que tots tenim dret, com reconeix la Constitució Espanyola. Però aquesta qüestió afecta especialment a determinats pobles on la situació és greu i inclús condiciona el desenvolupament d'altra alternativa com el turisme rural. Es tracta, per tant, d'un tema de reflexió.

Però la ramaderia intensiva s'enfronta a banda de qüestions estètiques a un problema, bàsicament intern però que afecta a l'entorn greument com és l'eliminació dels purins i dels animals morts. Els purins són el conjunt de restes orgànics animals barrejats amb l'aigua que s'utilitza per a eliminar-los de la pròpia granja.

Durant molt de temps aquests restes han estat abocats directament a l'entorn d'una granja, inclosos als barrancs més pròxims, amb el conseqüent perill de contaminació. Als darrers anys també ha anat generalitzant-se la seua utilització com a adob mitjançant l'esc

ment per les parcel·les de conreu. Aquesta pràctica és menys nociva encara que la saturació de la terra en moltes de les parcel·les ha provocat que gran part dels purins passen igualment a capes freàtiques contaminant-les. Però alhora cal considerar el seu desaprofitament en tant que els purins es poden reaprofitar mitjançant processos de compostatge juntalement amb restes d'esporga o de neteja forestal.

Tant l'Administració Pública com les cooperatives agràries i associacions de productors van prenent consciència d'aquesta problemàtica i a poc a poc van posant-se en marxa iniciatives entre les quals despunten la creació d'instal·lacions de gestió i transformació.

Altre problema que presenten les explotacions ramaderes intensives és la destinació dels animals morts, principalment per causa natural. En eixe sentit ha estat

pràctica la seu mulació en punts concrets, el dipòsit en avencs o el soterrament a les odalies d'algunes granges. Actualment es proposa coordinació d'aquestes tasques de manera que s'evite de forma organitzada el

problema que representa la presència d'aquests animals morts. Surgeix així la proposta de crear punts controlats de dipòsit pel soterrament dels animals procedents d'un àrea, quan en són molts per algun motiu, i també la possibilitat de dipositar-los en llocs reservats per a l'alimentació d'aus rapinyaires, amb la qual cosa s'aconsegueix eliminar-los i contribuir al manteniment de la fauna de la zona. En ambdós casos es tracta de propostes ja possades en marxa tant a les terres valencianes com a altres punts de l'Estat.

Bibliografía

- CANTOS, F. X. y AGUILERA, G.C. (1996): *Inventari d'Ermites, Ermitatges i Santuaris de l'Alt i Baix Maestrat (Castelló)*. Diputació de Castelló. Castelló.
 - EQUIP CASA D'OFICIS DELS PORTS (1995): *Espais naturals de la comarca dels Ports*. Edic. Patronat Municipal de Turisme de Morella.
 - FUNDACIÓ MEDIOAMBIENTAL (1997): *Les plantes medicinals dels Ports i el Maestrat*. Fundació Mediambiental. Burjassot.
 - GAMUNDI CARCELLER, S. (1994): *La comarca dels Ports. Su patrimonio y sus gentes*. Fundació 50 Sexenni. València.
 - GAMUNDI CARCELLER, S. (1991): *Morella: guía del antiguo término*.
 - GRUP D'ESTUDIS DELS PORTS (1995): *La comarca dels Ports*. Publicacions de l'abadia de Montserrat.
 - MILIAN MESTRE, M. y SIMO CASTILLO, J. B. (1983): *El Maestrazgo histórico y Morella (Puertos y comarca) historia y arte*. Edició dels autors.
 - MONFERRER I GUARDIOLA, J. (1997): *Vilafranca: evolució urbana d'un poble industrial*. Col. Quaderns de l'Ecomuseu. Fundació Mediambiental.
 - MUÑOZ BADIA, R. (1989): *Ports de Morella y Benifassar. Su tierra, sus gentes*. Edició de l'autor.
 - PASTOR AGUILAR, J. (1995): *El cicle festiu a Morella*. Diputació de Castelló.
 - PELINSKI, R. (1997): *Presencia del pasado en un cancionero castellonense*. Diputació de Castelló i Universitat Jaume I.
 - PÉREZ, A. et ALII. (1983): *Paisajes naturales de la región del Maestrazgo y Guadalupe, Teruel*. Mancomunidad Turística del Maestrazgo e Instituto de Estudios Turolenses.
 - PITARCH VIVES, T. y CAMPOS SCHIS, LL. M. (1998): *Rogativa de Vallibona a Penya-roja de Tastavins. Pelegrinatge i trobada entre germans*. Diputació de Castelló.
 - QUERAL RUANO, L. (1996): *Paseo botánico por el valle del Cérvol*. Premio Bancaixa Estudios sobre el Medio Ambiente 1995, el paisaje vegetal y sus conservación.
 - SANTAFÉ, J. V. et ALII. (1993): *Morella y su fauna fósil*. Fundació 50 Sexenni.
 - SORIANO MARTÍ, J. (1996): *Aprovechamientos históricos y situación actual del bosque en Els Ports (Castelló)*. Fundació Bancaixa. Valencia.
 - VIRUELA MARTINEZ, R. (1992): *Morella: poblamiento, industria y agricultura*. Diputació de Castelló. Castelló.
- ## DIRECTORI
- Agrotur. Turismo rural**
C/ Caballeros, nº 26
46001-Valencia
Telf. 902 11 53 56
- Associació les Quatre Denes**
Ajuntament d'Ares del Maestrat
Pl. de la Iglesia, nº 1
12165-Ares del Maestrat
- Cases de Morella**
Pl. Sant Miquel, nº 3
12300-Morella
Telf. 964 17 31 17
- Centre Formatiu Morella S.L.**
Pl. Sant Miquel. nº 3
12300-Morella
Telf. 964 17 31 17
- Grup Ecologista de Vilafranca**
Apartat de correus nº 20
12150-Vilafranca
gevilafranca@inf.es
- Museo Arqueológico del Alto Maestrazgo**
C/ La Mola, nº 2
12005-Benassal
Telf. 964 43 10 02
- Museo Municipal Museu d'arqueologia, ciencies i festa**
Pl. Major, nº 6
12006-Forcall
Telf. 964 17 10 01
- Museu de l'Arxiprestal Basílica de Santa Maria**
Pl. Benet XIII
12300-Morella
Telf. 964 16 03 79
- Fundación Medioambiental**
C/ Músic Gomis, nº 2
46100-Burjassot
- Primitiva Miralles (espardenyer)**
Carretera, nº 5
12006-La Todolella
Telf. 964 17 12 14
- IATA Espardenyes**
C/ Major, nº 3
12312-La Mata
Telf. 964 18 01 06
- Espardenyes Gil**
12006-Villores
Telf. 964 17 11 51
- Turistrat.**
Cooperativa Agroturística de l'Alt Maestrat Coop. V.
Pl. Gaspar Fuster, nº 13
12140-Albocàsser
Telf. 964 42 84 32
- Grup d'Animació "La Xalera"**
C/ La Bassa, nº 30
12150-Vilafranca
Telf. 964 44 15 24 i 964 44 02 43
- Museu "Temps de Dinosauris"**
Torre de Sant Miguel
Oficina de Turisme de Morella
12300-Morella
Telf. 964 17 30 32
- Museu "Temps d'Historia"**
Torre de la Nevera
Oficina de Turisme de Morella
12300-Morella
Telf. 964 17 30 32
- Museu d'Art Religios de Vilafranca**
Pl. de l'Església
12150-Vilafranca
Telf. 964 44 10 80
- Museu de Ceràmica de Sant Joan**
C/ Sant Joan, nº 1
12006-Cintorres
Telf. 964 18 10 01
- Arestur**
C/ Músic Montalban
12165-Ares del Maestrat
Telf. 964 76 21 85

COOPERACIÓN TRANSNACIONAL

CARREFOUR RURAL EUROPÉEN D'AUVERGNE

YANNICK BARRET

YAN GARREL-PIERRE-YVES GUIHENEF

CRIT-DÉVELOPPEMENTS RURAL

L'agricultura ecològica en Auvernia

CARREFOUR RURAL EUROPÉEN D'AUVERGNE

AUVERGNA (AUVERGNE) és una regió situada en el centre sud de França amb un marcat caràcter agrari i que està desenvolupant diferents experiències per a diversificar l'economia rural i agrària i millorar els ingressos de les explotacions.

Un dels fets més importants de l'agricultura i la ramaderia regionals és la qualitat. Per això, s'han desenvolupat diferents marques que diferencien les produccions de la zona de la resta. D'aquesta manera ens trobem amb tres etiquetes de qualitat per al ramat oví, quatre per al vacú, una per al porcí...

Un dels camps en els quals s'està realitzant més treball és en el de l'agricultura ecològica. Aquest ti-

pus d'agricultura s'aborda com a necessari per a completar el panorama d'una agricultura diversificada que responga a les noves demandes dels consumidors. L'objectiu és ofertar productes sans, de qualitat certificada, mentre es preserva el medi i es limita la intensificació de les produccions.

Actualment, en Auvernia es troben 232 dels 4.000 agricultors ecològics reconeguts en França. La superfície cultivada amb tècniques ecològiques és de 8.763 hectàrees, un 8% de la superfície nacional cultivada de manera ecològica (105.000 hectàrees). Actualment el 0'5% de la superfície agrària util d'Auvernia es dedica a l'agricultura ecològica. Encara que el nombre d'explotacions ecològiques ha crescut un 43% entre 1994 i 1997 encara s'ha d'avansar molt per a col·locar-se al capdavant del sector europeu (Àustria: 11'2 % de la SAU dedicada a l'agri-

cultura ecològica). El desenvolupament de la producció és l'única manera viable d'assegurar el desenvolupament conjunt de la xarxa de producció que va des de l'agricultor fins al consumidor.

La producció ecològica d'Auvernia es centra en la producció de vacú de llet (1.035) vaques nodrices (1.783), porcí (150), ovelles nodrices (5.494), gallines ponedores (6.963), pollastres (136.980) i colmenes (485) quan parlem de ramaderia i prats (6.099 Has), cereal (1486 Has), vinyes i horta (31 Has), plantes aromàtiques i medicinals (54 Has) i verdures (57 Has).

En l'actualitat, a la regió trobem 37 empreses transformadores i comercialitzadores d'aquests productes ecològics (6 grans sectors: plantes aromàtiques i medicinals, carns, ous, recol·lecció i transformació de cereals, panaderia artesana, lactis i vi).

Gran part de les produccions ecològiques és venuda pels agricultors a peu del camp i una altra part s'exporta a Suïssa i Alemanya. La regió de París i les regions urbanes del sud-est i sudoest de França són altres dels seus mercats principals. A més, els productes ecològics se n'han eixit del seu circuit comercial típic i es troben ja a la venda en grans i mitjanes superfícies comercials de la regió.

Actualment, el mercat dels productes ecològics en França suposa uns 3.000 milions de francs francesos per any (uns 75.000 milions de pessetes) i suposa un 0'4% del mercat agroalimentari. Els operadors en el sector creuen que per a l'any 2000 estarem parlant d'un mercat que suposarà entre un 2 i un 3% del mercat agroalimentari. El 30% dels consumidors francesos coneixen l'existència de produccions ecològiques i un 15% les consumeix de manera ocasional. Els principals circuitos de distribució a nivell francès són la venda directa (entre un 25 i un 50% de la producció) les botigues especialitzades (un 30% de la producció aproximadament) i les grans superfícies (aproximadament un 30% de la producció). Recentment el CREDOC (Centre d'Investigació per a l'Estudi i l'Observació de les Condicions de Vida) ha afirmat el següent en relació als hàbits alimentaris francesos: “*El cas de l'agricultura ecològica és interessant perquè es troba en la cruilla de dues tendències: la salut i el territori. Les seues produccions tenen un gran futur encara que, actualment, l'oferta és insuficient*”.

El sector agrari ecològic de la regió s'ha organitzat per a poder respondre a aquests reptes en el futur. El resultat és una sèrie d'associacions que treballen en diferents camps relacionats amb l'agri-

cultura ecològica. Per un costat trobem diferents associacions professionals:

- Associacions departamentals de productors i associació interprofessional “Auvergne Biologique” i que tenen com a objectiu: el desenvolupament de la xarxa de distribució, l'ajut als agricultors en reconversió, la formació, la promoció i la representació dels sector davant els poders públics i altres entitats. Aquest treball és realitzat en col·laboració amb tècnics posats a disposició de les associacions per les cambres Agràries.

- Associacions de dinamització i investigació: el Liceu Agrari de Brioude-Bonnefont (és un centre nacional de recursos, dedicats a la cría ecològica d'oví experimentació i estudis i a l'organització de jornades sobre la cría d'animals) i ENITA de Clermont-Ferrand (un centre que disposa d'una xarxa d'explotacions de referència i que realitza investigacions en el camp de la fertilitat de terres en agricultura ecològica i en paràsits interns dels ovins.)

- En el camp de la formació ens trobem amb que ENITA i altres entitats realitzen cursos de capacitació i fins i tot de formació internacional d'enginyers per a l'agricultura sostenible.

El Groupement d'Intéret Scientifique, GIS (Agrupació d'interès científic) que reuneix a gran part de les associacions i entitats que acabem de comentar amb institucions de l'administració i de l'educació intenta completar la tasca desenvolupant programes d'investigació i desenvolupament en el camp de l'agricultura ecològica.

En Auvernia s'està apostant clarament per un futur agrari basat en la qualitat i el respecte pel medi. Esperem que guanyen.

El valle de Lesachtal:

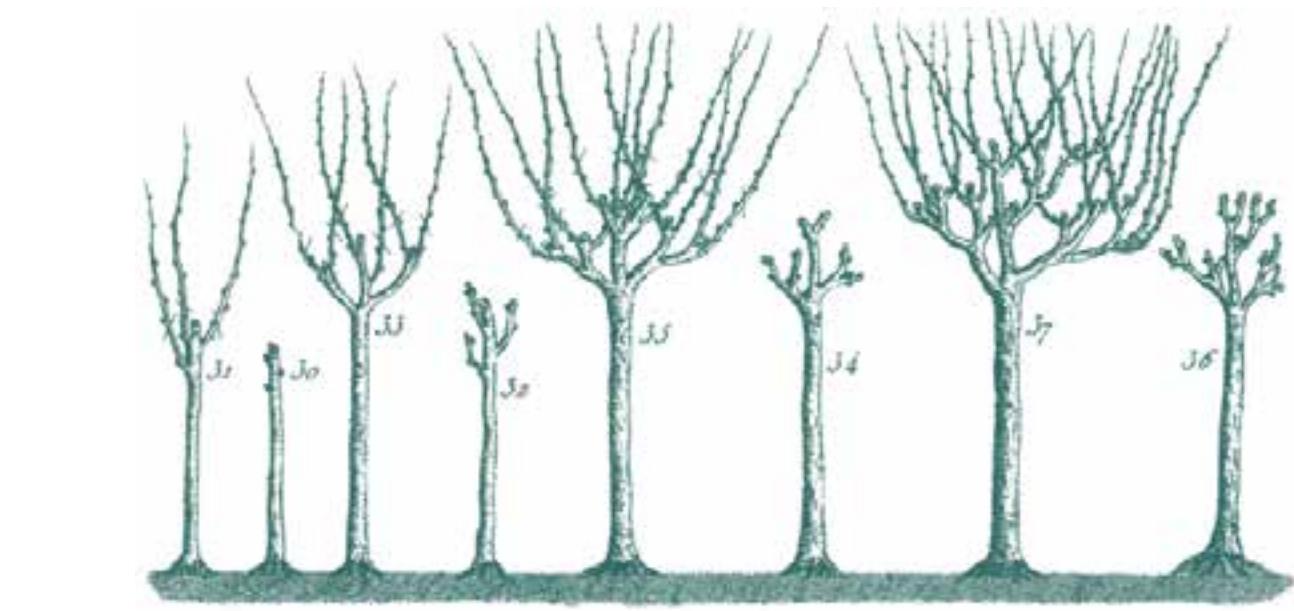
ENTRE TRADICIÓ I MODERNITAT

YANNICK BARRET
(Austria)

A VALL DE LESACHTAL es troba en la regió de Carintia al Sud d'Àustria. És una vall alpina de mitja muntanya (1.000-1.200 m) amb una orientació Est-Oest i envoltada de muntanyes d'aspecte massís. Aquesta petita vall de 190 km² conta amb 1.700 habitants que es distribueixen entre 4 pobles i 30 aldees. El 80% dels seus habitants es dediquen a l'agricultura ecològica (cria de boví, porcí, i oví per a carn i de vacú de llet). La silvicultura és també part important de l'economia de la vall i des dels anys 60 s'ha desenvolupat el sector turístic.

En 1984 es va crear EIGL-Eigeninitiative Lesachtal, una organització de desenvolupament local que pretenia fer front a la despoblació, la manca d'infraestructures, l'estancament del turisme i el declivi agrari. EIGL parteix de la base que

l'agricultura ha d'interpretar un paper fonamental i central en el desenvolupament de la vall perquè aquesta activitat suposa la base d'una rica vida social, permet mantenir els paisatges i representa una font important d'ingressos.

EIGL es considera com un projecte pilot de desenvolupament regional autònom; per això es beneficia del recolzament del govern regional de Carintia i del IAR (grup de treball sobre el desenvolupament regional autònom que promou aquest tipus de projectes en les regions menys desenvolupades d'Àustria).

El punt de partida era revaloritzar la vida en la regió i que els habi-

tants de la zona tornaren a creure de nou al seu territori. Per a obtenir aquest objectiu s'intenta reduir la necessitat de treballar fora de la vall mitjançant l'augment de la renda dels agricultors a partir dels recursos locals i per mig del desenvolupament d'algunes activitats respectuoses amb el medi, especialment el turisme rural.

Algunes de les mesures que s'han pres en relació a aquests objectius són: la limitació de la capacitat d'allotjament a un llit per habitant de la vall i a un màxim de setanta llits per empresa; la conservació de l'arquitectura tradicional i control estricte de les noves construccions i la prohibició dels mit-

jans d'ascensió mecànics i la protecció del paisatge natural i de l'agricultura. Per altra banda les ampliacions de les carreteres es fan en funció de les necessitats locals i en tant que no es desitja un turisme de masses, no existeixen accessos que permeten l'arribada de grans autobusos.

S'ha encetat un procés de reflexió col·lectiva per a definir de manera conjunta com són els continguts filosòfics del projecte. També s'espera definir una "vocació" per a cada poble amb la fi d'evitar les competicions internes en benefici de la complementarietat. D'aquest mode Maria Luggau és el poble històric, St. Lorenzen és el poble

de la salut, Liesing és el poble de la cultura i descans i Birbaum és el poble de l'aventura. El resultat d'això és el desenvolupament d'activitats i infraestructures en funció dels objectius de cada poble: botigues de productes locals, transformació agroalimentària, turisme termal i familiar o cultural, piscines, escoles d'esports aquàtics, etc. Més de dues-centes famílies estan involucrades en una o altra activitat.

Hem de destacar la importància que es va donar al procés de participació i a la presa de decisions. La població de Lesachatal és especialment testaruda; res no pot funcionar sense un acord previ. El IGL ha de sortejar l'eterna oposició entre tradició i modernitat, en una vall molt catòlica on la introducció de qualsevol innovació requereix l'aprovació de tots. El mètode emprat és una consulta piramidal a fi que cada habitant tinga l'oportunitat d'expressar la seua opinió, pors o reticències. Integrar les diferents opinions i negociar entre els diferents col·lectius interessats fa possible formular projectes viables que corresponguen aleshores a les espectatives de la població en els quals cadascú se senta identificat parcialment integral d'ells. Per exemple, la botiga de productes alimenticis de Birnbaum és una organització independent en la qual tota la pobla-

ció participa econòmicament i així és un agent més del projecte, els productes locals troben un nou mercat i els habitants de Birnbaum contem amb un nou punt d'aprovisionament.

La sostenibilitat del paisatge és una feliç conseqüència de tota la resta. El exemple de l'agricultura ecològica és revelador: tots els agricultors de la vall s'han convertit en ecològics per aprofitat les ajudes europees i perquè les pràctiques ecològiques no difereixen molt de les pràctiques de l'agricultura tradicional.

Després d'un llarg aïllament, Lesachtal és conegut a Àustria hui en dia, almenys als ambients relacionats amb el desenvolupament

rural. Finalment ha aparegut també a l'escena internacional i ha estat declarat "Paisatge de l'Any 1995" per la Internacional dels Amics de la Natura.

Tot i això la vall encara té que enfrontar-se a diversos reptes de futur: l'entrada en la Unió Europea ha suposat una crisi. Els preus de la llet han caigut i els formatges del nord d'Europa són competidors molt durs. Per anar endavant està plantejant-se fabricar formatge biològic i avançar el sector turístic millorant la qualitat de les habitaions i allargant l'estació turística.

UNA INICIATIVA PARA LA GENERACIÓN DE TRABAJO AGRÍCOLA EN EL SUR DE FRANCIA

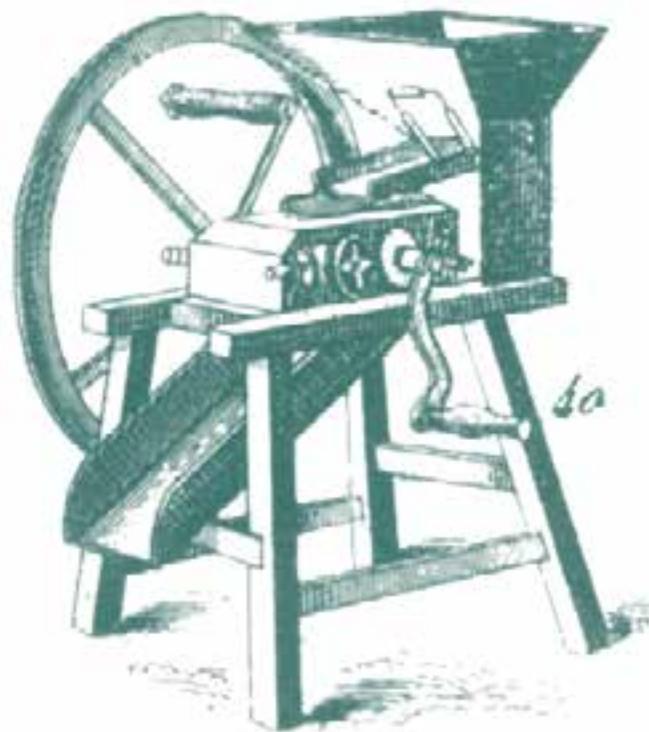
YVAN GARREL

PIERRE-YVES GUIHENEUF

A ORGANIZACION Departamental Para el Desarro- llo Agrícola y Ru- ral de Hérault (ADDEARH) tie- ne como objetivo el desarrollo del empleo agrícola y rural y apoyar to- da iniciativa que sea parte de un proceso de creación de empleo so- lidario, respetuoso con el medio ambiente y que tenga en cuenta el factor de la realidad local. ADDE- ARH propone desarrollar una nueva relación entre los habitan- tes de la ciudad y los del medio rural, entre los empleados y los desempleados y defiende que úni- camente la realización de muchos proyectos creadores de empleo rural duradero puede redynamizar el territorio y pueden contribuir a que se reconcilien agricultura, me- dio ambiente y sociedad.

ADDEARH fue creada en 1989 siendo la promotora de la idea la Confederación de Agricultores

del Herault. Desde su creación ha realizado estudios anualmente so- bre el empleo y el desarrollo rural en colaboración con instituciones como el Instituto Nacional de In- vestigación Agronómica o la Fede- ración de Cavas Cooperativas. El estudio realizado con el INRA en 1998 (Yuna Chiffoleau de Addeahr y Brigitte Nougaredes de LEC- SA/SAD) fue una de las causas prin- cipales de que en 1999 se le otor- gase a Yuna Chiffoleau el Premio

de Desarrollo Local de Languedoc Roussillon.

ADDEARH organizó en Febrero de 1997 la Convención de Instala- dos Sin Ayudas. El objetivo de esta convención era darle la palabra a gestores de proyectos que no po- dían acceder a la Ayuda a Jóvenes Agricultores (AJA), un subsidio que se entrega a agricultores que inician actividad. Es necesario re- marcar que hoy en día cuando se

habla de la instalación de una agri- cultor joven con el AJA, ya no se utiliza "instalación" sino el término "instalación ayudada". Las instala- ciones ayudadas de agricultores habían revivido desde 1996 gracias al dinero público pero habían sufri- do una caída en 1998 (Pasaron de 9.000 en 1997 a 8.000 en 1998). En 1995, de un total de 368 insta- laciones en el departamento de Hérault, 316 no se beneficiaron de la AJA. Esto significa, que si tene- mos en cuenta que el balance del empleo agrícola es negativo, se continúa ampliando las explotacio- nes en lugar de ampliar el número de nuevas instalaciones, lo que ge- nera desempleo en lugar de nego- cio. Sin embargo, la experiencia nos demuestra que los gestores de proyectos sin ayudas pueden llevar a cabo actividades sostenibles y de provecho para la sociedad. Negarles cualquier tipo de ayuda es algo muy grave en un departamento en el que cada año 400 agricultores abandonan su actividad y la tasa de desempleo es más alta que en el resto del estado.

A raíz de esta convención, que fue un éxito incluso fuera de nuestro departamento, ADDEARH ha rea- lizado las siguientes acciones:

- Abrió el consejo de administración a otras organizaciones (CIEPAD- Social, Casa del desempleado, Em- maus, Actuar Juntos Contra el De-

sempleo, Federación de Cavas Cooperativas, MODEF...) y a trabajadores individualmente interesados por la problemática de la inserción en el mundo rural y que desean luchar contra la exclusión y la despoblación en el medio rural.

- Firmó un acuerdo con el Consejo General del Hérault para una acción de "Nueva Inserción" en el marco del Programa Departamental de Inserción. Este acuerdo reúne a setenta beneficiarios de subsidios de desempleo y ha dado trabajo ya a quince de ellos. En el programa de trabajo se incluye la recepción del candidato, el acompañamiento, el estudio y la organización del proyecto, la formación, la búsqueda de un supervisor y fondos y el seguimiento del proyecto.

- Además, ADDEARH ha gestionado y ha contribuido a crear un fondo de apoyo a los hombres de negocios rurales, dispositivo que funciona a nivel del Hérault¹⁾ pero se desea que se amplíe a otros territorios de la región. Con este propósito se debe señalar que se han creado o se están creando organizaciones similares en las zonas del Gard, el Lozère, el Aude, el Aveyron, etc.

Actualmente ADDEARH está en la base de una reflexión global a escala nacional sobre la instalación no ayudada. En esta dirección está realizando las siguientes acciones:

- Contribuyó a que la instalación progresiva (creación inicial de un

negocio muy pequeño y a tiempo parcial que se desarrolla hasta transformarse en un negocio normal) fuese reconocida a escala nacional y trabaja a todos los niveles para que este proceso no se desencamine.

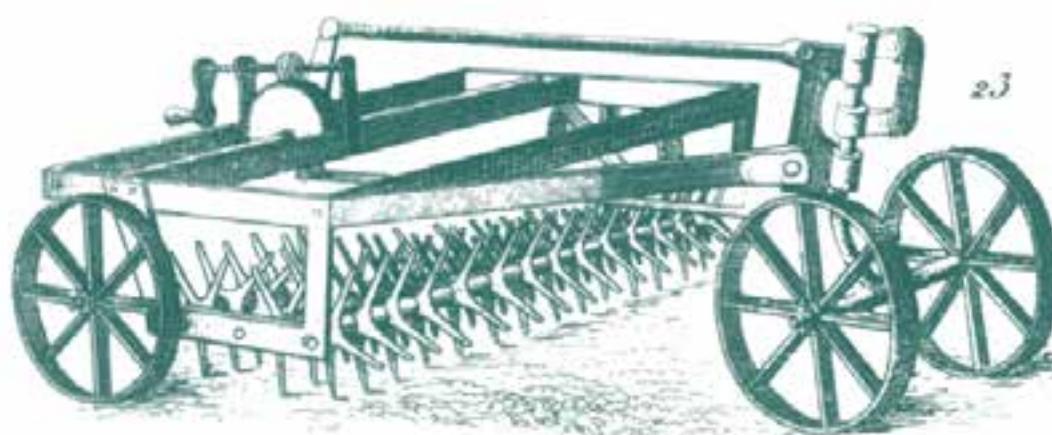
- Colaboró en la organización de la Primera Convención Nacional sobre Instalación Progresiva que tuvo lugar en Nîmes el 11 y el 12 de Mayo de 1999 y que contó con el apoyo de su estructura nacional FADEAR, de la Confederación de Agricultores, de Pueblo y Cultura, de RELIER...

El mundo rural se está muriendo, la agricultura cuenta cada día con menos efectivos. De extensiones a concentración, de gigantismo a normalización, los grandes rendi-

mientos a la caza de primas. ¿Debe la agricultura condenarnos a la vaca loca, a productos transgénicos, a antibióticos en los bistecs, a la leche radioactiva o con dioxinas...? ¿También a la desertización, al aumento de la contaminación de los suelos y del aire con nitratos y pesticidas, a la mediocridad de productos insípidos...?

Se necesita facilitar el acceso a la profesión de agricultor, en especial a personas que no provienen del medio agrícola o del rural. A los agricultores del mañana. Nuestros gestores de proyectos pueden estar orgullosos de ser agricultores fuera de la normativa, pero tienen una serie de derechos fundamentales y no se debe permitir que ni ellos ni sus proyectos sean tratados como parias.

Con sus colaboradores, sus beneficiarios, la ayuda de sus miembros individuales, ADDEARH es la espina dorsal de una estructura de lucha por el empleo en agricultura sostenible.

¹⁾ Crédito a la Iniciativa Agrícola: reservado a gestores de proyectos que no tienen acceso al AJA, las ayudas son aumentadas por el Consejo General de Hérault. Importe 100.000 Francos Franceses (2.500.000 Pesetas). Duración del reembolso: 5 años. Diferidos del reembolso: 2 años. Tasa: 5%.

Recolzament a la instal·lació de joves agricultors

CRIT-DÉVELOPPEMENT RURAL

LES GENTS DE Plumieux, (departament de Côte d'Armor, Bretanya, França) estan desenvolupant una interessant experiència per a recolzar la instal·lació de joves agricultors. El procediment que han decidit seguir és la creació d'una xarxa d'explotacions. Actualment, l'economia d'aquesta zona descansa sobre dos pilars, la producció agropecuària i el sector agroalimentari (2.300 llocs de treball, 18'7% de la població activa de la zona). Ambdós sectors es trobaven en crisi. La reducció dels mercats saturats i els impactes ambientals reduïen la productivitat real de les explotacions al mateix temps que la globalització dels mercats i els canvis tecnològics semblaven do-

nar la puntilla a l'economia regional. La crisi es va traduir en la desaparició dels serveis de qualitat, l'enveliment de la població i la seu disminució. En la zona es va passar de les 13.331 explotacions de 1991 a 1.010 en 1995. Al mateix temps, un estudi va revelar que moltes de les explotacions que resistien no tenien assegurada la continuïtat i inclús corrien el risc de ser abandonades en els anys següents després de la jubilació dels seus propietaris. La dada que va fer més patent la crisi és que en l'any 2000 sols quedarien 893 explotacions en producció.

L'agricultura de la zona es caracteritza per un augment progressiu de la superfície agrària útil de les

de 50 Has s'han multiplicat per dotze. El ramat vacú per a llet suposa el 43% de les explotacions, el porcí el 14% i l'avícola el 6'5%, altres especialitats un 14% i un 8% són explotacions de tipus marginal. Davant aquesta situació les autoritats locals decidiren prendre cartes en l'assumpte. Es va començar a planificar una estratègia amb dos objectius clars: mantenir les activitats existents i manteniment, desenvolupament i facilitació de la transmissió de les explotacions. El resultat va ser la creació de sis granges en xarxa en el departament de Côte d'Armor per a que funcionaren com a experiències pilot amb joves agricultors. D'aquestes sols una s'enfronta a greus problemes en l'ac-

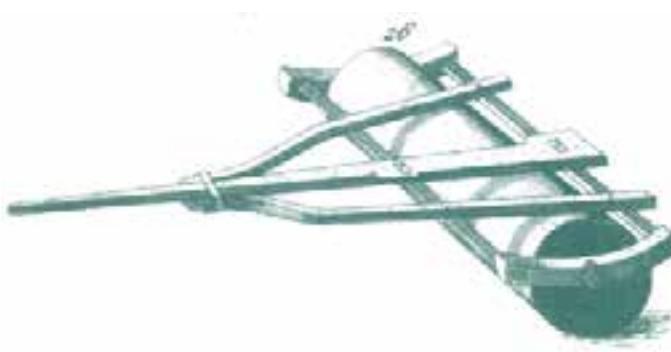
cionament de l'experiència va animar a continuar amb el camí traçat.

A més, es disposava d'un estudi cartogràfic en el qual sobre un mapa s'havia assenyalat les explotacions que corrien el risc de quedar-se sense explotadors en els anys següents. En el mateix estudi es va posar de relleu que la compra de l'explotació i d'una casa junt al capital inicial necessari era impossible per als joves agricultors si no contaven amb algun tipus d'ajuda.

Per altra banda, es va elaborar un fitxer en el qual constaven les persones que desitjaven obtindre una subvenció per a instal·lar-se com a agricultors. La conjunció de tots aquests factors va acabar per propiciar el disseny i posada en marxa, en 1992, d'una acció experimental en el territori de l'Ajuntament de Plumieux. Per a poder dur a cap aquesta experiència era necessari disposar de:

- explotacions viables, amb condicions de transmissió acceptables;
- un candidat amb una formació i experiència adequades (i que no tinguera llaços familiars amb el transmissor);
- un estudi econòmic demostrant la viabilitat del projecte a tots els nivells.

Una volta elaborat aquest perfil es va començar la selecció del jove

explotacions (SAU) que va passar d'una mitjana de 14'4 Has en 1990 a 31'6 en 1995. Les explotacions inferiors a 20 Has són sols 32% front al 76% de 1970. Les explotacions entre 20 i 50 Has han doblat el seu nombre i les de més

tualitat a causa del comportament del mateix agricultor. Dues d'aquestes operacions s'inscrigueren dins del marc del programa MORGANE2 amb el qual es podien aspirar a ajudes de fins el 50% de les despeses del projecte. El bon fun-

agricultor encarregat de la gestió de l'experiment. El candidat elegit va adquirir una explotació de llet en l'esmentat municipi. El jove ramader va adquirir els edificis, el ramat i els materials necessaris. La mancomunitat CIDERAL va adquirir els terrenys (23'4 hectàrees) amb l'ajuda europea del 40% i amb un emprèstit.

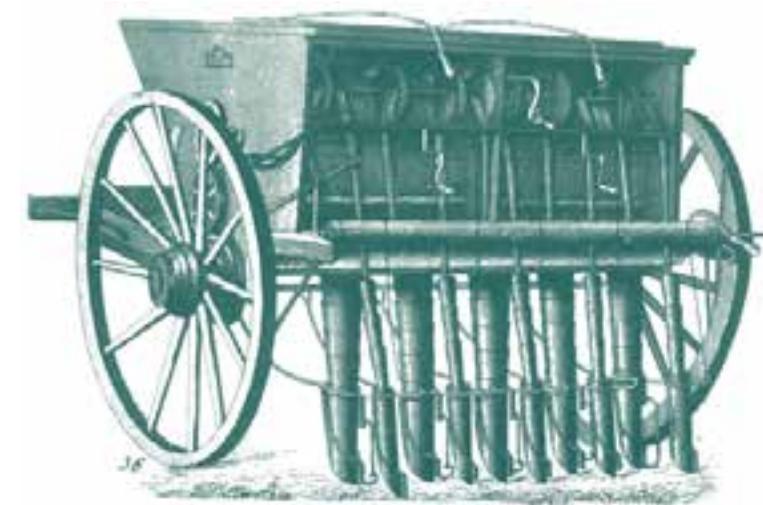
Durant un espai de temps de dotze anys CIDERAL pagarà els plaços del crèdit, els impostos i els segurs.

Durant eixos dotze anys l'agricultor pagarà 12 anualitats de lloguer. Al termini d'aquest període, les despeses de la cessió total de l'explotació a l'agricultor serà igual als plaços realitzats per la mancomunitat CIDERAL menys les anualitats pagades per l'agricultor.

La mancomunitat asumeix el risc que l'agricultor no puga fer front a aquestes despeses al cap dels dotze anys. Encara que és un risc molt limitat ja que la viabilitat del projecte s'ha estudiat a fons a l'igual que la capacitat del jove agricultor. Entre l'agricultor i les següents entitats: Mancomunitat CIDERAL, DASE (Associació Departamental per a la Gestió de les Estructures de les Explotacions Agràries), la Caixa Regional de Crèdit Mutu de Bretanya, el DRDA (Agrupació Regional de De-

senvolupament Agrari) i la Direcció Departamental de l'Agricultura i el Bosc. En l'esmentat acord es donen les condicions econòmiques i tècniques per a que el jove agricultor es puga instal·lar progressivament a l'ajornar en el temps el pagament de part de les seues inversions.

El futur de l'experiència depén en bona mesura del seu èxit i de la disposició de les diferents administracions a finançar accions d'aquest tipus. Per desgràcia el 4 de febrer d'enguany l'ampliació de l'operació ha estat retardada a causa que els auditors de la Unió Europea comunicaren que no era possible afirmar amb tota seguretat que hauria fons a l'abast per a l'adquisició de parcel·les i terres.

Cosas que pasan... .

SE INAUGURA EN LA SERRANÍA LA PRIMERA ESCUELA DE PESCA Y MEDIOAMBIENTE EN LA COMUNIDAD VALENCIANA

El pasado día 22 de mayo en la localidad de Bugarra (La Serranía) se inauguró la primera Escuela de Pesca y Medioambiente de la Comunidad Valenciana. Esta escuela es resultado de una iniciativa promovida por el Club de pesca de Bugarra y Gestalgar junto con la Federación de Pesca Valenciana, dentro de un proyecto más amplio en el que se pretende construir ocho escuelas más por toda la Comunidad y que nace con el objetivo de enseñar la pesca deportiva sin muerte y el respeto a la naturaleza. A partir de ahora y durante todos los fines de semana un amplio grupo de monitores de diversas disciplinas (pesca, biología, ingeniería de montes y guardería forestal) enseñarán a los alumnos no sólo a pescar sino también todo lo relacionado directa o indirectamente con este práctica, como la legislación actual, el comportamiento de los animales del río, la

conservación del hábitat, etc. En cuanto a la pesca se apuesta por las modalidades menos dañinas para los animales, es decir, la pesca sin muerte "con mosca" y "lance ligero".

Durante los cuatro años próximos la Federación tiene la intención de poner en marcha ocho escuelas más de Pesca y Medioambiente por toda la Comunidad Valenciana con el propósito de constituir tres escuelas en cada provincia y en cada una de ellas practicar una especialidad de pesca: mar, trucha o ciprínidos que se complementará con la modalidad de black-bass.

II CONGRESO DE AGRICULTURA ECOLÓGICA DE LA COMUNIDAD VALENCIANA

Bajo el título "¿Qué campo?, ¿Qué agricultura?, ¿Qué alimentación?", durante los días 15, 16 y 17 de octubre tuvo lugar en la Universidad Miguel Hernández de Orihuela, este congreso de agricultura ecológica. Estuvo organizado por el Seminario de Agricultura Ecológica de la Comunidad Valenciana, el Centro de Estudios Rurales y Agricultura Inter-

nacional (CERAI) y la propia Universidad Miguel Hernández, con el patrocinio del Instituto de Calidad Agroalimentaria de la Conselleria d'Agricultura, Pesca i Alimentació.

El Seminario tenía los objetivos de promocionar la Agricultura Ecológica en la Comunidad Valenciana a todos los niveles de la sociedad, facilitar contacto permanente entre todos los sectores, servir de centro de referencia y documentación, facilitar información a asociaciones y colectivos interesados, intercambiar experiencias, promover iniciativas, etc., por lo que la organización había invitado a los asistentes a intercambiar experiencias, conocimientos, ilusiones y proyectos.

A lo largo de estos días se celebraron diversos foros y mesas redondas sobre temáticas muy variadas como son los de "Recursos genéticos", "Etnobotánica y salud", "Relaciones Campo-Ciudad", "Educación", "El desarrollo agroecológico del medio rural valenciano", "Agronomía y ciencia", "Industrias agroalimentarias", etc. Se proyectaron varios cortometrajes y documentales de distintos países con temáticas medioambientales con posterior debate entre los asistentes y diferentes especialistas, hubo una exposición de fotografía sobre las distintas agriculturas de subsistencia del planeta así como la actuación del grupo de teatro rural "Alkimia 130". Mientras se celebraba el congreso se dispuso de un espacio reservado para la participación de

aquellas cooperativas y entidades interesadas en mostrar y vender sus productos de producción ecológica.

LA ASOCIACIÓN TIERRAS ADENTRO DE LA SERRANÍA PRESENTA EL LOGOTIPO QUE REPRESENTARÁ A LA COMARCA

La asociación "Tierras Adentro" de La Serranía presentó en mayo ante la Diputación de Valencia el logotipo identificativo que representará la imagen de la comarca y que será el sello de calidad y distinción de los productos y servicios turísticos serranos.

El acto estuvo encabezado por el diputado de turismo Enrique Crespo y por Salvador Martínez, presidente de la asociación "Tierras Adentro" de La Serranía, asociación promotora del concurso del logotipo. Durante el acto se hizo la entrega del premio al autor ganador, José Vicente Ponz Lázaro de Alcublas, quien dio una breve explicación del logotipo para el que ha utilizado como motivo principal la rama de un árbol simbolizando el gran potencial natural de La Serranía.

Este logotipo se empleará como marca de La Serranía y podrán llevarla sólo aquellos productos (artesanos, gastronómicos...) o servi-

cios turísticos serranos de calidad que cumplen ciertos requisitos, que serán establecidos respectivamente por el Instituto Tecnológico Agroalimentario AINIA y por la misma asociación.

La asociación “Tierras Adentro” de La Serranía también se presentó oficialmente en el mismo acto. Esta asociación nació legalmente el 5 de mayo, aunque hacía tiempo que se reunían. Todos los sectores de la comarca forman parte de esta agrupación que trabaja para la dinamización y el desarrollo de La Serranía en todos los ámbitos: turístico, empresarial, cultural, deportivo, educativo, etc.

III FERIA DE OTOÑO DEL RINCÓN DE ADEMÚZ

Los días 29, 30 y 31 de octubre y 1 de noviembre se celebró la tercera edición de esta feria comarcal del Rincón de Ademuz, un evento que ha experimentado un notable auge en su breve existencia y cuya sede ha correspondido este año a la localidad de Casas Bajas. Entre las actividades desarrolladas a lo largo de estos días cabe señalar la feria gastronómica y artesanal, la muestra de actividades tradicionales, la feria infantil, las actuaciones folklóricas, el I Torneo “Manzana Esperiega” de fútbol sala, la actuación de la coral comarcal, verbenas populares, etc. Además hu-

bo exposiciones de fotografía, pintura y escultura, una exposición medioambiental y se presentó la Guía de Senderismo del Rincón de Ademuz. La noche del día treinta se encendieron diversas hogueras en las calles, tal y como es tradicional por San Antón. A lo largo de estos días tuvo lugar, asimismo, la inauguración de la red comarcal de senderos y la presentación de la escultura “El caminante”, de Lucas Karruaz, que se ubicará en ella.

ENCUENTROS DE LA PLATAFORMA RURAL EN LA CANAL DE NAVARRÉS, EL VALLE DE AYORA, EL COMTAT Y EL CAMP DE MORVEDRE

Durante los meses de septiembre, octubre, noviembre y diciembre la Plataforma Rural del País Valencià desarrolla jornadas en varias comarcas con el fin de abordar diversos temas de actualidad. Cada una de estas jornadas comarcales tiene una duración de un día y se realiza en colaboración con colectivos de cada zona. El “Encuentro sobre el Mundo Rural” celebrado en La Canal de Navarrés tuvo lugar en Enguera el 11 de septiembre y contó con la asistencia de una sesenta personas pertenecientes a diferentes asociaciones conservacionistas y ciudadanas de la comarca. Asistió al acto el alcalde de Enguera y participaron la Asocia-

ción para la Defensa de la Naturaleza de Enguera (ADENE) y la Plataforma Ecologista de La Canal. Se abordaron tres temas a lo largo de la jornada: el Proyecto de Trasvase Júcar-Vinalopó, los vertidos como fenómeno sociológico y el turismo rural como motor de desarrollo de la comarca. Entre las conclusiones de dicha jornada puede destacarse: Respecto a la cuestión del trasvase, su exposición fue realizada por representantes de ADENE, y se hace referencia a ella en “Altres Veus”.

Por su parte la Plataforma Ecologista de La Canal invitó a los ayuntamientos y asociaciones de la comarca a trabajar con el objetivo de desarrollar una campaña de sensibilización ambiental respecto del problema de las basuras y de los procesos de selección y posterior tratamiento de las mismas. En estas campañas se debería incidir en el cambio de los hábitos de consumo de los ciudadanos así como en la realización de una recogida selectiva eficaz por parte de las administraciones implicadas. Se apuesta por el desarrollo de una red de senderos balizados que sea útil en la culturización de la sociedad y contribuya a incrementar la sensibilidad de los turistas respecto a la degradación de nuestro entorno natural. En esta línea se apoya la creación de una red de senderos que conecte diversos alojamientos de turismo rural del área mediante una coordinación entre las diferentes iniciativas de la comarca. Asimismo se

reclama una planificación de la actividad turística en la comarca, que evite intervenciones desafortunadas o poco respetuosas con el entorno, y una mayor representación de las asociaciones en los grupos de acción local del programa LEADER.

El día 23 se celebró en la Casa de la Cultura de Ayora la segunda de las jornadas, en este caso en colaboración con la Asociación de Lucha Contra Incendios de Ayora y La Vall. El acto contó con la presencia del alcalde de Ayora, de diversos ponentes y con la asistencia de unas setenta personas. A lo largo del día se volvió a tratar el tema del turismo rural, el trasvase del Júcar-Vinalopó así como la problemática del vallado de fincas por motivos cinegéticos y las actuaciones forestales en la comarca, temas estos dos últimos abordados por la asociación citada anteriormente. Por lo que respecta a los vallados se denunció su progresiva implantación por su negativa repercusión en la fauna, la lucha contra incendios forestales, la realización de actividades en el campo, etc. Las actuaciones forestales fueron objeto de revisión con el fin de advertir de las consecuencias de trabajos que se están prodigando en la zona. El día 6 de noviembre la jornada se realizó en Muro d’Alcoi, en El Comtat, con el título “La problemàtica dels residus al medi rural” y posteriormente el día 11 de diciembre en Sagunt, en el Camp de Morvedre, con otra jornada monotemática en

torno al patrimonio arquitectónico rural. En el próximo número de RURALIA informaremos sobre ellas.

JORNADAS “HACIA UNA ESTRATEGIA DE DESARROLLO INTEGRAL PARA LA SERRANÍA”

Entre los días 22 de octubre y 4 de diciembre se celebran en el Balneario de Verche, en Domeño, La Serranía, estas jornadas de reflexión sobre el futuro desarrollo de la comarca. Dirigidas a alcaldes, concejales (de turismo, cultura, medio ambiente, promoción económica), secretarios y técnicos de ayuntamientos, empresarios, asociaciones, etc., han suscitado interés de tal modo que se ha debido limitar el número de asistentes a una veintena de personas. El objetivo de las jornadas es debatir acerca de las problemáticas de la comarca y las alternativas de futuro de la misma. Con este fin se cuenta con la asistencia de dieciséis técnicos en diversas materias.

Las jornadas han sido organizadas por la asociación “Tierras Adentro” y el Programa LEADER II comarcal con la colaboración de la Unidad de Desarrollo Rural y Evaluación de las Políticas Públicas, la Fundació Universitat Empresa de la Universitat de València, la Federación Valenciana de Municipios y Provincias, la Diputació de Valencia, la Mancomunidad Alto Turia, la Mancomu-

nidad de La Serranía, la Caja Rural de Valencia, el programa de Formación Permanente de Adultos La Serranía y Bancaixa.

CURSO DE INTERPRETACIÓN DEL PAISAJE RURAL

El pasado mes de septiembre se celebró en el Mas de Noguera, en Caudiel, en la comarca del Alto Palancia, con el patrocinio de la Unió de Llauradors i Ramaders del País Valencià, un curso de interpretación del paisaje rural, una de las primeras iniciativas de esta naturaleza que se llevan a cabo en territorio valenciano. A lo largo de diez días diferentes personas vinculadas con la materia, procedentes de centros de Madrid, Zaragoza, Barcelona, Valencia, etc., han introducido a una veintena de asistentes en la metodología del análisis del paisaje, en sus transformaciones históricas, sus componentes, etc. El curso se planteó con carácter aplicado por lo que en su tramo final se llevó a cabo varias sesiones de prácticas en el campo, incluida una interpretación de un área por grupos de alumnos. Destaca también la celebración de una mesa redonda bajo el título “La influencia de las actuaciones de la Administración en la configuración del paisaje” que contó con la presencia de varios funcionarios en representación de las diversas consellerías más directamente implicadas.

I JORNADES DE SENDERISME COM A RECURS INNOVADOR DEL TURISME DE MUNTANYA

Organitzades per la Fundació Cavallines d'Alts Estudis Turístics amb la col·laboració del Centre Excursionista de València i la Federació Valenciana de Municipis i Províncies s'han celebrat entre el 14 d'octubre i el 14 de novembre aquestes jornades. L'objectiu de les mateixes ha estat difondre entre el món universitari i els professionals de la gestió municipal i associacions, els recursos turístics que representen.

Aquestes jornades estan dirigides a tècnics i coordinadors de la gestió turística i mediambiental dels municipis i mancomunitats, a tècnics de desenvolupament rural de les administracions, a associacions, ONGs i empreses que treballen al sector del turisme a la natura així com a estudiants i llicenciatos universitaris amb interès en projectes de turisme rural.

SEMINARIO DE AGRICULTURA ECOLÓGICA PARA PERIODISTAS

Con la finalidad de mostrar a los medios de comunicación qué es la agricultura ecológica y cuál es su estado actual en nuestra comunidad, se realizó, durante el primer fin de semana de octubre, el seminario “Informando Eco-lógicamente”. Esta actividad es una de las programa-

das dentro del proyecto de promoción del consumo de productos ecológicos que se realiza a lo largo de este año desde el Centro Rural de Información Europea.

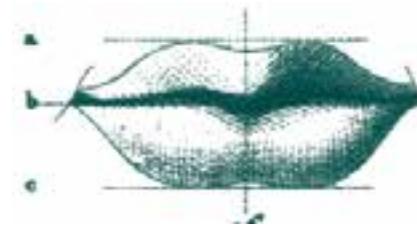
Desde el viernes por la tarde hasta el domingo, los periodistas asistentes pudieron escuchar a especialistas, participar en debates, visitar diferentes experiencias de producción y de investigación, así como degustar a lo largo de comidas, cenas y desayunos, una gran variedad de alimentos ecológicos. El viernes lo hicieron en la Cooperativa Agrícola de Altura y el sábado en el Mas de Noguera (Caudiel). Durante el domingo visitaron diversos centros en Carcaixent, Benifaió, Alberic y Alaquàs.

Durante el seminario, los periodistas participantes aprovecharon para, en esta ocasión, informarse ellos y establecer diferentes contactos. Esperamos que esta experiencia sea provechosa para todos en un futuro muy próximo.

VOS ANIMEM A ENVIAR-NOS LES VOSTRES INFORMACIONS I ARREPLEGAREM AMB GUST EN AQUESTS FULLS LES VOSTRES ACTIVITATS. NO DUBTEU EN CONTAR-NOS QUE ESTEU FENT:

C.R.I.E. (Centre Rural d'Informatió Europea)

Mas de Noguera
E-12440 Caudiel-Benafer
(Castelló) Espanya
Tel. i fax: (34) 964 13 12 60
E-mail: criev@nexo.net
<http://www2.uji.es/crie>

Transferencia de recursos hídricos Júcar-Vinalopó

ASOCIACION PARA LA DEFENSA
DE LA NATURALEZA DE ENGUERA
(ADENE)

ECIENTEMENTE, EN base al Real Decreto 9/98 (BOE del 28-8-98), se aprobó, entre otros, el trasvase del Júcar al Vinalopó “para satisfacer la demanda de las comarcas del Vinalopó, Alacantí, y Marina Baja, sin poner en peligro de sobreexplotación los acuíferos de su sistema”, evaluado dicho déficit por el Plan Hidrológico del Júcar en 80 hectómetros cúbicos año. Para conseguir este objetivo, se ha previsto la ejecución de obras de conducción desde el Júcar con toma mediante impulsión en las inmediaciones de la presa de Tous, y final en las inmediaciones de Villena, Aguas del Júcar S.A., (empresa pública dependiente de la Confederación Hidrográfica del Júcar y res-

ponsable de la contratación y gestión del proyecto) ha estado defendiendo distintos trazados que toman el agua en el embalse de La Muela o el de Cortes (ambos propiedad de Iberdrola) basándose en unos muy discutibles coeficientes de eficacia energética. Todos estos trazados producirían un salvaje im-

pacto ambiental sobre la fauna, flora, paisaje, acuíferos y patrimonio cultural de nuestros montes, a pesar del informe contrario de los distintos departamentos de la Consellería de Medio Ambiente, y de la oposición de Ayuntamientos, Asociaciones y Colectivos de las comarcas que atraviesa.

El río Júcar en el Azud de Antella.

El último trazado adoptado y presentado por Aguas del Júcar S.A. y la C.H.J. en la Consellería de Medio Ambiente (con un nuevo Conseller y un nuevo responsable en la Dirección General de Patrimonio para efectuar ¿alegaciones?), toma el agua del Júcar en el embalse de Cortes II, la impulsa a lo alto de la Muela (506 m) a un nuevo embalse de 0'5 Hm³ (que se construiría a pocos centenares de metros del actual embalse de La Muela de Iberdrola con capacidad de 20 Hm³) y mediante 27 km de túnel, 13'6 km de canal y 27'1 km de sifones, pasando (por encima o por debajo) de la Reserva Nacional de Caza de La Muela, el Caroche, el Peñón de los Machos y los montes de Navalón, la llevaría hasta Villena.

En el BOE del 27-8-99 se publica la normativa del Plan Hidrológico de Cuenca del Júcar aprobado en

R.D. 1664/98. En dicha normativa se indica que, tras la prioridad de los regantes de La Ribera, los riegos existentes en la Mancha Oriental, resto de áreas regadas y pequeños abastecimientos actuales, concesiones hidroeléctricas de la cuenca, e incluso detrás del caudal mínimo ecológico del río, “podrán aprovecharse los recursos sobrantes para paliar la sobreexplotación de acuíferos del área del Vinalopó, Alacantí y Marina Baja”.

La única garantía de cumplimiento de la legalidad vigente, y de respeto a los derechos históricos de los regantes actuales, sería tomar el agua del Júcar en la inmediaciones de la presa de Tous, después del Azud de Antella, una vez ya han tomado sus aguas la Acequia Real del Júcar y el resto de acequias existentes.

El problema es que, a partir de dicho punto, no existe ningún caudal excedentario.

No se entendería el interés en tomar las aguas en Cortes II, por encima de todo, si no fuese para asegurar unos recursos hídricos a Terra Mítica, sus parques acuáticos, sus campos de golf y sus urbanizaciones anexas. Se están sembrando unas expectativas a los regantes que se verán defraudadas. Por otro lado, el envío a través de La Muela (con el embalse de Iberdrola tan fácilmente comunicable con el trazado) asegura, en caso

de brutal sequía, las reservas de 20 Hm³ de dicho embalse.

Según un informe de abril de 1999, de los Técnicos de Espacios Naturales de la Consellería de Medio Ambiente, el Plan de Ordenación de los Espacios Naturales (referido al Parque Natural de la Albufera) “las escorrentías de los riegos de la Acequia Real del Júcar constituyen más del 50% de las aportaciones de agua al lago”.

Para la gestión unitaria de acciones en defensa del Río, se está constituyendo la “Coordinadora Río Xúquer” como federación de Asociaciones, tanto ecologistas como culturales y sociales, paralelamente a la “unión de hecho” del mismo nombre para que puedan incorporarse tanto comunidades (de regantes, vecinales, etc.) como Ayuntamientos o personas.

Para incorporarse a la Coordinadora o solicitar información sobre las acciones en curso dirigirse a:

ADENE-ENGUERA

Tel. 962 224 928

E-mail: adene@santatecla.es

- jfaguado@nexo.net
- alfonsdgento@wol.es

Els canvis en la Política Agrària i els nous Fons Estructurals

F. JAVIER DELGADO FRANCO
I CARMEN ARNANZ SERRANO
C.R.I.E.

EL CONSELL EUROPEU es va reunir els passats dies 24 i 25 de Març per tal d'aprovar un acord global sobre les orientacions polítiques i financeres proposades per la Comissió Europea al marc de l'AGENDA 2000.

Aquest nou acord que cobrirà un període de 7 anys (des del 2000 fins el 2007) treballa amb la hipòtesi que l'adhesió de nous estats membres a la U.E. començarà el 2002. El límit dels recursos propis

de la U.E. es mantindrà al nivell actual (un 1'27% del PIB comunitari). Aquests recursos permetran que s'acompleixin els objectius fixats per a les polítiques comunitàries alhora que es garantirà un fort control pressupostari mitjançant un sistema equitatiu i senzill amb una elevada relació entre cost i eficàcia. Per altra banda es desitja evitar que les despeses públiques de la U.E. creisquen d'una manera més forta que les dels estats que la conformen. Amb tot això es pretén que la reforma de la Política Agrària Comuna (PAC) contribuisca en bona mesura a l'estabilització de les despeses globals de la U.E. (no podem oblidar que actualment la PAC suposa vora un 50% del pressupost total comunitari).

En aquesta reunió, el consell europeu va confirmar que el total del pressupost de la PAC per als anys del 2000 al 2006 serà de 40.500 milions d'Euros per any (és a dir 6'8 bilions de pessetes any) per a les mesures existents de la PAC (incloent-hi mesures d'acompanyament). A aquesta xifra caldrà afegir 14.000 milions d'Euros addicionals (2'3 bilions de pessetes) adreçats a mesures de desenvolupament rural, mesures veterinàries i mesures fitosanitàries. Es suposa que aquest nou marc regulador i financer no sofrirà modificacions fins que es produisca la primera ampliació de la U.E.

Amb aquestes reformes s'intenta garantir que l'agricultura europea esdevinga un sector plurifuncional, durader, competitiu i que s'estenga al llarg i l'ample de tot el territori comunitari, incloent també regions amb problemes específics. Es considera que l'agricultura ha d'interpretar un paper fonamental en la conservació del paisatge i la protecció dels espais naturals, alhora que aporta la seu contribució clau per al manteniment de la vitalitat de les àrees rurals. Per altra banda, la nova agricultura europea haurà d'ésser capaç de fer resposta a les noves demandes que la societat europea li planteja, garantint el compliment de les exigències en matèria de qualitat, salutibilitat de les produccions, protecció del medi ambient i manteniment del benestar dels animals.

El Consell Europeu creu que amb la posada en marxa de la reforma dins el nou marc financer es podrà tenir en compte els nivells reals de les despeses agràries i estabilitzar-les al llarg del nou període pressupostari. Tanmateix el Consell Europeu no ha volgut deixar passar l'oportunitat de reconéixer els grans esforços duts a terme per totes les parts per tal de moderar les despeses pressupostàries de la futura PAC i ha volgut fer patent que aquesta reforma serà un element fonamental de lluita per a les futures discussions per tal d'establir

els acords multilaterals de l'organització mundial de comerç.

El Consell Europeu va aprovar en aquesta mateixa reunió un dels aspectes més interessants per al nostre territori: els nous objectius dels Fons Estructurals (dels quals ja es va parlar a diferents articles del nº I de **RURALIA**). No s'han produït grans variacions respecte al que s'havia previst, però no està de més fer una breu i ràpida ullada.

Els objectius territorials es redueixen a dos:

- L'Objectiu 1, que adreçarà fons estructurals a les regions amb un PIB per càpita inferior al 75% del PIB per càpita medi de la U.E., les regions ultraperifèriques (és a dir regions extraeuropees dels estats membres de la U.E., excepte Ceuta i Melilla que es consideren part d'Andalusia) i les regions properes al cercle polar de Suècia i Finlàndia. Dins aquest objectiu s'ha introduït el territori valencià.
- L'objectiu 2, que adreçarà fons estructurals a àrees que s'enfronten a problemes estructurals.

Els objectius no territorials es redueixen a 1:

- L'objectiu 3, que recolzarà la modernització de les polítiques i sis-

temes d'educació, formació i ocupació i que tindrà una aplicació completament independent dels objectius territorials.

Per altra banda, es continuará amb les iniciatives comunitàries existents com ara són: LEADER (desenvolupament rural), INTERREG (cooperació transfronterera, transnacional i transregional) i EQUAL (cooper-

ció transnacional en la lluita contra qualsevol forma de discriminació o desigualtat als mercats laborals).

El tallament del recolzament dels fons estructurals a les regions que pertanyien als antics objectius territorials comunitàris i que no formen part dels nous seguirà un procés progressiu per tal d'evitar crisis de transició.

Els Fons de Cohesió (aqueles aportacions suplementàries que reben els països amb un Producte Nacional Brut per càpita inferior al 90% de la mitja comunitària) es mantindrà per als quatre estats que els rebien anteriorment (Espanya, Grècia, Irlanda i Portugal), però a l'any 2003 es farà una revisió si els estats han de continuar o no rebent aquests diners.

No ens queda res més que despedir-nos i demanar-vos que davant de qualsevol dubte sobre aquest o altre dels temes que tractem no dubteu en contactar amb nosaltres.

Cartas a Ruralia

LA TEDA, ASOCIACIÓN CULTURAL

JAUME ESCRIG
Presidente de la Asociación
Cultural “La Teda”

Aprovechamos la ocasión para mandaros un saludo, al tiempo que os remitimos el boletín de suscripción a la revista. De paso, visitaremos de nuevo la sección de cartas a **RURALIA**, para tocar ciertos temas que nos parecen de interés.

Nos hemos percatado de que son pocos los colaboradores que se acercan de un modo realista a la problemática rural, el tono general nos parece un poco como el del que pretende hacer castillos en el aire, eso sí, con unas argumentaciones magistrales y un discurso muy bien elaborado y políticamente correcto, pero como ya comentamos en una ocasión, la cuestión del desarrollo rural debe ser tratado desde un punto más cercano a la realidad y la población de las zonas rurales, de modo que intente resolver cuestiones que por ser cotidianas no son menos importantes, sino más bien, todo lo contrario.

Entremos en materia: a principios de los años 70, los Grupos de Acción Local empezaron, al menos en algunas zonas del Alto Palancia, a trabajar en temas de turismo rural, gestionando ayudas para mejorar viviendas con el fin de alquilar habitaciones a posibles visitantes, entre otras cosas.

En los contactos con la población local, una de las conclusiones que se sacaron a partir de sus conversaciones con la gente joven, fue que una causa importante por la que la juventud abandonaba los pueblos era, ni más ni menos, que no tenían sitios para bailar y divertirse. Bueno, pues llegando al año 2000 la situación no ha mejorado mucho en este sentido, de ahí nuestra propuesta, no sabemos a qué está esperando el programa LEADER a apoyar iniciativas empresariales tan dignas como las hosteleras y turísticas como son los disco bares o pubs y las discotecas o salas de baile.

Aunque el tema más sangrante es el del trabajo. Tenemos que aguantar con vergüenza ajena como políticos y prensa, incluso el boletín del CRIE, cantan las alabanzas de los PAMERs como fuente de creación de empleo que sirve para fijar población en las zonas rurales. Pedimos desde estas líneas un poco más de seriedad y si no que pregúnten a la

población que han “fijado” a las zonas rurales unos PAMERs de dos meses de duración, a menudo constituidos por gente con muy buena voluntad pero con escasa o nula formación en temas tanto medioambientales como de seguridad e higiene en el trabajo.

Nos hacen falta brigadas de trabajos forestales profesionales, bien formadas y equipadas, con unos períodos de contratación que permitan unas rentas anuales suficientes para mantener en sus pueblos a las familias que dependen de estos trabajos. También quisiéramos hacer llegar a la Plataforma Rural del País Valenciano nuestro apoyo, para que sigan ejerciendo esa tan necesaria faceta reivindicativa frente a la administración, que haga mejorar y dignificar la calidad de vida de las zonas rurales más deprimidas y despobladas. En este campo nuestras propuestas pasan por políticas fiscales que desagravien a los municipios con menos de 500 e incluso menos de 250 habitantes, la medida de menos de 2000 pone en el mismo saco a poblaciones casi autosuficientes con otras en peligro de extinción. Además y en un espacio breve de tiempo se debería crear el impuesto de “multiactividad en pequeño municipio o zona rural” que permitiera diversificar las actividades de los habitantes de nuestros pue-

blos sin tener que pagar absurdamente varios impuestos por actividad económica.

Para finalizar (hay que dejar espacio para otras propuestas), quisiera, a título personal y como persona bilingüe, sin pretender en ningún momento entrar en polémicas estériles o abrir un debate interminable, dar mi opinión sobre un tema algo conflictivo. Citaré primero los antecedentes, aquí en Cortes de Arenoso ya hemos pasado por la experiencia de recibir información en valenciano, en este caso la fundación de “Els Ports” enviaba periódicamente y con muy buena voluntad publicaciones y carteles de temas medioambientales, cosa que les agradecemos, pero el efecto producido ha sido el contrario al que se pretendía, en lugar de crear un clima favorable para la educación ambiental, se ha producido una especie de hostilidad hacia estos temas, al sentirse la población en general agredida culturalmente. Desde el respecto a toda forma de expresión como a todos los hechos diferenciales, teniendo en cuenta que estamos intentando mover temas de desarrollo rural y que son muchas veces las zonas de interior las más deprimidas y en muchos de los casos castellanoparlantes, expongo aquí el asunto con el fin de que se pueda encontrar alguna solución (¡tex-

tos bilingües?) para que buena parte de la gente que se ha de movilizar en las zonas rurales no se sienta desplazada, aislada o incluso agredida.

Aquí entre tanto seguiremos trabajando y elaborando propuestas para compartir con todo aquel que quiera hacerlo.

El CRIE recuerda que su función no es valorar las iniciativas o actuaciones de las administraciones públicas y particulares. Tan sólo promueve el conocimiento de las mismas en el medio rural mediante su boletín y otras acciones.

(RURALIA)

TURISMO RURAL, ENTRE EL CAMPO Y LA CIUDAD. EL LUJO SUPREMO DE LAS COSAS SIMPLES.

REFLEXIONES SOBRE UN MODELO INCIERTO

ANTONIO LLOPEZ MORENO

¿Es el Turismo Rural una modalidad turística nueva?, ¿es una nueva filosofía de entender el turismo como tal fenómeno?, ¿es un redescubrimiento del campo?, ¿es una excursión al pasado, aquello que perdimos?; lo autóctono, lo natural, los placeres entendidos desde la sencillez de lo auténtico. Los ciclos son

constantes, la cultura siempre está por redefinir, por descubrir, por ser analizada, por ser revisada de nuevo. Múltiples pensamientos humanos son acertados o erróneos o sólo se ajustan al momento cultural en el que se desarrollan.

Pero este nuevo ciclo es muy interesante, lo urbano desea contagiarse de lo rural ¿pero lo rural ha sido ya contaminado por lo urbano? Es un reto una aventura la búsqueda de lo tradicional, de lo auténtico entre comillas y cuando no lo encontramos nos decepcionamos y hasta nos violentamos. ¿Qué fue de los huevos de corral, la leche recién ordeñada, el pan del horno de leña, etc? Pero en definitiva el mundo rural también es humano, también llegó la televisión, la música bacalao, los Pepes y el Tetra Brik. Si esperabas que esta gente siguiera utilizando la hoz para la siega, las bestias para el acarreo, las múltiples actividades en su esencia, ¿pero quién somos nosotros, para que después de reaparecer en un viaje relámpago y con aires burgueses, exigir que todo siga intacto, que no se ha respetado lo de nuestros abuelos?, ¿pues es que no somos nosotros también los responsables de esta destrucción?, ¿no somos nosotros los responsables de la introducción del aluminio, el gres, las uralitas, el mármol, las pinturas acrílicas y las comidas envasadas?, ¡sí,

tú y yo! Somos los responsables, ¿no eres tú el que trabaja de contable en unos almacenes de alimentación en Málaga?, ¿no eres tú el que trabaja en una empresa de gres de Castellón o tú, sí tú, no eres ingeniero en una gran empresa de aluminios muy conocida en Guipúzcoa? Pues entonces empezemos por reflexionar todos, el mundo urbano y el mundo rural, qué es lo que queremos, qué hemos hecho mal, qué legado queremos dejar a nuestros hijos/as.

Es que somos unos “pardillos”, alguien vino y nos dijo que el aceite de oliva no era bueno y nos lo creímos, que esto o aquello engordaba, para luego decir lo contrario, y es que somos nosotros los que dentro de cada uno, en nuestras ciudades en nuestras urnas de hormigón y cristal, descubrimos que nos habían engañado y unos cuantos dijimos que no. Los ordenadores tenían que llevar la “eñe” por supuesto, y comenzamos a controlar los aditivos, los colorantes y conservantes, y en las ciudades surgieron panaderías con pan de todo tipo hechos con leña, y las tiendas verdes y los cultivos ecológicos y el Turismo Rural pero pensemos que que el Turismo Rural no nace en la oferta sino en la demanda, pues el mundo rural siempre estuvo allí. El pueblo más o menos deteriorado seguía viviendo a nuestras espaldas, pero

llegamos unos pocos y quisimos reconquistarlo, reivindicarlos y convencimos a nuestros amigos, que era esto lo que molaba y que la playa para los horteras.

Pues mucho habría que hablar de nosotros los catetos de ciudad, que pululamos, vacilando de 4X4, fotografiando todo lo que se pone en nuestro punto de mira como al más viejo estilo de los grupos de Nipones, con esos aires de superioridad y arrogancia, pero que seríamos incapaces de sobrevivir de lo que la madre tierra nos ofrece, eso sí con trabajo y sudor. Ya que el tema es preocupante, nuestros hijos desconocían el origen de las materias primas o el propio origen de los alimentos que consumimos, ya que hasta el momento habían entendido que salían del Hiper con esa naturaleza incluidos los personajes de la tele que se encuentra en los envoltorios. Puede ser hasta dramático cuando descubren que los huevos los ponen unos animales que se llaman gallinas o que los cereales inflados y azucarados salen de unas cosas extrañas que se llaman: trigo, maíz, avena, etc.

Pero la realidad es que cada día más personas se lanzan a la aventura de pasar sus días de descanso en los límites del mundo rural, en la búsqueda de casas de pueblo, cocina casera, actividades autócto-

nas, artesanía, fiestas, deleite y observación de recovecos de interés.

Todos a la playa, ahora todos al campo, como "Vicente". Analizar cuando se produce este fenómeno sería muy interesante. Creo que es motivado por nuevas oleadas de pensamientos e importantes variaciones en los valores hasta este momento establecidos: principalmente la ecología, naturismo y la búsqueda de lo auténtico, lo que hace entrar en nuevas dimensiones de lo que hasta este momento se había entendido como disfrute del tiempo libre. También por una evolución de las rentas y principalmente por la saturación del Turismo de Sol y Playa. Mencionar que en la década de los ochenta, es cuando hay una verdadera explosión de valores relacionados con la naturaleza: excursionismo, montañismo, acampada libre y la regulación de espacios naturales, etc. Pero lo que cada vez está más claro, es que salir de la ciudad con su modelo de vida y verlo repetido en las orillas del mar, con sus mismos esquemas: comida rápida, discos nocturnas, construcciones...

Yo personalmente no tengo nada contra el Turismo de Sol y Playa, sí contra el modelo de desarrollo que conocemos.

Los habitantes de las ciudades se encuentran a la búsqueda de sí

mismos y de una respuesta personalizada a su apetito de reconocimiento afectivo y social. El campo, la naturaleza y la ruralidad no son otra cosa que marcos adaptados, que proporcionan seguridad, que tranquilizan. Mientras más inquieta la ciudad (desempleo, inseguridad...) más tranquiliza el campo. Mientras más agresivo es el presente, más agradable es frecuentar la gente arrraigada a su tierra.

El habitante de la ciudad busca esencialmente, emociones simples, en un mundo simple, en donde se hagan cosas simples. También se podría pretender que buscan auténticas emociones, en un mundo de verdad, haciendo cosas de verdad, si no se revelara que son consumidores, sobre todo, de emociones sin riesgo y sin compromiso personal, en un mundo puesto en escena para ellos, en donde participan en actividades supuestamente auténticas. Por lo tanto, se trata de encontrar el equilibrio, un difícil equilibrio entre los valores de ayer y las preocupaciones de hoy, entre lo que se pide y lo que se consume, entre las esperanzas de la ciudad y las realidades rurales. El lujo supremo de las cosas simples (Henri Grolleau).

Partiremos, de ese deseo idílico de la búsqueda de lo auténtico y lo sencillo, y comenzemos a enten-

der las cosas tal como son, sin intentar transformarlas con criterios economicistas, intentemos trabajar tan solo desde el punto de vista humano de que es lo natural, aquello que durante millones de años fue sufriendo sus modificaciones, pero que el equilibrio entre lo tradicional y la tecnología tampoco sea causa de persecuciones siempre que sea empleada de una forma racional.

Que los criterios del desarrollo rural que se puedan barajar siempre nos induzca a tener en cuenta la necesidad de un desarrollo sostenible; beneficioso social, ambiental y económicamente.

Remetre les vostres cartes al:

C.R.I.E. (Centre Rural d'Informació Europea)

Mas de Noguera
E-12440 Caudiel-Benafer
(Castelló) Espanya
Tel. i fax: (34) 964 13 12 60
E-mail: criev@nexo.net
<http://www2.uji.es/crie>

EL CAMPO Y SUS GENTES EN LA LITERATURA

Chicos de pueblo

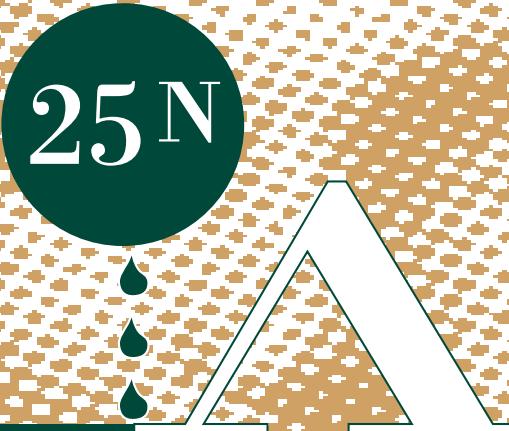
La infancia como sujeto social activo autónomo, portador de derechos específicos, es un hallazgo relativamente reciente en nuestra cultura occidental. Más reciente es aún, en consecuencia, la infancia como motivo literario que, sin embargo, cuenta ya con nombres definitivamente clásicos. Pero lo que realmente es hallazgo casi contemporáneo es la infancia rural como motivo de la literatura. En España alguna cosa dijo *Gabriel y Galán*, mostrando un camino que, juzgado ahora, puede resultar blando y lamboyante, pero que, acorde con los tiempos, fue ampliamente eficaz. Hasta que, en castellano, *Miguel Delibes* remonta el vuelo y, entre otras piezas, crea el ya por mucho tiempo clásico “El Camino”. Antes, en catalán, ya marcaba nuevos rumbos “La minyonia d'un infant orat”, de mossen *Riber*, rector de Campanet (Mallorca).

Sin embargo, ha sido en los últimos 20 años cuando –en el contexto del boom de la literatura infantil– han salido a los caminos editoriales en busca de lector todo un enjambre de protagonistas niños (y en muy menor medida niñas) enraizados en el espacio rural. Hay una explicación sociológica ciertamente válida: la fuerte presencia, en el estamento docente, de profesionales surgidos de familias campesinas propicia la difusión de textos que reflejan sus vivencias de cuando ellos mismos también, como los protagonistas, fueron chicos de pueblo. Se trata de textos que básicamente se centran en contar cómo era, cómo fue, la vida de los niños de pueblo antes de que la emigración arrumbara aquella forma de vida y aquella forma de ser niños: libertad, espontaneidad, ingenuidad, picardía, aventuras, travesuras, vinculación estrecha con la naturaleza, relación con los animales, vinculación a las faenas del campo, empaparse de las viejas tradiciones, aprendizaje constante de los ancianos, la apertura de los ojos a la vida de la mano de hermanos mayores y personajes vecinos, la escuela, la incorporación de lo nuevo... El sustrato básico de estos materiales, respondiendo normalmente a la vivencia del autor (*Braulio Llamero, Pablo Zapata...*) suele ser: hay diversas formas de estar en la vida porque hay diversas formas de ser hombre; hay diversas formas de ser

hombre porque hay diversas formas de crecer; hay diversas formas de crecer porque hay diversas formas de ser niño; ser niño de pueblo es una de esas formas; recreación y la nostalgia, es una forma especialmente y libre, a caballo siempre entre la ternura y la risa.

Pero a veces, desde este coro común, comienzan a destacarse voces que claramente hacen sonar melodías distintas. Que comienzan a apuntar registros propios más allá de esta meritoria y válida labor de nostalgia. La de *Ignacio Sanz* (Segovia) por ejemplo. Libros como “El año del petróleo” (Mondadori), “Zaragüel” (Trujal) o “El coche de línea” (Escuela Española), aportan la presencia de protagonistas con una emocionante capacidad de ensueño –componente sustantivo de lo universal humano– de idearse situaciones en los que la niña vecina de pupitre llega a gran actriz, de imaginarse futuros en los que todos los amigos gobiernan su patria o realizan valiosos inventos en pro de la humanidad, de crear héroes a partir del chico mayor que se fue del pueblo una noche para conocer Madrid y volver a contarlo, que imagina sirenas surgiendo de la fuente donde mana el río e imagina el río surcado hasta el mar en una barca que le hizo el carpintero local, gallos de veleta que remontan el vuelo un día desde el campanario, compañías de circo que evocan mundos de libertad sin límites, conductores de autobuses de línea que son trasunto de la trasmisión de la realidad en fantasía...

Chicos de pueblo. En la biblioteca de quien cree en los espacios rurales, en el valor de su pasado, en su posibilidad de recreación, en su potencial de oferta de sentido cara al futuro, no pueden faltar los textos de la narrativa infantil y juvenil actual que tiene a estos chicos como protagonistas. Unos porque aportan la vibración emocional de generaciones enteras arraigadas en el campo. Otros porque, además, añaden el valor literario de situar en los espacios rurales los componentes básicos de lo universal humano con los que ha trabajado siempre la buena literatura.

25 N

DÍA INTERNACIONAL CONTRA LA VIOLENCIA CONTRA LAS MUJERES

Este relato de Juan Mateu titulado "El Huerto", es la pequeña contribución de RURALIA, al conjunto de actos celebrados este Día en todo el mundo contra la violencia doméstica

Paralelo al río Turia y, por su izquierda, baja la Acequia Madre que se alimenta de él, y que hace su entrada al pueblo por un pequeño huerto vallado que hacía, en otros tiempos, las veces de lavadero público. Como aún no habían hecho su aparición las lavadoras eléctricas las chicas iban a lavar al "Huerto" los días de colada y, al mismo tiempo, repasaban divertidas los chismes del día.

Los cajeros de la acequia estaban rematados por losas de piedra inclinadas hacia el interior para frotar la ropa y, al volcarse de rodillas sobre ellas, las lavanderas dejaban al descubierto sus excitantes muslos y, a veces algo más (en aquellos tiempos de sequía...).

Los críos (y no tan críos) de mi tiempo íbamos a "espíar" camuflados entre las ramas de un árbol pegado al exterior de una escena que nunca olvidé, y que ya no olvidaré porque no me queda tanto tiempo de vida para el olvido. Y lo cuento ahora, por primera vez, porque los protagonistas ya han muerto, porque ella me dio mucha pena, y él estaba muy casado. Uno de los últimos días del curso escolar, como ya no iba a seguir, decidí hacer novillos, y, en vez de entrar en la escuela aquella tarde me fui a nadar al Parral. Co-

mo tenía que pasar por la senda que lleva al Huerto pensé (ya puesto), subir al árbol-observatorio para ver si había "algo que ver" y no perder la tarde del todo. De momento creí que no había nadie, tal era el silencio del lavadero, casi un "silencio perfecto" si no fuera por el rumor de la acequia.

Pero no estaba solo; había una lavandera solitaria que restregaba lentamente la ropa al compás del pausado vaivén de su cuerpo y con la cara inclinada sobre la acequia, hablándole al agua.

Era la Carmela.

La Carmela era una mujer de mediana edad, muy guapa, pero ajada prematuramente. Y muy triste. Siempre andaba por las calles del pueblo hablando sola. Y triste...

Se decía que estaba trastornada desde el día que se casó. Al día siguiente de la boda su joven marido desapareció para siempre. En aquellos tiempos eran muy pocos los labradores que disfrutaban del privilegio de hacer el viaje de luna de miel y ellos no se encontraban entre los privilegiados. Por eso, cuando despertó el novio de su noche de bodas (si es que durmió), enganchó la mula, cargó los aperos en el carro y se fue al campo. Nunca regresó. Nadie lo volvió a ver...

Encontraron a la caballería atada a un algarrobo con el arado puesto. Se le buscó por todo el monte, por todas partes, se hicieron mil conjjeturas, murmuraciones..., pero nada, nunca más se supo de él (hasta hubo quien no había salido nunca del pueblo y aseguraba haberlo visto en Argentina).

La Carmela quedó muda para siempre de cara al pueblo al mismo tiempo que perdía la razón.

Y allí estaba ahora sola y triste en el Huerto, balanceándose dulcemente sobre las losas de la acequia. Después de observarla un momento decidí bajar del árbol silenciosamente para alejarme de allí. Pero no pude, so pena de ser descubierto: acababa de aparecer un hombre en la puerta. Allí estaba de pie observando a la Carmela, silencioso como ella, y como yo. Era un vecino de las huertas vecinas con la azada al hombro, inmóvil como una estatua...

Pero la estatua se puso en movimiento. Posó dulcemente la herramienta en tierra, y se acercó silenciosamente, como una sombra, hasta pegarse por detrás al cuerpo de ella, que no tuvo tiempo de reaccionar. Antes de que se hubiera dado cuenta, la tenía asida fuertemente por el cogote con una mano para que no se pudiera volver. Ella ni lo intentó, tuvo un es-

pasmo de sorpresa y se quedó completamente quieta, amorrada a la acequia, tocando el agua con la cara, y muda como siempre.

Él, con la mano libre, se soltó nerviosamente la cuerda de la cintura, y, mientras caían los pantalones sobre sus albarcas llenas de barro, le levantó la larga falda, le bajó las bragas de un tirón y la penetró brutalmente, como yo no había visto hacer ni al semental de la vaquería del tío Roso.

A pesar de que la soltó para aferrarse a las ingles con las dos manos, la Carmela no se volvió, no se movió lo más mínimo ni cuando la bestia sudorosa cayó sobre ella y se abrazó convulsivamente en el último espasmo, el espasmo de un macho repugnante, epiléctico...

Cuando pudo separarse del cuerpo mudo de la lavandera, se subió los pantalones, los sujetó con la cuerda, recogió la azada y desapareció por donde había entrado.

Dejé pasar el tiempo, bajé del árbol silenciosamente, y me fui, dejando sola a la pobre Carmela, todavía inmóvil, inclinada sobre la acequia, rozando el agua con la cara, y mezclando sus lágrimas con el agua, que se iban con la corriente camino del río y del río al mar.

Nunca más volví al Huerto.

Otoño

No me basta ser templado
para que no enferme más
y cuando mucho he enfermado,
que nace mi bien verás
del haberme deshojado.

“Cancionero del campo”
Edición de Bonifacio Gil

AQUEST SEGON NÚMERO DE
TARDOR DE RURALIA S'ACABÀ
D'IMPRIMIR ALS TALLERS DE
GRÀFIQUES PAPALLONA EN LA
LLUNA PLENA DEL DIA 20 DE
DESEMBRE DE 1999, FESTIVITAT
DE SANT DOMÈNEC DE SITGES

Letraferits

EL TIL·LER

Lluís Meseguer
Herbers, ELS PORTS

—Veus? Aquest til·ler el vaig plantar jo —assenyala Joaquinet el Minso, amb la justícia del pas de seixanta anys entre el til·ler plantat i l'elegant filera d'arbre que protegeixen encara la mina abandonada en un barranc ple de sorolls de la vesprada.

El sorollet del vent que juga amb les fulles que verdegen de mil maneres per als ulls. Els cants diversos dels ocells que mostren a la interpretació de l'oïda. La crònica visual i auditiva de l'abandonament de la mina, del barranc i dels camins, dels cultius i dels massos, dels pobles, de la manera de viure d'una comarca sincera.

—Ací hi havia la casa dels amos, i això són els llavadors, veníem des del poble i feien ball i tot —explica la Conxa del Castell, recordant com és de feliç el temps jove, encara que el temps evocat fos és d'una postguerra, a la vora d'una mina vigilada per un destacament de guàrdies civils, que en canvi, destinaven l'esforç a la persecució dels maquis, especialment aquell llegendarí hermafrodita anomenat *La Pastora*.

—Algú del poble va vore *La Pastora* en una taverna. Les guerres són terribles... —assegura Joaquinet, mentre l'idealisme tràgic i elemental dels maquis dels Ports de Morella i Beseit es confon amb el bandolerisme de la passada centúria, quan la grandesa de Morella es media per les notícies de la resistència carlina de les hosts de Ramon Cabrera. I, amb un escorç màgic dels segles, es podria arribar a concitar la memòria de les conquestes cristianes medievals del Cid o Jaume I. I Joaquinet el Minso, en la vesprada il·luminosa del juliol, continua:

—Aquell és el pinaret del *Floro*, aquell bandoler que anava pels camins. Segurament, el devien prendre allí mateix. No se n'ha sabut res més. I conten que, una vegada, el *Floro* va aturar un xiquet que portava un saquet. El *Floro* li va demanar on anava. El xiquet li va respondre: “*Porto els diners a casa, però no ho puc dir a ningú, que si trobava el *Floro* me's prendria*”. El *Floro* li va dir: “*Ja pots anar tranquil cap a casa, i digues que t'ho ha dit el *Floro**”. Es conten moltes coses. Més cap allà hi ha un tossal que en diuen dels Tres Reis. Tan important devia ser tota aquesta part?

Privilegi de les terres antigues, el de tenir reis. I sort de les terres on es troben diversos territoris en un mateix paisatge, la de fer aparéixer la memòria enmig de l'absoluta calma de la llum de la vesprada. Una calma apparent. La Conxa denuncia:

—Tots estos bancals eren una hermosura. El blat, les ametles. A les vores del riu es collien verdures. Només d'aquell tros traïem les pataques per tot l'any. A taula, moltes vegades n'érem catorze... —Joaquinet i la Conxa es van anar coneixent sopant en aquella taulada.

La Conxa es va haver de deixar l'escola als deu anys, per a fer de pastora, i això que estudiar li agradava molt. Joaquinet manejava molt bé la dalla. El buscaven molt per a segar.

—A punta de dia, ja havíem d'estar al bancal Però l'olleta de migdia, allò ere glòria. La dalla s'agarre aixina, primer s'esmole aixina i en lo braç es fa esta acció. En un no res, segàvem des d'aquí allà. Però quan vaig vore la lletra que tenie ton tio *Pepito*, a les cartes que enviave des de Barcelona, vaig dir: Quina lletra!

Imitant aquella lletra es iniciar una carrera de funcionari, matisat de jove emprenedor: caçador, fabricant de ràdios, venedors de mantes, arreglador de sabates, mestre a l'escola quan no hi havia mestre. I, per tant, un emigrant. I per tant, uns ulls amb una justícia oberta al temps de la vesprada:

—No hi ha ni punt de comparació. El camp vol aigua. I esta sequedad fa temor. Al toll del Gorg de Dalt, quan tornàvem de segar, mos tiràvem a nadar. Quina aigua! I ara, s'han assecat tots els ullals i les fonts, aici, al Molí, a tot arreu. Els camins estan plens de brossa, i el llit del riu tot són xops. Tant de xop, senyal que xuplen l'aigua. Ara que aquell til·ler... Encara durarà, encara.